

**III.
ULUSAL
KADIN
TEMALI
ÖĞRENCİ
KONGRESİ**

**TAM
METİN
BİLDİRİ
KİTABI**

8 MAYIS 2023

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Tanju TOKA

Erzurum Teknik Üniversitesi
Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
ekaum

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Tanju Toka

ISBN NUMARASI

978-605-73570-9-0

YAYINEVİ

Erzurum Teknik Üniversitesi
Yayınevi

Bu eserin tüm yayın hakları Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınevi'ne aittir. Eserde yayınlanan bildirilerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazara aittir. Çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmedikçe kullanılamaz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KURULLAR.....	V
KONGRE PROGRAMI	X
DAVETLİ KONUŞMACI	XIII
BİLDİRİLER	
- Emire Nihal Çelikkaya : Kadın Hakları Bağlamında Eskiçağ Kanun Maddelerinin Değerlendirilmesi.....	1
- Ayşe Uzbaş : Kadın Çalışmaları Araştırma Yöntemlerinin Eskiçağ Tarihi Alanında Uyarlanabilirliği	11
- Zeynep Ezgi Kaya : Demokrat Parti Döneminde Kırdan Kente Göç ve Kadının Konumu (1950-1960)	21
- Gamze Çoban : Modernleşme Sürecinde Osmanlı Sarayında Acılar İçinde Bir Kadın: Cemile Sultan	35
- Nisa Beril Bora-Onur Acar : Türk Mitolojisinde Göğüs Emme Motifi.....	44
- Merve Günaltay Başak-Aynur Koçak : Yunan Mitik Dünyasında Kadın-Erkek Eşitliği Bağlamında Sofra.....	52
- Ayşe Kuru-Nezaket Yıldız : Kadın Aşçıların Mutfaklarda Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme.....	60
- Mehtap Aktaş : Kadına Yönelik Bilişim Suçu Mağduriyeti Siber Şiddet.....	73
- Duygu May : Namık Kemal'in Oyunlarında Kadın Tipleri ve Kadın Psikolojisinin Dönem Bağlamında Analizi.....	79
- Ahsen Adıbeş : Taşlıcalı Yahyâ'nın Kitâb-ı Usûl Mesnevisinde Kadın Erkek İlişkisinde Kadının Konumu.....	91
- Lale Sude Özcan : Nesneleştirme Teorisi ve Feminist Kuram Bağlamında Beden Algısı Üzerine Yanlış Aktivizm Eleştirisi.....	101
- Aylin Souksu : Vladimir Nabokov'un Lolita Adlı Romanının Feminist Eleştiri Bağlamında İncelenmesi.....	108
- Fatma Nur İlbey-Kumru Uyar : UNDP Türkiye Tarafından Yürütülen İstihdam ve Girişimcilik Projelerinin Kadınlar Açısından Değerlendirilmesi.....	123

- Sedanur Özkaya: Biblioshny Programı ile “Toplumsal Cinsiyet ve Din” Temalı Çalışmaların Bibliyometrik Analizi.....	125
- Yunus Emre Öter-Pelin Ustaoglu Hoşver: Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kadın Hakemlere Yönelik Algılarının İncelenmesi: Bir Metafor Çalışması.....	136
- Helin Yılmaz: Ülkemizde Sık Rastlanan Kadın Hastalıklarına Yaklaşım ve Bu Hastalıklardan Korunma Yöntemleri.....	154

ÖNSÖZ

III. Ulusal Kadın Temalı Öğrenci Kongresi'ni bu yıl ne yazık ki deprem felaketinin gölgesinde gerçekleştiriyoruz. Kongre Düzenleme Kurulu olarak öncelikle bu yıl ülkemizde yaşanan 6 Şubat tarihli felaketin derin acı ve üzüntüsünü taşıdığımızı belirtmek isteriz. 'Kadın' olmanın bile sorun olduğu bu dünyada kadını ve kadın sorunlarını tartışma cesareti göstermiş olan kıymetli katılımcılarımız, sizlerle bu yıl üçüncüsünü gerçekleştirdiğimiz kongremizde buluşmanın buruk mutluluğunu yaşıyoruz. Öncelikle, yaşanan felakete rağmen kongremizin amacına uygun bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan ve destek veren herkese sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Başta Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörlüğü ve Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü'ne katkılarından ötürü müteşekkirimiz. Kongremiz için gönderilen özetlerin değerlendirilmesi noktasında kıymetli bilgi ve birikimleri ile son derece titiz ve adil bir değerlendirme yapılabilmesini sağlayan bilim/hakem kurulumuzun her bir üyesine de sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Kongre süresince her bir oturumu yöneterek tüm oturumların akışa uygun olarak yapılmasını sağlayan oturum başkanı hocalarımızın her birine de yine sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bundan sonraki akademik etkinliklerimizde de birlikte çalışmayı ümit ediyor ve bekliyoruz. Kongreyi gerçekleştirmek için belirlediğimiz tarihler içerisinde birçok farklı üniversitede lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerine devam eden kıymetli arkadaşımızdan destek gördük. Bu yıl üçüncüsünü düzenlediğimiz kongremize kabul edilsin veya edilmesin bildiri özetlerini gönderip bize destek olan tüm öğrenci arkadaşlarımıza büyük minnettarlık duyuyoruz. Ayrıca konuşmacılarımızı dinleyerek soru, itiraz ve katkılarıyla, kongremizin zengin bir platforma dönüşmesini sağlayan tüm genç arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyoruz.

Bir sonraki kongremizde tekrar görüşmek ümidi ile saygılarımızla...

KONGRE DÜZENLEME

KURULLAR

KONGRE DÜZENLEME KURULU

ONURSAL BAŞKAN

Bülent Çakmak (Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü)

KONGRE BAŞKANI

Bahtinur Mönğü

DÜZENLEME KURULU ÜYELERİ

Nurşen Adak

Şule Ay

Reva Balcı Akpınar

Samet Baytar

Z. Banu Dalaman

Elif Düzgün

Seher Ergüney

Adem Kantar

Ferhat Şengör

Tanju Toka

Mehtap Tunahan

Emel Zorluoğlu Akbey

BİLİM KURULU ÜYELERİ

Ayşe Akın

Başkent Üniversitesi

Ayşe Metin

Erzurum Teknik Üniversitesi

Deniz Işiker Bedir

Mardin Artuklu Üniversitesi

Derya Arslan

Bitlis Eren Üniversitesi

Dilara Uslu

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

III. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Dilek Erol	Uşak Üniversitesi
Elif Yüksel Oktay	Yalova Üniversitesi
Emine Gerçek Öter	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Fatma Akkuş Yiğit	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Ferhan Şengür	Eskişehir Teknik Üniversitesi
Gülriiz Uygur	Ankara Üniversitesi
Hatice Kumcağız	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Işıl Baş	İstanbul Kültür Üniversitesi
Mehtap Demir Güven	İstanbul Üniversitesi
Nermin Yeniköse	Başkent Üniversitesi
Nilüfer Yıldırım	Erzurum Teknik Üniversitesi
Handan Asûde Başal	Bursa Uludağ Üniversitesi
Nur Çetin	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Nurşen Adak	Akdeniz Üniversitesi
Özge Gürsoy Atar	Beykent Üniversitesi
Reva Balcı Akpınar	Atatürk Üniversitesi
Reyhan Ayşen Wolff	Giresun Üniversitesi
Reyhan Keleş	Atatürk üniversitesi
Seher Ergüney	Atatürk Üniversitesi
Serpil Çakır	İstanbul Üniversitesi

Sibel Bayıl Oğuzkan	Gaziantep Üniversitesi
Sine Erdoğan Morçin	Süleyman Demirel Üniversitesi
Süheyla Üçışık Erbilen	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Şule Çeviker Ay	Düzce Üniversitesi
Ulviyye Sanılı Aydın	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Z. Banu Dalaman	İstanbul Topkapı Üniversitesi
Zehra Işık Çalışkan	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

HAKEM KURULU ÜYELERİ

Alev Karaduman	Hacettepe Üniversitesi
Ali Ammar Kurt	Mersin Üniversitesi
Arsev Ayşen Arslanoğlu Yıldırım	Artvin Çoruh Üniversitesi
Ayşe Metin	Erzurum Teknik Üniversitesi
Ayşe Nur Özdemir	Trakya Üniversitesi
Ayşegül Bakır	Hacettepe Üniversitesi
Ayşegül Özsolak	Yozgat Bozok Üniversitesi
Ayten Can	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Bahtinur Mönğü	Erzurum Teknik Üniversitesi
Banu Çevik	Başkent Üniversitesi
Betül Kızıltepe	Balıkesir Üniversitesi
Buket Akgün	İstanbul Üniversitesi
Burçak Sönmez	Erzurum Teknik Üniversitesi

III. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Derya Gürcan Yıldırım	Atatürk Üniversitesi
Dilara Uslu	Bilecik Üniversitesi
Ecem Çiçek	Ankara Üniversitesi
Elif Türel	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Emel Zorluoğlu Akbey	Erzurum Teknik Üniversitesi
Ezgi Ören	Atatürk Üniversitesi
Fatma Yaşın Tekizoğlu	Düzce Üniversitesi
Fatmagül Gürbüz	Hacettepe Üniversitesi
Fazilet Dalfidan	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Funda Türkben Aydın	Mardin Artuklu Üniversitesi
Görkem Kutluer	Giresun Üniversitesi
Gülçin Oktay	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Hadi Bak	Atatürk Üniversitesi
Hatice Akın Zorba	Akdeniz Üniversitesi
Hatice Gül Küçükbezi	Selçuk Üniversitesi
İlayda Türk Höl	Erzurum Teknik Üniversitesi
İlknur Beyaz Özbey	Artvin Çoruh Üniversitesi
İrem Aslan Seyhan	Bartın Üniversitesi
Kader Altın	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Kübra Özdoğan	Başkent Üniversitesi
Mehmet Atılğan	Uşak Üniversitesi

III. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Mehmet Emin Balcı	İstanbul Üniversitesi
Merve Tunçer	İstanbul Üniversitesi
Muhammet Kök	Samsun 19 Mayıs Üniversitesi
Müberra Bağcı	Ege Üniversitesi
Müberra Bağcı	Ege Üniversitesi
Nesibe Ayşe Sağlam	Erzurum Teknik Üniversitesi
Neslihan Altuncuoğlu	Erciyes Üniversitesi
Nilüfer Yıldırım	Erzurum Teknik Üniversitesi
Nurgül Karakurt	Erzurum Teknik Üniversitesi
Nusret Burak Özsoy	Erzurum Teknik Üniversitesi
Oğuzhan Ekinci	Erzurum Teknik Üniversitesi
Orhan Yoncalık	Ankara Üniversitesi
Polat Sel	Trakya Üniversitesi
Semanur Toker	Ankara Üniversitesi
Semra Kiye	Muş Alparslan Üniversitesi
Tanju Toka	Erzurum Teknik Üniversitesi
Z. Banu Dalaman	İstanbul Topkapı Üniversitesi
Zeynep Kantarcı Bingöl	Muş Alparslan Üniversitesi
Zeynep Kurnaz	Karabük Üniversitesi
Zuhal Güler	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Zühal OKCU	Atatürk Üniversitesi

KONGRE PROGRAMI

09:30-10:00 Açılış Konuşması: Prof. Dr. Bülent Çakmak (Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü)

10:00-10:45 Davetli Konuşmacı: Prof. Dr. Gülriz Uygur (Ankara Üniversitesi)

I. Oturum

Kolaylayıcı: Dr. Öğr. Üyesi Ayten Can Tunalı

10:45-10:55 Emire Nihal Çelikkaya: Kadın Hakları Bağlamında Eskiçağ Kanun Maddelerinin Değerlendirilmesi (Sümer, Babil, Asur ve Hitit Kanunları) (Selçuk Üniversitesi)

10:55-11:05 Ayşe Uzbaş: Kadın Çalışmaları Araştırma Yöntemlerinin Eskiçağ Tarihi Alanında Uyarlanabilirliği (Selçuk Üniversitesi)

11:05-11:15 Zeynep Ezgi Kaya: Demokrat Parti Döneminde Kırdan Kente Göç ve Kadının Konumu (1950-1960) (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

11:15-11:25 Gamze Çoban: Modernleşme Sürecinde Osmanlı Sarayında Acılar İçinde Bir Kadın: Cemile Sultan (Selçuk Üniversitesi)

11:25-11:45 Soru-Katkı

11:45-12:00 Mola

II. Oturum

Kolaylayıcı: Dr. Öğr. Üyesi Deniz Işıker Bedir

12:00-12:10 Nisa Beril Bora-Onur Acar: Türk Mitolojisinde Göğüs Emme Motifi (Yıldız Teknik Üniversitesi)

12:10-12:20 Merve Günaltay Başak-Aynur Koçak: Yunan Mitik Dünyasında Kadın-Erkek Eşitliği Bağlamında Sofra (Yıldız Teknik Üniversitesi)

12:20-12:30 Ayşe Kuru-Nezaket YILDIZ: Kadın Aşçıların Mutfaklarda Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

12:30-12:40 Mehtap Aktaş: Kadına Yönelik Bilişim Suçu Mağduriyeti Siber Şiddet (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

12:40-13:00 Soru-Katkı

13:00-14:00 Öğle Arası

III.Oturum

Kolaylayıcı: Dr. Öğr. Üyesi Arsev Ayşen Arslanoğlu Yıldırım

14:00-14:10 Duygu May: Namık Kemal'in Oyunlarında Kadın Tipleri ve Kadın Psikolojisinin Dönem Bağlamında Analizi (Yıldız Teknik Üniversitesi)

14:10-14:20 Ahsen Adıbeş: Taşlıcalı Yahyâ'nın Kitâb-ı Usûl Mesnevisinde Kadın Erkek İlişkisinde Kadının Konumu (Marmara Üniversitesi)

14:20-14:30 Lale Sude Özcan: Nesneleştirme Teorisi ve Feminist Kuram Bağlamında Beden Algısı Üzerine Yanlış Aktivizm Eleştirisi (Başkent Üniversitesi)

14:30-14:40 Aylin Souksu: Vladimir Nabokov'un Lolita Adlı Romanının Feminist Eleştirisi Bağlamında İncelenmesi (Anadolu üniversitesi)

14:40-15:00 Soru-Katkı

15:00-15:15 Mola

IV.Oturum

Kolaylayıcı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Metin

15:15-15:25 Fatma Nur İlbey-Kumru Uyar: UNDP Türkiye Tarafından Yürütülen İstihdam ve Girişimcilik Projelerinin Kadınlar Açısından Değerlendirilmesi (Erciyes Üniversitesi)

15:25-15:35 Sedanur Özkaya: Biblioshny Programı ile "Toplumsal Cinsiyet ve Din" Temalı Çalışmaların Bibliyometrik Analizi (Ordu Üniversitesi)

15:35-15:45 Yunus Emre Öter-Pelin Ustaoglu Hoşver: Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kadın Hakemlere Yönelik Algılarının İncelenmesi: Bir Metafor Çalışması (Düzce Üniversitesi)

15:45-15:55 Helin Yılmaz: Ülkemizde Sık Rastlanan Kadın Hastalıklarına Yaklaşım ve Bu Hastalıklardan Korunma Yöntemleri (Atatürk Üniversitesi)

15:55-16:15 Soru-Katkı

16:15-16:30 Kapanış Konuşması

DAVETLİ KONUŞMACI

Prof. Dr. GÜLRİZ UYGUR

Sayın Uygur, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi olup, aynı fakültede Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Bilim Dalının Başkanı ve Ankara Üniversitesi Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Destek Biriminin Koordinatörü olarak görev yapmaktadır. Gülriz Uygur aynı zamanda Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezinin üyesi olup, Kadın çalışmaları Yüksek Lisans ve Doktora programlarında da ders vermektedir. Gülriz Uygur'un başlıca çalışma konuları hukuk ve etik, meslek etiği, adaletsizlik ve toplumsal cinsiyet problemleri olup, bu konularda çok sayıda basılı eseri bulunmaktadır. Gülriz Uygur halen Dünya Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Derneği (IVR) Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı ve yönetim kurulu üyeliği, Yargıtay Etik Danışma Kurulu Üyeliği, Türkiye Felsefe Kurumu Genel Sekreterliği, Kuçuradi Felsefe ve İnsan Hakları Vakfı Yönetim Kurulu Üyeliği, UNESCO Sürdürülebilir Kalkınma Komitesi üyeliği görevlerinde de bulunmakta, CEİD, TOCİKAD ve TÜKD gibi sivil toplum kuruluşlarında da üyeliği bulunmaktadır. Gülriz Uygur'un çalıştığı başlıca projeler kadına yönelik şiddeti önlemek, toplumsal cinsiyet eğitimi, adalete erişim ve yargı etiğiyle ilgili olup, belirtilen konularda yapılan çok sayıda projede yer almıştır.

BİLDİRİLER

KADIN HAKLARI BAĞLAMINDA ESKİÇAĞ KANUN MADDELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (SÜMER, BABİL, ASUR VE HİTİT KANUNLARI)

Emire Nihal ÇELİKKAYA*

ÖZET

Kanunlar, devlet ve toplumsal düzeni sağlayan kurallar bütünüdür. İlk devletlerin temelini atıldığı eskiçağ medeniyetlerinde kanunlar sayesinde toplum düzeni oluşturulmaya ve insanların yaşam hakları güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Mezopotamya’da büyük bir medeniyet kuran Sümerler, çok sayıda yeniliğin öncüleri oldukları gibi ilk yasalarında kurucularındırlar. Sümerler, yazıyı keşfetmesi ile devlet düzenini ve toplumsal kuralları yazılı hâle getirmişlerdir. Böylece ilk yazılı yasalar ortaya çıkmıştır. Bu yasalar, Sümerlerden sonra kurulan Babil, Asur ve Hitit gibi çok sayıda büyük devlet tarafından benimsenerek geliştirilmiştir. Yapılan arkeolojik çalışmalar ile bu çivi yazılı kanun metinlerine ulaşılabilmiş ve tercüme yapılabilmektedir. Kanun maddeleri sayesinde devrin toplumsal yapısı hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Yazının kullanılmadığı prehistorik çağ toplumlarında kadınların ve erkeklerin anatomik özellikleri üzerinden, biyolojik faktörlerine bağlı olarak farklı toplumsal roller biçildiği düşünülmektedir. İlk çağ insanlarında oluşan bu toplumsal kadın ve erkek rolleri kültürel olarak sonraki nesillere aktarılmış ve yasaların oluşturulmasıyla birlikte de resmi bir nitelik kazanmıştır. Devletlerin siyasi güçlerinin çoğunlukla erkeklerin tekelinde bulunmasıyla birlikte kadınlar yüzyıllar boyunca eril iktidar sistemin kurduğu kurallara bağlı kalmışlardır. Eskiçağ toplumlarında kadınların annelik kavramı üzerinden daha çok ev kurumu ile özdeşleştirildiği ve ikinci planda bırakıldığı anlaşılmaktadır. Eskiçağ medeniyetlerinde kadının toplumsal alandaki konumunu ve haklarını daha iyi anlamak adına, bu dönemlere ait yazılı kanun metinlerine yakından bakmak gerekmektedir.

Bu çalışmada, Eskiçağ Mezopotamya’sında kadını anlamak adına Sümer, Babil ve Asur yasalarının kadınlara yönelik maddeleri incelenecektir. Eskiçağ Anadolu’sunda kadını anlamak

---

* Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

için de Hititlerin yasalarındaki kadınlar ile ilgili olan maddeler ele alınacaktır. Yasalarda kadınlar için aile, evlilik, miras, taciz, tecavüz ve boşanma ile ilgili çeşitli konularda maddeler yer almaktadır. Kadınlara yönelik bu çeşitli yasa maddeleri, kadın hakları bağlamında değerlendirilecektir. Aynı zamanda Mezopotamya ve Anadolu'daki kadınlara tanınan haklara karşılaştırmalı bir bakış açısı sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kanun, Sümer, Babil, Hitit,

Giriş

Kanunlar, toplumsal yapıyı koruma ve düzenlemeyi hedefleyen görevleri içermektedir. Eskiçağ insanları da yaptıkları kanunlar ile toplum hayatını belirli kurallar ile düzenlemeye ve hakları güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Buldukları coğrafyada büyük bir medeniyet kuran Sümerler ile ilk yazılı kanun metinlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Sümerlerin oluşturduğu kanunlar, kendinden sonra gelen devletler tarafından da benimsenerek geliştirilmiştir.

Sümerlerin ilk kanun koruyucular oldukları yapılan kazı çalışmalarında ele geçen tabletlerden anlaşılmıştır. Buna göre Sümerlere ait Sümerce yazılmış Urukagina, Ur-Nammu, Ana ittişu, Lipit İştur kanunları ve Akadça yazılmış Eşnunna kanunlarının varlığı bilinmektedir. Mezopotamya'da önemli bir devlet olan Babil'in güçlü krallarından Hammurabi döneminde, toplum yaşamını düzenlemek adına kapsamlı bir kanun metni yayınlanmıştır. Hammurabi kanunları olarak bilinen bu metin hem kendinden önceki kanunlardan etkilenmiş hem de kendinde sonraki yasaları etkilemiştir. Anadolu'da büyük bir krallık kuran Hititlerde her alanda olduğu gibi yasalar konusunda da Mezopotamya halklarından etkilenmişlerdir. Yine Mezopotamya'da güçlü devlet kumuş olan Asurlularında bahsedilen kanunlardan faydalanarak benzer niteliklerde kanunlarının bulunduğu tespit edilen tabletlerden anlaşılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz kanunların maddelerinde kadınların toplum içinde sahip oldukları haklara dair bilgilerde içermektedir. Kadınlar için bu haklar çoğunlukla aile, cinsel suç, kölelik, veraset vs. gibi konulardan oluşmaktadır. Böylece devletin kadınları içeren kanun maddeleri, tamamen onları korumaya ya da haklarını savunmaya yönelik olmamıştır. Özellikle kadınların bu dönemlerde toplumsal yaşamdaki rolleri, kanun maddeleri ile çizilerek sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda başta Sümer kanunlarının kadınlar ile ilgili maddeleri alınmış, ardından Babil, Hitit ve Asur kanunlarında kadınları ilgilendiren maddeler aktarılmıştır. Burada kanun

maddeleri metinde kendi içinde yorumlanırken, sonuç kısmında bütün kanunlar ile karşılaştırılmıştır.

Sümer Kanunları ve Kadınlar ile İlgili Maddeleri

Tarihteki kanun metinlerinin kökenleri Sümerlere dayanmaktadır. Bilinen ilk yasa koruyu Sümer kralı Urukagina'dır. Onun yaptığı düzenlemeler kanun metninden çok ıslahatlar olarak kabul edilmektedir. Urukagina'nın yapmış olduğu ıslahatlarını anlattığı metni kırık ve eksik olduğu için tamamını okumak mümkün olmamıştır (Tosun-Yalvaç, 1989: 11; Palaz Erdemir, 2018: 17). Bu metnin okunabilen kısımlarındaki düzenlemeler içinde kadınlarında konu edinildiği anlaşılmaktadır. Urukagina dönemi öncesinde erkekler boşanmak istediği zaman ağır ödemeler yapmaları gerekmektedir. Bu durumda erkekler ödeme işlemlerini yapamadıkları için eşlerinin başka erkeklerle yaşamalarına razı olmaktaydılar. Bu durum toplumda çok eşliliği beraberinde getirmekteydi. Urukagina ise. Bu madde de kadınların birden fazla erkekle evlenmesi yasaklanarak, tek eşlilik sağlanmaya çalışılmıştır (Palaz Erdemir, 2018: 17; Çelebi, 2021: 16).

Daha sonra yaklaşık MÖ. 2100'de III. Ur hanedanlığını kurarak ilk hükümdarı olan Ur-Nammu, kendi döneminde toplum kurallarını düzenlemek adına kanunlar çıkarmıştır. Urukagina ıslahatları bir kenara bırakıldığında Mezopotamya ve Önasya tarihinde ilk kanun çıkaran kralı olarak Ur-Nammu kabul edilebilir. Bu kanun maddeleri incelendiğinde, bu dönem kadınlarının hayatına dair düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Ur-Nammu Kanunları çok iyi korunmuş olmamakla beraber kanun, önsöz ve 40'a yakın maddeden oluşmaktadır. Önsözü dini, tarihi ve ahlaki şekilde ayrılmaktadır (Gökçek-Akyüz, 2013: 5).

Ur-Nammu 5: "Eğer bir adam, başka bir adamın bakire kölesinin kızlığını bozarsa, adam beş şekel gümüş ödeyecektir."

Ur-Nammu 6: "Eğer bir adam eşini (kız olarak aldığı) boşarsa 1 mana gümüş tartacaktır."

Ur-Nammu 8: "Eğer bir sözleşme tableti yoksa evlilik geçerli değildir."

Ur-Nammu 11: "Eğer bir adam, bir adamın karısını zina ile suçlarsa ve kadın nehir çilesinde (işkence ile sorgulama) temize çıkarsa, suçlamada bulunan adamın kadına 1/3 mana gümüş ödemesi gerekir" (Tosun-Yalvaç, 1989: 40-41; Palaz Erdemir 2018: 18).

Ur-Nammu'nun yapmış olduğu düzenlemeler de kadınlara karşı yapılan tecavüz ve iftira suçları para cezasına bağlanmıştır. Bir erkeğin kadından boşanması durumunda kadına para akışı

sağlandığı görülmektedir. Yine kişiler arasında evliliğin bir anlaşmaya dayandırılması gerekliliği maddeler içinde belirtilerek, evlilik güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

Ninive’de bulunan Asurbanipal kitaplığında, 11 tablet halinde Sumerce ve Akadca yazılmış iki dilli bir seri tablet ele geçirilmiştir. Bu seriye, tabletin ilk kelimesinden dolayı “Ana-İttuşu” olarak isimlendirilmiştir. Tam olarak kimin tarafından ve ne zaman yazıldığı belli olmamakla birlikte, bazı maddelerinin Urnammu Kanunu’na benzemesinden ötürü III. Ur Sülalesi zamanında yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Aile hukukuna, köle kiralanmasına ve fiyat tespitlerine ilişkin hükümler bulunmaktadır (Gökçek-Akyüz, 2013: 7).

Ana İttuşu 1: “Eğer bir kadın kocasından nefret edip, sen benim kocam değilsin derse, onu (kadını) nehre atacaklardır.”

Ana İttuşu 8: “Eğer koca karısına, sen benim karım değilsin derse, 1/2 mana gümüş tartacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989: 48).

Ana İttuşu düzenlemelerinde kadın ve erkeğin eşlerine karşı yaptıkları hakaret suçunda eşit cezalandırılmadığı görülmektedir. Burada kadın daha ağır bir şekilde cezalandırılmakta ve eşitlik sağlanmamaktadır.

İsin hanedanının beşinci kralı Lipit-İştâr, İsin’de reformlar yaparak yeni kanunlar çıkarmıştır. Lipit-İştâr ve sülalesi Sami kökenli olduğu halde kanun Sümerce yazılmıştır. Bu kanunların yazılı olduğu tabletin baş kısmı kırık olduğu için ilk üç maddesi eksiktir. Toplamda 37 madde olan kanun metni prolog, epilog ve maddelerden oluşmaktadır. Kanunun okunabilen maddeleri içinde yer alan köle, evlenme ve aile hukukuna dair konular içinde kadın ile ilgidir (Bilgiç, 1963: 109).

Lipit-İştâr 22: “Eğer baba hayatta ise ister yüksek sınıftan bir rahibe ister din sınıfından diğer bir rahibe olsun kızı varis gibi kendi evinde oturacaktır.”

Lipit-İştâr 27: “Eğer bir adamın karısı ona çocuk doğurmazsa, bir sokak kadını ona çocuk doğurursa, bu sokak kadını için arpa tayını, yağ ve elbise tayını ona temin edilecektir. Fakat karısı yaşadıkça sokak kadını ilk karısı ile evde oturmayacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989: 66-67).

Lipit-İştâr kanunlarından aldığımız bu iki maddenin ilkinde kadının statüsü göz ardı edilerek varis olarak haklarının korunduğu görülmektedir. İkinci madde de ise ilk eşin ve diğer kadının

hakları sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat burada erkeğin çok eşliliğine karşı bir ceza uygulamasının varlığı görülmektedir.

Eşnunna Kanunları ise Dicle'ye katılan Diyala Nehri'nin doğusundaki Eşnunna Şehri yanındaki Tel Harmal (Şadupum) kazılarında iki tablet halinde bulunmuştur. Kanunun hangi Eşnunna kralı tarafından çıkarıldığı bilinmemekle birlikte Lipit-İştur kanunlarından sonra çıkarıldığı tahmin edilmektedir. Akkadça olarak yazılan kanunun prolog ve epilog kısmı bulunmamaktadır. Bu kanun metni içinde de kadınların köle ve aile hukuku ile ilgili maddeler de yer aldığı anlaşılmaktadır (Bilgiç, 1963: 111).

Eşnunna 27: “Eğer bir adam, bir adamın kızını anasına babasına sormaksızın ve anasına babasına sözleşme yapmaksızın alırsa (kız) adamın evinde bir yıl otursa dahi karısı değildir.”

Eşnunna 30: “Eğer bir adam şehrine ve beyine kinlenirse ve kaçarsa, karısı ikinci bir adamla evlenirse döndüğü zaman karısı üzerinde hak iddia edemeyecektir.”

Eşnunna 31: “Eğer bir adam, bir başka adamın kölesinin bokrini bozarsa 2/3 mana gümüş tartacak, köle sahibinindir.”

Eşnunna 59: “Eğer bir adam, çocuk doğurduğu karsını boşar ve ikinci bir kadınla evlenirse, erkek evinden ve eşyasından ayrı düşürülecek ve gidecektir” (Tosun-Yalvaç, 1989: 81-85).

Eşnunna kanunlarından aldığımız maddelerde evlilik sözleşmesinin önemi üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Yine burada da cinsel suça karşı bir para cezası uygulanırken, erkeğin ikinci bir eş alarak ilk karısını boşaması durumunda malından menedildiği gözlemlenmektedir.

Babil Kanunları ve Kadınlar ile İlgili Maddeleri

Eski Babil hanedanının altıncı kralı olan Hammurabi, 1750-1700 yılları arasında kırk üç yıl hüküm sürmüştür. Hammurabi, kendi döneminde Prolog, epilog ve 282 maddeden oluşan bir kanun metni yayınlamıştır. Bu kanun metni, İran'ın güneybatısındaki Susa'da 1902 yılında bulunmuştur. Kanun maddelerinde bir dizi önermeler söz konusudur ve bu öneriler toplumsal davranışları belirli bir ölçüde düzene bağlamak, belirlemek amacını taşımaktadır (Bilgiç, 1963: 113).

Hammurabi 127: “Eğer herhangi bir kişi rahibeye ya da bir adamın karısına iftira atarsa ve bunu ispat edemezse bu adam hâkim huzuruna çıkarılır ve alnı işaretlenir (derisi çizilerek ya da belki de saç kesilerek).”

Hammurabi 129: “Bir adamın karısı başka bir adam ile basılırsa (suçüstü halinde) her ikisi de bağlanır ve suya atılır; ancak, koca karısını, kral da kölelerini affedebilir.”

Hammurabi 130: “Eğer bir adam, başka bir adamın erkek tanımayan ve babasının evinde yaşayan karısını zor kullanıp, koynunda yatırır ve onu yakalarlarsa bu adam öldürülür; ancak kadın masumdur.”

Hammurabi 132: “Eğer bir adamın karısına, diğer bir erkek suçlamada bulunur, fakat başka bir erkekle yatarken yakalanmazsa, kocası için nehre dalacaktır.”

Hammurabi 137: “Bir adam ona çocuk veren suqutum’u veya ona çocuk veren naditum’u boşamaya karar verirse, o kadına çeyizi geri verilecek ve tarlanın, bahçenin, mal ve mülkün yarısı ona verilecek, (o da) çocuklarını büyütecektir. Çocuklarını büyüttükten sonra, çocuklarına verilen maldan varismiş gibi, bir hisse kendisine verilip, gönlünün istediği erkekle evlenebilir.”

Hammurabi 138: “Bir adam, kendisine çocuk vermeyen karısından ayrılırsa başlığı kadar gümüşü ona verecek ve babasından getirdiği çeyizi tam olarak ona verecek ve öyle ayrılacaktır.”

Hammurabi 143: “Eğer (kadın kendini ve evini) gözetmezse ve sokağa düşkünse evini dağıtıyor, kocasını küçük düşürüyorsa o kadın suya atacaklardır.”

Hammurabi 148: “Bir adam bir kadınla evlenir, kadın hastalığa yakalanırsa ve adam ikinci bir kadınla evlenmek isterse hastalığa yakalanan karısını boşayamaz, yaptığı evde oturtacak ve yaşadığı sürece ona bakacaktır.”

Hammurabi 154: “Bir adam kendi kızıyla ensest ilişki içine girerse bulunduğu yerden sürülür.”

Hammurabi 155: “Bir kişi bir kızı kendi oğlu ile nişanlarsa ve oğlu da o kızla ilişkiye girerse ve bundan sonra baba kızı kirletirse ve birlikte basılırlarsa baba bağlanarak suya atılır.”

Hammurabi 180: “Eğer bir baba ister bir manastır naditum’u ister SAL-ZİKRUM’u olan kızına evlenirken çeyiz vermezse, babası ölürse, evin varisi gibi hisse alacak, fakat bu yaşadığı sürece geçerli olacaktır.”

Hammurabi 209: “Eğer bir bey, bey sınıfından bir kişinin kızını döver ve çocuğunu düşürtürse, çocuk için 10 şekel gümüş ödeyecektir. 210: Eğer o kadın ölürse vuranın kızını öldüreceklerdir” (Tosun-Yalvaç, 1989: 197-206).

Hammurabi kanunlarında kadın konusunda yer verilen maddeler daha geniştir. Bununla birlikte Hammurabi döneminde ataerkilliğin daha ön planda olduğu maddelerden çıkarılabilmektedir. Kadınların işlediği cinsel suçlar daha ağır şekilde cezalandırılmıştır. Aynı zamanda erkeklerin boşanma konusu hastalık dahilinde kadının ömür boyu bakımının sağlanmasına yönelik

olmuştur. Ensest ilişki devlet nezdinde hoş görülmediği uygulanan cezalandırmadan anlaşılabilir.

Hitit Kanunları ve Kadınlar ile İlgili Maddeleri

MÖ. II. binyılda Hititler, Anadolu'da merkezi otoriteyi sağlayarak büyük bir devlet kurmuşlardır. Hititlerin başkenti olan Hattuşaş-Boğazkale'de 1906 yılından bu yana yapılan arkeolojik kazılarda devlet arşivine ait yaklaşık otuz bin tablet bulunmuştur. Bu tablet Hititlerin siyasi hayatı, dili, dini, gelenekleri ve sosyal yaşamı ile ilgili pek çok bilgiyi barındırmaktadır. Tespit edilen tablet içinde Hitit kanunları da bulunmaktadır. Hitit kanunları da kadınların yaşamlarına ve haklarına yönelik maddeler içermektedir (Alp, 1947: 465; Masalcı Şahin, 2017: 135).

Hitit Yasası 37: "Eğer birisi bir kadını kaçırsa, kızı kaçırmasına yardım edenler arkasından giderse ve olayda iki ya da üç adam ölürse, bunun bir cezası yoktur. Ancak kaçırılan kişiye "sen kurt oldun" denir."

Hitit Yasası 189: "Eğer bir adam annesiyle cinsel ilişkiye girerse, eğer bir adam kızıyla cinsel ilişkiye girerse, eğer bir adam oğluyla cinsel ilişkiye girerse, bu onaylanmayan bir ilişkidir."

Hitit Yasası 191: "Eğer özgür bir erkek aynı anneden olma kız kardeşiyle yatarsa, ancak biri bir ülkede diğeri başka ülkede yaşıyorsa, bu bir suç değildir. Fakat aynı bölgede yaşadıkları takdirde bir ilişki yaşarlarsa bu bir suçtur."

Hitit Yasası 193: "Eğer bir adam bir eş alırsa ve adam ölürse, adamın erkek kardeşi dul kadını eş olarak alabilir. Eğer erkek kardeşi ölürse, babası kadını eş olarak alabilir. Daha sonra baba da ölürse, babanın erkek kardeşi kadını eş olarak alabilir."

Hitit Yasası 194: "Eğer baba ve oğul aynı köle kadınla ya da fahişe ile yatarsa, bu bir suç değildir."

Hitit Yasası 195: "Eğer bir adam erkek kardeşinin karısıyla yatarsa, eğer erkek kardeşi sağ ise bu bir suçtur. Eğer bir özgür adam özgür bir kadınla evlenirse ve kadının kız kardeşine cinsel yaklaşım da bulunursa, bu bir suçtur. Eğer bir adam evlendiği kadının annesine ya da kız kardeşine cinsel yaklaşım da bulunursa bu bir suçtur."

Hitit Yasası 197: "Eğer bir adam bir kadını kaçırsa bir dağda ırzına geçerse, o adam suçludur, fakat adam kadını kadının evinden alırsa, kadın suçludur ve öldürülecektir. Eğer kadının kocası olay esnasında oraya gelir ve şahit olursa, adam bir suça bulaşmadan onları öldürebilir."

Hitit Yasası 198: “Kraliyet Mahkemesi’nde adam, karımı öldürmeyin der ve canını bağışlarsa, eğer adam her ikisinin de ölümüne isterse, buna kral karar verecek” (Yılmaz-Yılmaz, 2018: 37-40).

Hitit kanun metinlerinde kadınlara yönelik maddelerde erkekler için verilen tavizlerin fazlalığı göze çarpmaktadır. Kadınlar, işledikleri cinsel suçlarda daha ağır cezalar alırken erkekler aynı ağır cezaları almamaktadır.

Asur Kanunları ve Kadınlar ile İlgili Maddeleri

Asur kanunları da daha önceki Mezopotamya kanunları ile benzerlik göstermektedir. Asur’da gerçekleştirilen 1903-1914 yılları arasındaki kazılarda dokuz parça halinde Asur kanunları ele geçirilmiştir. Asur kanunlarının üzerindeki kayıttan 1100’lerde Asur kralı I. Tiglat-pileser tarafından kopya ettirilmiş ve bazı ilavelerin yapıldığı anlaşılmıştır. Bulunan bu kanunların, incelendiğinde aslının 2450-2250 yıllarına rastlayan bir zamanda bir kral tarafından düzenlenip, yayımlandığı tespit edilmiştir. Kanun metninin prolog ve epilog kısmı bulunmamaktadır. Asur kanununun bugün elde mevcut kısımları kadın tarafından veya kadına karşı işlenmiş suçlar, mülkiyet ve kadının hakları kısımlarına münhasır bulunmaktadır (Bilgiç, 1963: 114-115).

Asur Yasası 12: “Eğer bir adamın karısı meydandan geçerken, bir (başka) adam onu yakalar “senle yatayım mı” derse, (kadın) razı olmaz ve kendini korursa, zorla onu yakalar ve onunla yatarsa, ister adamı kadın üzerinde yakalansınlar, ister kadının yattığını şahitler ispatlasınlar (o) adamı öldüreceklerdir, kadın için suç yoktur.

Asur Yasası 13: “Eğer adamın karısı evinden çıkıp bir adamın üzerine onun oturduğu yere giderse, (adam) bir (başka) adamın karısı olduğunu bildiği halde onunla yatarsa adamı ve kadını öldüreceklerdir.”

Asur Yasası 14: “Eğer bir adamın karısı ile bir (başka) adam, ister genelevde ister meydanda olsun, onun bir adamın karısını olduğunu bildiği (halde) kadınla yatarsa, adam (koca) karısına ne yapacağını söylerse, zina yapan adama (da aynını) yapacaklardır. Eğer bir adamın karısı olduğunu bilmeden (kadınla) yatarsa, zina yapan adam serbesttir. Evli adam karısını suçlayacak, ona istediği gibi muamele yapacaktır.” (Çelebi 2021: 26-34).

Asur yasalarında da kadınların ve erkeklerin zina yapması hoş karşılanmamış ve ağır cezalar verilmiştir. Burada kadın eşini aldattığında, eşi kadına istediği gibi davranarak cezalandırma hakkı sunulurken kadınlar için böyle bir hakkın tanınmadığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Mezopotamya ve Anadolu kanunları incelediğinde kadın haklarının benzerlikler taşıdıkları görülmektedir. Özellikle kanun metinlerinde cinsel suçlar, kölelik, ev-aile hukuku, boşanma ve veraset konuları üzerinde durulmuştur. İncelediğimiz kanunlarda benzer suçlara hemen hemen aynı cezalar verildiği görülmektedir. Yasaların çoğunda kadınların boşanma, cinsel suça maruz kalma ve veraset konularında haklarını alabilirken, kimi zaman bu hakların sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Urukagina, Ur-Nammu, Eşnunna ve Lipit-İştâr yasalarında kadınlara sunulan hakların Ana İttuşu kanununda daha dar olduğu göze çarpmaktadır. Hammurabi kanunları kısasa kısas uygulamalara sahip olduğu için cezaları uygulamaları daha ağır olmuştur. Hitit kanunları, Mezopotamya kanunları ile benzer suç ve cezaların uygulandığı görülmektedir. Hitit kanunları, Mezopotamya kanunlarına bakışın daha hafif ceza uygulamalarına sahiptir. Asur kanunları da Mezopotamya kanun temellidir. Benze suçlar için aynı cezaların uygulandığı anlaşılmaktadır.

Kanun maddelerine bakıldığında evliliğin sözleşme ile garantiye alınmaya çalışılmış ve aile hukukuna oldukça önem verilmiştir. Yine zina, tecavüz, taciz ve ensest ilişkiler cezalarla birlikte engellenmeye çalışılmıştır. Kadın haklarını içeren maddelerin de çoğunlukla aile düzenlemeleri ile ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Kadınlar, aile içi konularda haklarını elde edebilirken bile erkeklerin inisiyatifine bırakılmıştır. Daha çok ataerkil düşünce sistemiyle hazırlanan metinler dahilinde haklarını sağlanmaya çalışmışlardır. Özgürlükleri veya hakları bireyselliklerinden ziyade aile kavramı üzerinden gerçekleşebilmiştir. İşlenen cinsel suçların çoğu zaman erkek nezdinde ağır cezaları olduğu gibi kadının da tamamen hafif uygulamalara maruz kalmadığı anlaşılabilmektedir. Kadınlar toplumda anne, eş ve kız evlat olarak haklarını alabilmiştir. Köle ve sokak kadınlarının statü yoksunluğuna bağlı olarak daha az hakka sahip olduğu görülmektedir. Yasalar, ataerkil toplum geleneğinden kaynaklı bir hukuk anlayışının oluştuğunu ve cezalarında yine bu bakış açısıyla uygulandığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Alp, Sedat (1947). “Hitit Kanunları Hakkında”, *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, 5 (5), Ankara, 465-482.
- Bilgiç, Emin (1963). “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Hukuk Anlayışı ve Ananesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXI, S. 3-4, Ankara, 103-119.
- Çelebi, Binnur (2021). *Eskiçağ’da Kadın*, İstanbul: Urzeni Yayınevi.

Gökçek, L. Gürkan- Faruk Akyüz (2013). “Sümer Kanunları”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. IX, sy. 1, Elâzığ, 1-9.

Masalıcı Şahin, Gülgüney (2017). “Hitit Yasalarında Kadının Yeri”, *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi*, C.4, S.2, Bartın, 134-143.

Palaz Erdemir, Hatice (2018). *Eskiçağda Cinsiyet ve Kadın*, Ankara: Serencan Akademi Yayınevi.

Tosun, Mebrure-Kadriye Yalvaç (1989). *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı*, Ankara: TTK,

Yılmaz, C. A.- H. Yılmaz, “Hammurabi, Ur-Nammu ve Hitit Kanunlarında Kadın Üzerine Mukayeseli Bir Bakış”, *Rifat Özdemir Armağanı*, İstanbul 2018.

KADIN ÇALIŞMALARI ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN ESKİÇAĞ TARİHİ ALANINDA UYARLANABİLİRLİĞİ

Ayşe UZBAŞ*

ÖZET

Kadın Çalışmaları, kadın deneyimlerini bilimsel metotlar üzerinden araştıran, kadınların yaşamlarını ve onları etkileyen durumları disiplinlerarası yöntemlerle inceleyen bir bilim dalıdır. Öncelikle, üniversitelerin farklı branşlarında verilen çeşitli derslerle yola çıkan disiplin, zamanla ayrı bir bilim dalı haline gelmiştir. Sistematik bir alana dönüşmesinden bu yana Kadın Çalışmaları, kadınları içeren tüm alanlarla işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Tarih de Kadın Çalışmaları'nın birlikte çalıştığı disiplinlerden biridir. Tarih disiplini uzun yıllar boyunca devletlerin siyasal ve askerî işleri ile ilgilenmiş; bu alanlar da tarihte erkeklere ait alanlar haline gelmiş olduğu için kadınlar tarih araştırmalarının dışında kalmıştır. Nitekim Eskiçağ dönemine ait tarihsel belgeler de kadınları dışarıda bırakmış; tutulan kayıtlar büyük oranda ihtiyaç ve zorunluluklar üzerine yazıya geçirildiği için kadınlar tarihsel verilerin görece az bir kısmında kendilerine yer bulabilmiştir. Kadınların tarihteki görünürlüğü öncelikle tarih sahnesindeki meşhur kadınlar üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınları, tarih içerisinde katmanın ilk adımı olan bu aşamadan sonra sosyal tarihçiliğin gelişmesiyle beraber görmezden gelinen kadınların tarihi, bir inceleme alanı olarak tarihçilerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Kadın tarihi zaman içerisinde bir inceleme alanının ötesine geçerek başlı başına bir araştırma sahasına dönüşmüştür. Öyle ki, kadın tarihi inceleme sahası feminist tarihçiliği doğurmuş ve kadınları incelemek daha sistematik bir temele oturmuştur. Bununla birlikte feminist tarihçiliğin geçmişi fazla uzağa gitmez; erkek egemen üniversite kurumlarından uzunca bir süre dışlanan kadınların bilim insanı olarak bilimsel üretime katkı sağlaması feminist tarihçiliğin ve kadın çalışmalarının hızla ilerlemesini sağlamıştır. Feminist tarihçilik ve Kadın Çalışmaları, tarihin tüm alanlarında ilerleme kaydederken Eskiçağ Tarihi'nde de kendisini göstermiştir. Kadın Çalışmaları'na ait araştırma yöntemleri Eskiçağ Tarihi'nde, özellikle Batı medeniyetleri tarihinde yoğun bir ilerleme kaydetmiştir, Doğu medeniyetlerinde ise bu çalışmalar Batı'daki kadar yoğun olmasa da ilerleme aşamasındadır.

Çalışmada, Kadın Çalışmaları'na ve disiplinin tarihine genel bir giriş yapılmış, Tarih'in, Kadın Çalışmaları ile "Kadın" kavramı çerçevesinde gösterdiği değişim incelenmiş ve Kadın

---

* Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

Çalışmaları ile Eskiçağ Tarihi'nin birleştirilmesinde karşılaşılabilecek avantaj ve dezavantajlar incelenerek bu alanda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Tarihi, Kadın Çalışmaları, Kadın Tarihi, Disiplinlerarası Çalışmalar, Feminist Tarih

GİRİŞ

1960'lı yıllarda sistematik yöntemlerle çalışılmaya başlanan, bir disiplin haline gelme yolunda ilk adımları atılan Kadın Çalışmaları, günümüze dek gelişimini sürdürmüş ve hâlâ gelişmeye devam eden bir bilim dalıdır. Kadın Çalışmaları'nın temelleri, sistematik bir hale gelmesinden önce 19. ve 20. yüzyıllarda atılmıştır. Değişen toplum düzeni içerisinde kadınlar, eğitim alma, mülk sahibi olma, oy kullanma ve dava açabilme gibi temel haklar konusunda örgütlenmeye başlamıştır (Smith, 2022: 15-16). 1960'lı yıllarda insan hakları konusunda yaşanan değişimler ve insanların eşitlik arayışları Kadın Çalışmaları'nın doğuşunu hazırlamıştır. Kadın Çalışmaları, 1960'ların değişen dünya düzeni içerisinde adım adım bir disiplin halini almış; bir disiplin haline gelene dek birçok alanda birçok zorlukla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kimi çevreler Kadın Çalışmaları'nı geçici bir heves olarak görmüş ve entelektüel bir değere sahip olmadığını iddia etmişlerdir, ancak Kadın Çalışmaları, geçmişten günümüze, farklı disiplinler ile işbirliği içerisinde çalışmış; çeşitli bilim dallarında verilen derslerle başladığı yolda kendisi bir bilim dalı haline gelmiş ve gelişimini sürdürmüştür (Smith, 2022: 9-10).

Kadın Tarihi, Sosyal Tarih'in alt dallarından biri olarak; bu alandaki çalışmaların gelişim sürecinde ortaya çıkmıştır. Sosyal Tarihçilik, görmezden gelinen kesimlerin incelenmeye başlanması ile yükselişe geçmiş ve son yıllarda hızlı bir ivme kazanarak birçok yenilikçi çalışmayı Tarih disiplinine kazandırmıştır. Kadın Tarihi'nin ortaya çıkmasına yol açan temel de Sosyal Tarih alanında yapılan çalışmalardır; Kadın Tarihi'nin ortaya çıkışından önce, tarihte uzunca bir süre yok sayılan 'sıradan' insanların; geçmişin "öteki"si olan insanların tarihi, tarihçilerin ilgisini çekmeye başlamıştır (Çakır, 2011: 506). Tarih, başlangıçta liderleri, onların faaliyetlerini ve siyasi gelişmeler ile askeri olayları merkeze alan bir disiplin olarak gelişim göstermiştir. Erkek egemen alanların incelemesinin yapıldığı bu süreçte tarihin kapsadığı alanlarla birlikte tarihçilik mesleğinin de eril bir durumda olduğu görülmektedir (Berktaş, 2010: 20). Kadınların yaşadığı eşitsizliklerin kökenleri Eskiçağ'a dek uzanır. Tarihî metinlerde, erkeklere ve onların yaşamlarına en iyi şekilde hizmet edebilecek doğurganlık, itaatkârlık ve çalışkanlık gibi kadın özellikleri sıklıkla vurgulanmaktadır (McClure, 2023: 44). Kadınların

mevcut durumundan ziyade onların nasıl olması gerektiğiyle ilgili metinler özellikle Batı medeniyetlerine ait kaynaklarda sık sık dile getirilmekteydi. Toplumsal cinsiyet kalıplarını şekillendiren ve kadınların “iyi” bir kadın olarak kabul edilebilmesi için gerekli görülen bu özellikler, uzun vadede kadınların hayatlarının ve eylemlerinin ev içi ile sınırlandırılmasına neden olmuş; ev içinden uzaklaşıp kamusal alanda yer alabilmeleri için uzun bir süre geçmesi gerekmiştir. Kadınların, akademide üretici konumda yer alması ile kadın bakış açısıyla şekillenen bir tarih metodu, disiplin içerisinde kendisine yer bulabilmiştir. Tarihte kadınların ayrı bir alan olarak incelenmeye başlanması ile feminist tarihçilik zamanla gelişmiş ve ön plana çıkmıştır. Feminist tarihçiler, kaynak ve yöntem meseleleriyle ilgilenerek işe başlamış ve geleneksel tarih yazımının, kadınları anlatmada ne kadar yetersiz kaldığını vurgulayarak feminist tarih yazımını merkeze alan bir metodolojiyi benimsemişlerdir (Çakır, 2011: 507).

I. Kadın Çalışmaları Tarihine Kısa Bir Bakış

1960’lı yılların sonlarına doğru kadınları araştırmak ilgi çekici hale gelmiş ve Kanada, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ile Hindistan gibi dünyanın çeşitli noktalarındaki ülkelerde bu alanda dersler verilmeye başlanmıştır. 1960’lı yıllar, Kadın Çalışmaları’nın bir disiplin haline gelmesinden önce farklı disiplinlerin Kadın Çalışmaları’nı geliştirmeye başladığı bir dönemdir. Akademisyenler, kendi alanlarında kadınlar hakkında bilgiler sağlayan bulguları incelemeye başlamış; bu çalışmalar, Kadın Çalışmaları için verilerin toplanması adına atılan ilk adımlar olmuştur (Smith, 2022: 11-12).

1970’lere gelindiğinde Kadın Çalışmaları ile ilgili bir veritabanı oluşmuştur. Bu kaynaklar, farklı alanlardaki bilim insanlarının ilgisini çekmiştir. Öncelikle Tarih, Sosyoloji ve Edebiyat gibi alanlar karşılaştırmalı bakış açıları sunarak Kadın Çalışmaları’nı disiplinleri içerisine dâhil etmişlerdir (Smith, 2022: 13). Bu çerçevede zaman içerisinde genişlemiş ve Kadın Çalışmaları ayrı bir disiplin haline gelmeye başlamıştır.

1980’lerin Kadın Çalışmaları, kendinden önceki süreçlerin gelişerek ilerlemesini sağlamıştır. Teoriler ve metodolojiler açısından yeni bir döneme sahne olan bu yıllar, Kadın Çalışmaları’nın disiplin haline gelmesinde önemli basamaklarından biri olmuştur (Bahrani, 2021: 46-47). Kadın Çalışmaları disiplini, günümüzde hala gelişimini sürdürmekte ve her yeni çalışmayla ufku genişleterek büyümeye devam etmektedir.

II. Tarih Kavramı ve Tarihin “Kadın” Çerçevesinde Yeniden Yorumlanması

Tarih’i bir çeşit araştırma ve soruşturma olarak tanımlayan R. G. Collingwood (2010: 44-46), tarihin ne için olduğu sorusuna şöyle cevap verir:

“...İnsanın kendisine ilişkin bilgisi ‘için’ olduğu. Kendini bilmesinin insan için önemli olduğu düşünülür genellikle: Kendini bilme burada salt kendi kişisel özelliklerini, onu öteki insanlardan ayıran şeyleri bilme değil, insan olarak yapısını bilme demektir. Kendinizi bilmeniz, ilk olarak bir insan olmanın ne demek olduğunu bilmeniz, ikinci olarak, olduğunuz insan olmanın ne demek olduğunu bilmeniz, üçüncü olarak olduğunuz insan olmanın ve başka biri olmamanın ne demek olduğunu bilmeniz anlamına gelir. Kendinizi bilmeniz ne yapabileceğinizi bilmeniz anlamına gelir; kimse ne yapabileceğini denemeden bilmediği için de, insanın ne yapabileceği konusundaki tek ipucu ne yaptığıdır. Öyleyse, tarihin değeri bize insanın ne yaptığını, böylece insanın ne olduğunu öğretmesidir” Berktaş (2010: 7).

Collingwood’un bahsettiği “bilmek” kavramının kişinin başkalarını bilmek ve yorumlayabilmek için kendisini bilmesi ve yorumlayabilmesi anlamına geldiğini aktarır. Kişinin kendisi ve karşısındakini ‘bilmesi’ için bilgi, bilginin yorumlanabilmesi için ise teori gereklidir. Teori ise insanların kendilerini ve kendi dünyalarını nasıl okuduklarını anlamlandırmaları için gereklidir. Berktaş (2010: 10), teorileri, dünyanın anlaşılabilmesini mümkün kılan ‘kavramsal mercekler’ olarak tanımlar; kavramayı derinleştirdiği için yüzeysel olanın ardına ulaşmamızı sağlayabileceğini belirtir. Derinlemesine bir anlam elde edilmesine yardımcı olabileceği için teoriler, tarih araştırmalarında olayların ve olguların daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Olaylar ve olgular, kendilerini berrak bir biçimde açıklamaz; yorumlanmaya ihtiyaç duyarlar (Berktaş, 2010: 8-9). Tarihin incelenmesinin temelinde elde edilen bilgi, kanıt ve verilerin yorumlanması yer alır (Collingwood, 2010: 45). Tarihi olay ve olguların incelenmesinde öncelikle araştırılan dönemden gelen birincil kaynaklardan yararlanılır. Eskiçağ tarihi için bu kaynaklar; siyasi, hukuki, iktisadi ve edebi metinler ile birlikte resim, heykel, fresk, kabartma, para ve tüm arkeolojik verilerdir (McClure, 2023: 44). Tarihsel veriler genel yapıları ile bazı bilgiler sunabilseler de bazen tek başlarına gerçek anlamlarını açık etmeyebilirler ve verilerin değerleri yorumlanarak ortaya çıkartılabilir.

Tarihsel metinler, kendilerine özgü ilgi alanlarına ve bakış açılarına sahip, içlerinde yaşadıkları topluma göre değer yargıları şekillenmiş, önyargıları olan kişiler tarafından; bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde biçimlendirilen kayıtlardır (Wiesner-Hanks, 2022: 9). Tarihsel kaynaklara şeklini veren bu durum, antik kaynakların incelenmesi ve yorumlanması esnasında tarihçilerin karşılaştığı bir sorundur çünkü bu belgeler tamamen tarafsız belgeler olarak nitelendirilemeyebilir. Eskiçağ'da ve tarihin sonraki dönemlerinde de tarihi belgeler genellikle siyasi otoritenin emri altında olan erkekler veya ataerkil toplum yapısı içerisinde yetişen ve kişilikleri bu değer yargıları ile gelişen erkekler tarafından kaydedilmiştir; belgelerin erkek perspektifini yansıttığı düşünülmektedir. Bu durum, tarihte sık sık vurgulanan tarafsızlık meselesini gündeme getirmektedir (McClure, 2023: 42, 44). Tarafsızlığın ihlâli konusu yalnızca birincil kaynaklarla sınırlı kalmamış; geleneksel tarihçilik anlayışı da kadınları bazen kasıtlı bazen de kasıtsız bir şekilde tarihten dışlamıştır (Bock, 1989: 7). Uzunca bir süre tarihin odak noktası siyasi olayların, askerî faaliyetlerin, devletler arasında yaşanan durumların; dolayısıyla da ataerkil toplum düzeninde egemen olan erkeklerin incelenmesi ile şekillenmiştir (Smith, 2022: 40). Kadınların deneyimleri, tarihin hemen her döneminde göz ardı edilmiş ve erkek deneyimleri tarihte büyük paya sahip olmuştur (Çakır, 2011: 508).

Kadın Tarihi, bir disiplin haline gelmeden önce, kadınların ve diğer “ötekiler”in tarihini inceleyen Sosyal Tarih anlayışı gelişmeye başlamıştır (Çakır, 2011: 506). Kadınların tarihteki yerleri ile ilgili çalışmalar gelişim göstererek değişmiş ve Feminist Tarihçilik bu alandan doğmuştur. Feminist Tarihçilik, araştırma aşamasında feminist araştırma ve inceleme yöntemlerinden yararlanan bir tarihçilik anlayışıdır. Feminist tarih yazımı, tarihin yorumlanmasında yeni yöntemler benimseyerek kadınları tarihte görünür hale getirmeyi, kadınlara kendi tarihini kazandırmayı ve kadın-erkek arasındaki durumları incelemeyi amaçlamaktadır (Çakır, 2011: 508). “Kadınların Tarihi” olarak nitelendirilebilecek bir çalışma alanının varlığı göz ardı edilmemekle birlikte, Kadın Tarihi ve kadın deneyimlerinin, erkeklerin tarihinden ve genel tarihten tamamen bağımsız bir noktaya konumlandırılması doğru görülmemektedir (Bock, 1989: 7-8). Bock (1989: 10), kadınların tarihinin, yalnızca kadınları değil tüm insanları ilgilendirdiğini, kadınların tarihini, tarihten ayırmanın erkeklerin tarihini, tarihten ayırmak kadar problemlidir olduğunu aktarır ve bir yarının tarihi diğer yarıyla; her ikisinin de tarihin geneliyle birleştirilmesi gerektiğini söyler.

III. Kadın Çalışmaları ve Eskiçağ Tarihi: Veriler, Avantajlar ve Dezavantajlar

Eskiçağ Tarihi, bir disiplin olarak tarihin diğer alanlarına göre hakkında görece daha az belgeye ulaşılabilen bir dönemdir. Bu devirden günümüze ulaşabilen kaynaklar genellikle hükümdarların buyrukları, devletler arasında yapılan anlaşma ve yazışmalar, hukuk metinleri, iktisadî kayıt belgeleri, mektuplaşmalar ve yazıtlar gibi çoğu zaman gereklilik üzerine kaydedilen belgelerden oluşur. Bu belgelerin satır aralarında kadınlarla ilgili bazı bilgilere ulaşılabilsede bu bilgiler dolaylıdır ve kadınların hayatlarına dair genellikle net bir görüntü sunmayabilir (McClure, 2023: 42). Eskiçağ'dan günümüze ulaşabilen görsel ve materyal bazı eserler açık bir bilgi sunmaz ve yorumlanmaya ihtiyaç duyarlar. Görsel ve materyal malzemelerin incelenmesinde ise malzemenin bulunduğu alan, malzemenin tarihlendirildiği zaman ve bize sunduğu bilgiler önemli bir yere sahiptir. Doğru bilgilere ulaşılabilmesi için bu malzemelerin tarihlendirildikleri dönemin kıstasları ile incelenmesi gerekir. Erişilebilen kaynakların yanında erişim sağlanamayan kaynak problemi de Eskiçağ tarihinde önemli bir yer tutar. Zaman içerisinde var olduğu bilinen, isimleri günümüze ulaşabilen ancak kaybolan bazı veriler, tarihte belirsiz kalmış noktaların aydınlatılabilmesinde etkili olabilirdi ve belki de birçok tarihi konuda yapılan çıkarımların değişmesine yol açabilirdi. Günümüze ulaşamayan verilerin neden olduğu belirsizliğin yanında elimizdeki verilerin bir kısmı da tamamen açık ve berrak değildir (McClure, 2023: 44). Bu durum, elde edilebilen verilerden çıkartılabilecek sonuçların da kesin olmamasına yol açabilir.

Eskiçağ araştırmalarının konusu olan kadınlara dair bilginin incelenmesi için yalnızca kadınlarla alakalı belgelerle ilgilenmek yeterli olmayabilir; Kadın Tarihi, yaşadığı toplumun dışında bırakılarak incelendiğinde bazı noktalar tam olarak açıklığa kavuşturulamayabilir. Bu yüzden, araştırmaya konu olan kadınların yaşadığı dönemde içerisinde buldukları toplum ve kültürün de her yönüyle ele alınması daha doyurucu bir çalışma elde edilmesini sağlayabilir (Bock 1989: 10). Kaynakların incelenmesinde toplumun şekillendirdiği ve toplumu şekillendiren yapılar, araştırma çerçevesi dâhilinde incelenerek, kadınların hayatlarının keşfedilebilmesi için elde edilen veriler siyaset, din, ekonomi gibi bağlamlar üzerinden okunabilir (McClure, 2023: 42). Bahsedilen bağlamlar dışarıda bırakılarak yapılacak bir inceleme, yani tarihsel verileri, imgeleri ve olayları onları meydana getiren noktalardan ayırarak yapılacak bir araştırma, çalışmanın bir katalog haline gelmesine neden olabilir. Ortaya çıkartılan eser ise “kadın” hakkında doyurucu bir eser olmaktan uzaklaşabilir (Bahrani, 2021:18). Kadın tarihi çalışan akademisyenler, kaynak meselesi söz konusu olduğu zaman genellikle aynı fikir üzerinde mutabık kalırlar; odaklandıkları konu, genel çerçevesiyle,

kadınları çok yönlü bir şekilde inceleyebilmek için gerekli olanın her şeye bakmak olduğudur. Gerekli olan bütün belgelerin doğru yöntem ve araştırma metotları ile incelenmesiyle meydana getirilecek bir çalışma, kadınların bize gösterilenden çok daha fazlası olanı, “görünmez alan”daki kimliklerini de tanımamıza yardımcı olabilir. Kadınların hayatlarının belirsiz kalan bu noktalarını keşfetmek ise onların yaşamlarını, karşılaştıkları durumları ve toplum içerisinde nasıl konumlandıklarını biraz daha fazla açıklayabilmemizi sağlayabilir.

Berktaş (2010: 19), tarihsel bilginin üretilmesi gerektiğini söyler ve bilginin kimin tarafından kayda geçirildiğinin; yani “üretildiğinin” önem taşıdığını belirtir. Kadınlarla ilgili bilgi ve belgeleri elde edip onları yorumlarken bu belgelerin tarihsel gerçekliğin hangi kısmını yansıttığı önemli bir soru olarak tarihçilerin karşısına çıkar. Mezopotamya’da yazının icat edilmesinden itibaren Eskiçağ Tarihi’nin genel coğrafyasında kayıtların tutulması erkeklerin tekelindeydi. Tarihsel verilerin yanında edebî eserleri kaleme alanların da genellikle erkekler olduğu görülmektedir; erkekler kendi hayatlarını etkileyen değer yargılarına göre metinler kaleme almış ve yazılarını muhtemelen bu yargılar ile şekillendirmişlerdir. Eskiçağ Tarihi’nin kaynakları yorumlanırken tarihçilerin karşısına çıkan sorunlardan biri erkek egemen bakış açısı ve onların önyargılarıyla kaleme alınan verilerdir (McClure, 2023: 44). Erkek egemen bakış açısına bağlı olarak gelişen bir diğer sorun ise kadın deneyimlerinin süreç içerisindeki eksikliğidir. Kadınlar, deneyimlerini kendi ağızlarından aktaramamışlardır. Metinler, erkekler tarafından kaleme alınmış ve kadınlara kendi deneyimlerini kaydedebilecekleri bir alan bazı istisnalar dışında sunulmamıştır. Bu durum, kadınların tarihte “öteki” haline gelmesine, erkek yazarlar tarafından gerçekte ne olduklarından çok idealize edilmiş bir şekilde kayıtlara geçirilmelerine yol açmıştır. Kadınlar, yaşadıkları dönemin erkek yazarları tarafından sık sık nasıl olmaları gerektiği konusunda yorum ve telkinlere maruz kalmışlardır. Aristoteles, erkeğin egemenliğini doğal ve değişmez olarak vurgularken, Tacitus, kadınların “doğal olmayan” güç aşkının Roma İmparatorluğu’nun sorun yaşamasına neden olduğunu belirtmiştir (Çakır, 2011: 509). Hammurabi Kanunları’nda, bir kadının çalışmak için işe girmesi ve evini ihmal etmesinin kocasının onu boşaması için yeterli bir neden olduğu belirtilmiştir (Wiesner-Hanks, 2022: 44). Kadınların ikincilleştirilen konumu, edebiyattan hukukî metinlere dek her fırsatta pekiştirilmiştir. Konuya şu noktadan da bakılabilir; yöneticilerin yürürlüğe koyduğu yasalar, olandan çok olması gerekeni; yasa koyucuların ideallerini gösteriyor olabilir (Wiesner-Hanks, 2022: 45-46). Yani edebiyat metinlerinin ya da kanunların belirttiği yargı ve hükümler, gerçek hayatla her zaman örtüşmeyebilir. Hükümdarlar, yazarlar ve kadınlarla ilgili diğer kayıtları

oluşturan erkekler, kayıt altına aldıkları bilgileri ve kadınlara atfedilen özellikleri dönemlerindeki toplumsal cinsiyet yargılarına göre şekillendirmiş olabilir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konuları, birçok farklı görüşle şekillenen ve şekillenmeye devam eden kavramlar olarak karşımıza çıkar. Çeşitli bilim insanları cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları hakkında farklı görüşler dile getirmiştir. McClure (2023: 43), cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti şöyle ayırır: “‘Cinsiyet’ bir kişinin doğumla belirlenen biyolojik cinsiyetini ifade ederken ‘toplumsal cinsiyet’, bireye yüklenen kültürel olarak belirlenmiş ve söz konusu kültüre has erkek ya da kadın sosyal kimliğidir.” Berkday (2010: 29) ise tarihçiyi ilgilendiren şeyin toplumsal cinsiyet olduğunu söyler ve şöyle tanımlar: “Belirli bir zamanda belirli bir toplumda cinsler için uygun olduğu varsayılan davranışların kültürel tanımı.” Kadın Çalışmaları, her disiplin gibi kendi kavramlarına sahiptir. Bu disipline ait kavramların Eskiçağ Tarihi’ndeki kadınların incelenmesinde kullanılabilirliği ise tarihçileri ihtilafa düşürebilen konular arasında yer alır. Bazı tarihçiler, Kadın Çalışmaları ya da toplumsal cinsiyet kategorilerine ait terimlerin tarihsel kavramlar içerisinde yeri olmadığını ve bu kavramların modern toplumlardaki cinsiyet kavramları için üretildiğini, Eskiçağ Tarihi’ndeki kadınlar üzerine doğrudan uyarlanabilir olmadığını belirtir (Bock, 1989: 10; Bahrani, 2021: 20). Bu durum, Kadın Çalışmaları kavramlarının Eskiçağ Tarihi’nde hiçbir şekilde kullanılmayacağı anlamına gelmemelidir. Konunun bu noktasında şöyle bir çalışma alanı benimsenmesi mümkündür; hem Kadın Çalışmaları hem de Tarih disiplinlerinin kavramları yeniden incelenebilir, bu disiplinlerde kullanılan kavramlar arasında ortak noktalar bulunabilir; ortak noktaların bulunmadığı durumlarda ise bazı kavramlar ve varsayımlar yeniden şekillendirilmeye çalışılabilir ya da yeni yöntemler keşfedilebilir. Kadın Çalışmaları araştırma yöntemleri ve tarih yazımının, bir potada birleştirilmesi ve kavramların tarihsel bilgiye yaklaştırılarak yeniden yorumlanması yapılabilir. Metodolojilerle ilgili karmaşalar hâlâ tam olarak çözülebilmemiş değildir ancak süreç, metodolojide düzeni de beraberinde getirebilir.

Kadın Çalışmaları, Eskiçağ Tarihi üzerinde uygulanmış ve günümüzde hâlâ uygulanarak çalışılmaya devam edilen bir alandır. Çalışmaların var olması ve devam etmesinin yanında çalışmalar henüz Eskiçağ’ın her alanına homojen bir şekilde yayılmamıştır. Yapılan araştırmalar, Yunan ve Roma dünyası çevresinde yoğunlaşırken Batı Asya’daki kadınlar üzerine yapılan çalışmalar genellikle kısıtlı kalmıştır. Avrupa antikitesindeki kadınlarla ilgili çalışmalar uzun bir zamandır ilerlerken Batı Asya antikitesindeki kadınlara dair çalışmalar henüz başlangıç aşamasında sayılabilir. Bu durumun çeşitli nedenleri olabilir; Yunan ve Roma

etkinliği dışında kalan bölgelerin göz ardı edilmesi, bu alanlarda kadınlar hakkında bilgi verebilecek belgelerin yetersiz olduğu görüntüsünü oluşturabilir. Batı Asya medeniyetlerine dair belgelerin bir kısmının henüz incelenememiş olması araştırmacıları kapsamlı bir çalışma için bu alanı seçmekten alıkoyuyor olabilir. (Bahrani 2021: 16). Yine de Batı Asya bölgesindeki kadınları anlatan ve kadınların tarihini aydınlayabilecek belge sayısı yetersiz değildir. Toplumsal çalışmaların doğuş noktasının Batı ağırlıklı oluşu, çalışmaların da Batı'da yoğunlaşmasına neden olmuş; bu durum Batı Asya medeniyetlerindeki kadınlarla ilgili yapılan çalışmaların biraz daha geri planda kalmasına yol açmış olabilir. Medeniyetler arasında görülen bu heterojen yapı, alanda yapılacak gelecek çalışmaların şekillenmesi ile daha homojen bir görünüme kavuşabilir.

SONUÇ

Kadın Çalışmaları'nda tarihin ne kadar önemli bir noktada konumlandığını Çelebi (2015: 95)'nin kurduğu şu cümlelerden anlayabiliriz: *“Kadınlar ve erkekler arasındaki asimetric ilişkinin temelini anlamadan üstesinden gelmek olanaksızdır. İşte bu nedenle toplumsal değişimin kadın dünyasında yol açtığı etkileri görebilmenin en önemli yöntemi tarihsel verilere yakından bakmaktır.”* Kadınlar ile ilgili araştırmalar yapılırken onların bugün yaşadıkları sorunların temeli geçmişte aranmalıdır ve Tarih bilimi, kadınların geçmişteki deneyimlerinin gün yüzüne çıkartılmasını sağlayabilir. Kadınların, Eskiçağ Tarihi üzerinde incelenmesi, sonraki tarihî dönemlerle kıyaslandığında daha meşakkatli bir süreç olabilir. Döneme ait kaynakların kadınlar hakkında yeterli bilgileri sunamaması, günümüze ulaşan kaynakların erkek bakış açıları ile kaleme alınmış olması gibi etkenler bu alanda çalışma yapanların karşısına bir sorun olarak çıkabilir. Bununla birlikte, kadınların tarihi, erkeklerin tarihini ya da genel tarihi dışarıda bırakarak incelenemez; bu da disiplinlerarası bir yaklaşım ve geniş çerçeveli kaynak incelemesi ile mümkün olabilir. Bu sayede kadınların tarihteki durumları daha net bir şekilde görülebilir. Eskiçağ ile ilgili yetersiz erişim noktalarından biri de bireye direkt erişim imkânının olmamasıdır. Günümüze ulaşan metinlerin çok az bir kısmı kişilerin düşünceleri ve iç dünyalarını yansıtır; bu metinlerin hemen hepsi erkekler tarafından kaydedilmiştir. Bu durum, kadın deneyimine doğrudan ulaşmayı olanaksız kılabilir. Bugüne dek yapılan Eskiçağ Tarihi'ndeki kadın odaklı çalışmalarda incelenen alan konusunda homojen bir görünüm sağlanamamıştır. Eskiçağ Tarihi özelinde yapılan kadın çalışmalarında Batı medeniyetlerindeki kadınların tarihi üzerinde yoğunlaşma görülürken Doğu medeniyetleri tarihinde bu konunun daha az incelendiği görülebilir. Bu noktada; Kadın Çalışmaları'nın Eskiçağ Tarihi alanında yeterli ve istenilen düzeye ulaşamadığı sonucu çıkartılabilir.

Eskiçağ'da Kadın konulu çalışmalarda ortaya çıkan meselelerden biri de metot sorunudur. Birçok tarihçi, modern kavram ve yaklaşımların Eskiçağ Tarihi'nde değiştirilmeden, olduğu gibi kullanılmayacağı ve bu konuda yeni bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Çünkü modern terimler, modern toplumların yapıları göz önünde bulundurularak oluşturulur ve geçmişte yaşamış toplumların yapısı ile günümüzün toplum yapısı arasında farklılıklar bulunur. Bununla birlikte, tarihte standart olarak kullanılabilecek tek bir metot olduğu da düşünülemez; Kadın Çalışmaları araştırma yöntemlerinin Eskiçağ Tarihi üzerine uyarlanabilmesi için iki alanda kullanılan kavramlar ve yöntemlere bir ortak nokta bulunmalı; bu olgular çerçevesinde ve farklı disiplinlerin işbirliği ile Kadın'ın Antik toplumlardaki durumu incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Bahrani, Z. (2021). Babil'in Kadınları: Mezopotamya'da Toplumsal Cinsiyet ve Temsil (2. Baskı). çev. Sercan Çalıcı, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Berktaş, F. (2018). Tarihin Cinsiyeti (6. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bock, G. (1989). "Women's History and Gender History: Aspects of an International Debate". *Gender & History*, 1 (1), 7-30.
- Collingwood, R. G. (2010). Tarih Tasarımı (4. Baskı). çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çakır, S. (2011). "Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası". Serpil Sancar (Ed.). *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 505-533.
- Çelebi, B. (2015). *Toprak Altındaki Kadının Sessiz Çığı: Eskiçağ'da Kadın*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- McClure, L. G. (2023). *Klasik Antikitede Kadınlar: Doğumdan Ölüme* (1. Baskı). çev. Gülşah Günata, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Smith, B. G. (2022). *Kadın Çalışmaları: Temeller* (1. Baskı). çev. Özde Çakmak, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2022). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet* (3. Basım). çev. Meral Çiyan Şenerdi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KIRDAN KENTE GÖÇ VE KADININ KONUMU (1950-1960)

Zeynep Ezgi KAYA*

ÖZET

Kentleşme olgusu, ilk şehirlerin kurulmasından itibaren başlayan ve günümüze kadar uzanan uzun bir tarihsel süreçtir. Bu olgu iklim koşulları, siyasi ve ekonomik sebepler gibi pek çok etkenden kaynaklanır. Türkiye’de de kırdan kente göç hareketlerinin ivmesi zamanla değişmekle birlikte günümüzde dahi ülkenin pek çok alanında etkisi olan önemli bir sosyolojik olaydır. Kırdan kente göçün ilk ciddi atılım yaptığı dönemlerden biri de çok partili hayata geçildiği Demokrat Parti iktidarındır. 1950’li yıllarda siyasal sistemdeki değişimle beraber ekonomik alanda yeni iş alanlarının açılmasına olanak sağlamış ve kentlerde özellikle sanayi ve hizmet alanlarında yeni iş imkanlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu dönem tarım alanında yaşanan teknolojik gelişmeler ve traktör kullanımı kırsal alandaki iş gücünün kente kaymasına sebebiyet vermiştir.

Demokrat Parti döneminde kırdan kente artan göçün kadınlar üzerindeki etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Kadın emeğinin yeni açılan sektörlerde istihdamı ve ücretlendirilmesi gibi sahalarda iktidarın ürettiği politikaların da ciddi etkisi vardır. Nitekim DP kadının konumu üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda birtakım yenilikler yapmıştır. İktidarının ilk yılları olan 1950’li yıllarda kadınlar arasında okuryazarlık çok düşük iken, iktidarının son yıllarında (1960) bu oran yükselmiştir. Bu politikalar özellikle hizmet sektöründe kadın emeğinin artış göstermesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte köyden kente göçün sonucunda tarım sektöründe çalışan eğitim görmemiş kadınların çalışma hayatının dışına itildiği de görülebilmektedir. Dolayısıyla ülkedeki iktidar ve politika değişikliklerinin gerek kadın emeği gerekse kadınların sosyal yaşamı üzerinde önemli etkileri olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada Demokrat Parti dönemine yaşanan kırdan kente göçün siyasi, sosyal ve ekonomik tarihini; değişen iktidarla birlikte kadının kentte oluşan yeni konumunun tarihsel perspektif göz önünde tutularak, literatür taraması yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kadın, Emek, Demokrat Parti.

---

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

Kentleşme olgusu tarihsel süreç içerisinde uzun bir perspektife sahiptir. Sanayileşmenin şehirlerde hızlı bir şekilde kurulması modernleşmenin birincil adımlarından birisini oluşturmaktadır. Şehirlerde artan fabrikalaşma faaliyetleri sonucunda farklı gruptaki insan toplulukları meydana gelmiştir. Kent nüfusunun heterojen bir hal alması, nüfusunun çoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı Türkiye’de, birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların çözümünde de iktidarlar kendilerine has yöntemlerini uygulamışlardır. Nitekim nüfusun çoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı Türkiye Cumhuriyeti’nde dönemselsel olarak kırdan kente göç olayları yaşanmıştır. Bu göçlerin arkasında yatan sebepler çeşitlilik göstermektedir. İklim koşulları ve ekonomik nedenlerin yanında siyasi nedenlerden ötürü de göçler meydana gelmiştir. Tek partili rejimden çok partili rejime Demokrat Parti ile birlikte geçen Türkiye, ekonomik alanda uyguladığı politikalar ile birlikte, tarımda üretimi arttırmak için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Demokrat Parti Genel Başkanlarının önemli bir kısmının da çiftçi olması kırsal alanın da gelişmesinde etkili olmuştur. DP döneminde çeşitli karayolların yapılması kırsal alanda yetişen ürünlerin kentlere hızlı bir şekilde ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Tarım alanında yaşanan modernizasyondan ötürü kırdan kente göç hızlanmıştır. Bu göçlerle birlikte de şehirlerde ki iş sektörlerinde çeşitlilik yaşanmıştır. Nitekim ABD ile 4 Temmuz 1948’de imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile Türkiye’ye birtakım tarım alet ve makineleri sağlanmıştır. Çeşitli fabrikaların ve karayollarının açılmasının yanında traktör kullanımının da artması göçün sebepleri arasına yer almaktadır.

Kırdan kente artan göçle birlikte şehirlere gelen kadınların arasındaki farklar da belirginleşmeye başlamıştır. Kentlerde çeşitli sektörlerin ortaya çıkması ile birlikte kadınların da iş alanlarındaki görünürlüklerinde artışlar yaşanmıştır. Demokrat Parti iktidarı ile birlikte eğitim politikalarında kız çocuklarının eğitimi için de yeni adımlar atılmıştır. Nitekim ilkökul, ortaokul ve lise eğitimlerinde kız öğrencilerin sayıları artmıştır. İktidarının başlarında (1950’ler) yükseköğretimde eğitim gören kız çocuklarının sayısı az iken, iktidarının son yıllarına doğru bu sayıda artışlar yaşanmıştır. Kırsal alandan gelen kadınların okuma yazma oranları düşük olduğundan kentteki kadınlardan daha dezavantajlara sahip olmuşlardır. Özel sektörde kentli kadınlar çalışırken kırsal alandan gelen kadınların çoğunluğu gündelikçi olarak ev işlerinde çalışmışlardır.

Çalışmada evvela Demokrat Parti döneminin siyasal atmosferinden bahsedilecek daha sonra Demokrat Parti’nin ekonomi ve sosyal alandaki faaliyetleri, üçüncü bölümde kırdan kente göç

ve son olarak da Demokrat Parti döneminde kadının konumunun nasıl olduğu değerlendirilecektir.

I. Demokrat Parti Döneminde Siyasal Atmosfer

Cumhuriyetin ilan olduğu 1923 tarihinden 1945'e dek Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi tek parti olarak iktidarda kalmıştır. 1946-1950 yılları arasındaki zaman dilimi içerisinde Türkiye hareketli bir dönem yaşamıştır. Öncesinde İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanması ve bunun getirmiş olduğu siyasal, sosyal ve ekonomik olumsuzluklara ek olarak CHP iktidarının katı ve baskıcı hali bu dönemde başarısız olmuştur. Tek parti dönemi süresince iktidarda söz sahibi olamama ve kendilerini siyasal alanda temsil edemeyen muhalefet akımları 1945 yılında yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı geniş kitle elde etmişlerdir. Nitekim bu kitle 1946 yılında Demokrat Parti'yi kurmuştur. 7 Ocak 1946'da kurulan bu partide Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan yer almıştır. Partinin Genel Başkanlığı'na da Celal Bayar getirilmiştir (Akşin vd., 2005: 181). Daha sonra 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerin sonucunda Demokrat Parti iktidara gelmiştir. İktidara geldiği yıl olan 1950 yılından 1960 yılına kadar Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise başbakanlık görevlerinde bulunmuşlardır (Karpat, 2022:174). DP izlediği politikalar arasında en mühiminin iktisadi kalkınma olduğunu seçim öncesinde ve sonrasında da belirtmekteydi. İktidara geldiğinde mevcut demokrasinin sağlamlaştırılması adına anayasada yapılacak değişiklikler ve birtakım kurumsal alanda yapılacak yenilikler için vaatlerde bulunmuştur. Ayrıca Atatürk reformlarını da güvenli bir şekilde koruyacaklarına söz vermişlerdir. Verdikleri sözlerden kısa süre sonra vazgeçtikleri için sözler CHP'nin politikalarına eleştiri olarak yansımıştır. Nitekim bu konuda işi abartarak devlet yönetiminden partiler arası çatışmaya vardırmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda olduğu dönemde elde etmiş olduğu gücü ellerinden almaya çabalamışlardır. Bunlara örnek vermek gerekirse halkevleri ve CHP'nin diğer taşınmazları hazine tarafından alınmıştır (Karpat, 2022:181). Ezanın Arapça okunması ile din eğitimi önem verilmesi sonucunda taşra kısımlarında tarikatlar artış göstermiştir¹ (Karpat, 2022:182). Bunun sonucunda da taşrada Atatürk'ün heykellerine saldırma olayları yaşanmıştır. Bu gerici faaliyetler 1954 yılına gelindiğinde etkisini yavaşça kaybetmeye başlamıştır. 1954 senesinden sonra ise gerici fikirlerin tamamen ortadan kalkmamıştır. Sonuç olarak dinin, parti politikalarında gidererek azalmış olmasına rağmen mevcudiyetini hala daha koruduğunu ilerleyen siyasi arenada görebilmekteyiz.

¹ Karpat dinsel özgürleşmenin aslında 1947'de CHP iktidarı döneminde başladığını eserinde aktarmaktadır; bkz. (Karpat, 2022).

II. Demokrat Partinin Ekonomi ve Sosyal Alandaki Faaliyetleri

Demokrat Parti'nin önemseydiği konulardan birisi de ekonomi politikasıydı. Nitekim bu bağlamda Türkiye'ye birtakım yardımlar da yapılmıştır. Bunlar; 1947'de ABD'den gelen askeri yardım ve 1948 yılındaki Marshall Planı'dır² (Köymen, 1999a: 13-14). Daha sonra 1950 yılına gelindiğinde Türkiye'de ekonomi önemli bir noktaya gelmiştir. Nitekim ekonomide cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar kapalı ve içe dönük politikalar gerçekleştirilmiştir. Fakat Menderes Hükümetleri üç temel iktisat politikasına bağlı kalmıştır. Bunlar; tarım sektöründe öncelik, özel sektör öncülüğünde sanayileşme ve dış ekonomik ilişkilerde liberalleşmedir (Yalçın vd, 2022: 331-334). Bu yıllar da özel teşebbüsün geliştirilmesi için harekete geçilmiştir. Bundan dolayı çiftçi kesime krediler verilmiştir. Tarım aletlerinde modernleşmeye gidilerek traktör ve biçerdöver gibi makineler dışarıdan temin edilmiştir (Kaştan, 2016: 694; İçduygu ve Sirkeci, 1999: 273; Avcıoğlu, 1971: 401-407). Bu gibi gelişmelerin yanı sıra 1951-1953 yıllarındaki iklimin olumlu gitmesi de tarım ekonomisini de arttırmıştır (Aydın, 2018: 9). Aynı zamanda çiftçinin de eğitilmesi için adımlar atılmıştır. Bu dönemde de dört adet mıntika tarım okulu ve altı tane de teknik tarım ve bahçıvanlık okulu açılmıştır (Karakaya, 2008: 122). Yolların yapımı ile beraber de ürünlerin hızlı bir şekilde pazara ulaştırılması sağlanmıştır. Ayrıca diğer yandan da yabancı sermayeye birtakım ayrıcalıklar verilmiştir. Bu yıllarda ki bir diğer önemli konu ise Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılmasıdır. Bu katılım ile dıştan gelecek olan saldırılara karşı ülke koruma altına alınmıştır. DP iktidarının 1950-1952 arasındaki uyguladığı liberal ekonomi politikası ilerleyen zamanlarda devletçi bir hal almıştır (Özcan, 2015: 39-40). İktidar şeker, enerji ve inşaat sektörlerine de önemli yatırımlar yapmıştır. Tarım alanında yapılan değişiklikler kırsal alanda yaşayan köylüler üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır. Köylüler artık kendi değerlerinin farkına vararak düşünüş ve yaşayış tarzlarında değişiklikler yapmaya başlamıştır. Bu değişikliklerden en önemlisi de kırdan kente göç etmeye başlamalarıdır. Bu göçlerle birlikte toplumsal ve siyasal sorunlar meydana gelmiştir. Neticede kırdaki nüfus giderek azalma göstermiştir. DP iktidarının ilk yıllarında (1950'ler) %78,3 olan kırsalın nüfusu, iktidarın son yıllarında (1960) %71,2 oranındadır (Karpaz, 2022: 184). Nitekim bunun sonucu olarak görülebilecek bir durum da tarımın gelirinde gerileme yaşanırken sanayideki gelirde artış yaşanmasıdır.

---

² Oya Köymen "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları" başlıklı yazısında bu yardımlar ile bazı sektörlerin modernleşeceğini ve ekonominin diğer alanlarına doğru yayılan bir kalkınmanın yaşanacağını öngörüldüğünü de aktarmaktadır; bkz. (Köymen, 1999a).

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında tarım alanındaki uygulamalar neticesinde milli gelirde artış yaşanırken enflasyon oranında da küçülme gerçekleşmiştir. Tarım alanındaki sermayenin kullanımında da artış gözlenmiştir. Tarım ve sanayi alanındaki yatırımlar da iktidar döneminin 1950-1955 yıllarında yoğunluk kazanmıştır. Nitekim uygulamış olduğu ekonomik politikalarla halkın gözüne giren DP, 1954 genel seçimlerinde de muhalif partilere oranla çok fazla sayıda milletvekili çıkartmıştır. En önemli nedenlerinden birisi de devletçi ekonomi politikalarının yerine liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlanmış olmasıdır. Bu aşamadan sonra iktidar enflasyonist politikaları uygulamaya koymaya başlamıştır. 1953 yılına gelindiğinde bütçede açıklıklar oluşmuş ve Türk parası değer kaybetmiştir. İthal ürünlerde fiyat artışı yaşanırken enflasyonun yükselmesi sonucunda halk zorluklar yaşamıştır. Bu gibi nedenler de 1956 yılından sonra yaşanan ekonomik buhrana neden olmuştur (Zürcher, 2018: 265-266).

Ekonomik alanda yukarıda anlatılan gelişmeler yaşanırken siyasi ve sosyal alanda da birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde askeri alandaki idare yönetiminde değişiklikler yaşanırken Adnan Menderes ordudaki tasfiye ve yer değiştirme işlemlerini gerçekleştirmiştir. Basın Kanunu ve Af Kanunu gibi kanunlar da bu dönemde çıkartılmıştır. Basın Kanunu ile özgür basın vaatleri veren iktidar kısa sürelide olsa bunu gerçekleştirmiştir. Bir diğer gelişme ise 1950 yılında Arapça ezan yasağının kaldırılmasıdır. DP döneminde Kıbrıs meselesi ve Yunanistan'da gerçekleştirilen mitinglerinin olumsuz etkileri Türkiye'de 6-7 Eylül 1955 olaylarının yaşanmasına neden olmuştur (Cebe, 2020: 57-61). 1957 seçimlerinde de DP oy oranını düşürmüştü fakat mecliste muhalif partilerden daha fazla sandalye elde etmiştir.

Sonuç olarak DP döneminin on yıllık iktidarında siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda görüldüğü üzere atılımlar yaşanmıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte tek parti rejiminin terkedilmesi ülkedeki siyasi atmosferi de değiştirmiştir. Bu değişim ekonomik ve sosyal alanlara da sirayet etmiştir. Şehirlerin görünürlüğü artarken kırdan kente göç olayları da kaçınılmaz olmuştur. Bir diğer bölümde kırdan kente göç konusuna değinilecektir.

III. Kırdan Kente Göç

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'li yıllara kadar Türkiye'deki kent nüfusu çok yavaş ilerlerken bu tarihten sonra kırsal alandan gelen göçlerle birlikte kent nüfusunda bir artış yaşanmıştır³ (Özbay, 1999: 277-297). Nitekim 1927 senesinden 1950 senesine kadar olan

---

³ Özellikle bu bağlamda ağırlıklı olarak Ankara, İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirlere kırdan göç yaşanmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. (Özbay, 1999).

zaman dilimindeki artan kent nüfusunun oranı yüzde birken, iktidarın ilerleyen senelerinde (1955) bu oran yüzde yirmi dokuz, son senesinde ise (1960) yüzde otuz iki olmuştur. (Yaylacı vd., 2023: 185) Bu dönemde kırdan kente göçün birçok nedenleri vardır. Bu nedenleri ekonomik, politik, siyasi ve sosyolojik olarak sıralayabiliriz. Ekonomik nedenlerin başında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Marshall Yardımları ve ABD ile olan askeri ilişkiler gelmektedir. Tarım alanında atılan adımların, yukarıdaki bölümlerde aktarıldığı üzere, neticesinde makineleşmedeki artış nedeniyle kırsal alandan kentlere göçler başlamıştır. Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci'nin çalışmasında bu dönem için "*köyden ve köylülüğten hızla kopma dönemi*" adlandırılması yapılmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251). DP iktidarının ilk yıllarında (1950) ülkedeki toplam nüfus 20.947.188 iken, son yıllarında (1960) bu sayı 27.754.820 olmuştur (Özer, 2014: 74). M. Hakan Koçak makalesinde 1945 ve 1950 yılları arasında kırdan kente göç edenlerin sayısını 214.000 olarak aktarmaktadır. Koçak daha sonra bu sayının 1950 ve 1955 yılları arasında 904.000'e çıktığını belirtmektedir (Koçak, 2015: 71). Nitekim Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arasında kırdaki nüfus %81'den %74'e gerilemiştir⁴ (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 252; Köymen, 1999b: 262).

Nüfus artışıyla tarım alanındaki makineleşme artışı birbirleriyle paralellik göstermektedir. Ülke nüfusunun artışıyla birlikte artan ihtiyaçlar doğrultusunda tarım alanındaki yenilikler üretimi arttırmıştır. Traktör sayısındaki artış halkı hem olumlu hem de olumsuz etkilemiştir. Bu artışla birlikte beden işgücüne duyulan ihtiyaç kırsal alanda azalırken köylüler de işsizlikten ötürü kentlere göç etmeye başlamışlardır. Kırdan kente göçün bir diğer nedenlerinden birisi de toprakların düzensiz bir şekilde dağıtılması ve çok fazla bölünmüş olmasıdır. Fakat kırsal alandan kente göç eden bu köylüler topraksız köylüler değildi. Göç eden nüfusun kendi memleketlerinde de toprakları vardı. Ayrıca bu dönemde yaşanan Kore Savaşı'nın sonrasında tarım alanında yaşanan fiyat artışından etkilenen köydeki topraklı çiftçiler de arazilerini yarıcılara vererek kente göç etmişlerdir. Bu gibi göçe etki eden nedenler bağlamında kırdan kente göç eden kesimin fakir ve topraksız insanlar olmadığı, aksine birtakım mülkleri olan köylülerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Tarım alanında yaşanan yenilikler neticesinde 1950-1954 yılları arasında Türkiye yıllık olarak yüzde on üçlük büyüme yaşamıştır (Baytal, 2007: 554). Kırdan kente göçün en önemli nedenini makineleşme olarak görmek doğru değildir. Gülten Kazgan eserinde bu konu hakkında, kırsal alanlardan şehirlere göç eden kesimin çoğunluğunun Doğu Anadolu Bölgesinden olduğunu bu bölgelerin içerisinde de makineleşme

---

⁴ Oya Köymen "Bazı İçgöç Verileri (1950-1980)" adlı yazısında 1950-1990 arasında köy nüfusunun %75'ten %41,5'e düştüğünü aktarmaktadır; bkz. (Köymen, 1999b).

seviyesinin en azda olduğunu aktarmaktadır (Kazgan, 1958: 375-394). Bu dönem de yaşanan göçler doğudan batıya doğru gerçekleşmiştir. Nitekim makineleşme açısından güçlükler yaşayan tarıma elverişli olmayan dağlık yerlerden göçler yaşanmıştır (Yıldırımaz, 2015: 549). Bunun sonucunda da yeni kentli işçi sınıfı meydana gelmiştir. Demokrat Parti'nin iktidardaki ilk yıllarında kentleşme olgusu hızlı bir şekilde ilerlemiştir.

Köylülerin yeni bir iş umudu ile geldikleri şehirlerde yeni iş kolları oluşmuştur. Şehirlerde oluşan yeni işçi sınıfına dâhil olanlarının çoğunu kırsaldan göç eden kişiler oluşturmuştur. Şehirlerin artan nüfusu ile birlikte kentlerde mesken sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra şehirlerde gecekondü türü konutlar artış göstermiştir⁵ (Tümertekin, 1968: 58-59). Bu dönem de mesken problemini çözebilmek adına birtakım çalışmalar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Kentlerdeki işçilerin kurmuş oldukları kooperatiflerle yeni binalar yapılmak istenmiştir (Yıldırımaz, 2015: 553; Koçak, 2015: 91). Nitekim devlet bu konuda işçileri desteklemiş ve teşvike başlamıştır. Ayrıca devlet kontrolü ile olan yapılar sayesinde kaçak inşaatlar engellenmiş bazı bankalar sayesinde de ucuz konut yapımı için uygulamalar sunulmuştur (Yaylacı vd., 2023: 187-188). Kentin iyileştirilmesi adına yapılan bu çalışmalardan tam olarak başarı sağlanamamış ve kentlerde çok sayıda gecekondular meydana gelmiştir. Bu alanlarda yaşayan halk örgütlenmeye başlamış olup düzensiz olarak inşa edilen konutların devlet tarafından yıkılmasına tepki göstermişlerdir (Yıldırımaz, 2015: 555-556). Daha sonraki süreçte bu konu siyasi bir kimlik kazanmıştır.

Son olarak söylemek gerekirse DP iktidarının ilk yılları olan 1950'li yıllarda başlamış olan kırdan kente göç olgusu şehirlerde yeni kentli sınıfı oluşturmuştur. Oluşan bu yeni kentli işçiler iş kollarında ucuz iş gücü ve enformel işçi olarak çalıştırılmıştır. Oluşan gecekondular çarpık kentleşmeyi de beraberinde getirerek kent mimarisini de olumsuz yönde etkilemiştir (Yıldız, 2018: 17). Göç olgusunun yanında Demokrat Parti döneminde gecekondular da ortaya çıkmıştır. Kırdan kente göçle birlikte oluşan gecekondü mahalleleri ilerleyen bir süreçte aynı memleketten gelen hemşerilerin oluşturduğu korumacı yerler olmuştur (Yıldırımaz, 2015: 563; Peker, 1999: 295-304).

---

⁵ Ayrıca Tümertekin eserinde Türkiye'nin 1945 yılına kadar olan sürecinde kadın nüfusu erkek nüfusuna oranla fazlalık gösterdiğini. Daha sonraki 1945 ve 1950 senelerinde yapılan nüfus sayımlarında erkek ve kadın oranlarında eşit olma durumu yakalanmış, 1955 senesinden sonra da erkeklerin nüfusunda artış başlamış olduğunu. Yine bu DP dönemi boyunca -1960'ta yapılan nüfus sayımında da- kadın fazlalığı gözlemlendiğini. Eserde kırdan kente göç eden nüfus içerisinde erkeklerin daha fazla olduğu da aktarılmaktadır. Nitekim bunun sonucunda da kırdaki kadın nüfusu daha fazla olmuştur; bkz. (Tümertekin, 1968).

Bu olaylar sırasında kırdan göç eden kadınların da kentlerde işçi olarak hayatlarını idame ettirmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Bir diğer bölümde de bu dönemdeki kızların eğitimi, kırdan kente gelen kadınların konumu ve genel olarak dönemin kadını üzerinde durulacaktır.

IV. Demokrat Parti Döneminde Kadının Konumu

Türkiye’de Demokrat Parti döneminin ilk yıllarından itibaren sanayileşmenin de artmasıyla birlikte çalışan kadın oranlarında artış yaşanmıştır. Bu dönemde nüfusun büyük oranda kırlarda yaşamasından ötürü kadınların büyük çoğunluğunun ziraat alanında çalıştığını ayrıca diğer sektörlerdeki oranlarında da artışta olduğunu görmekteyiz. Nitekim Ahmet Makal *Türkiye’de Kadın Emeginin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960* adlı yazısında 1945-1955 yılları arasında ziraat alanında çalışan kadınların diğer alanlarda çalışan kadınlara oranının %96 olduğunu aktarmaktadır (Makal, 2015: 75). İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği seferberlik sonrasında kadın istihdamında artış yaşanmıştır. Zaman içerisinde bu artışta azalmalar meydana gelmiştir. 1950’lerde gelişmeye başlamakta olan makineleşme hızlı bir şekilde sanayileşmenin artışına neden olmuştur. Fakat bu alandaki atılım erkeklerin işlerde çalıştırılması ile sağlanmıştır. Erkeklerin iş istihdamında artış yaşanırken kadınların istihdamında düşüş yaşanmıştır.

Kırdan kente göç eden kadınların çoğunun okuma-yazma bilmemesi gibi nedenlerden ötürü kentlerdeki işverenlerin taleplerinden mahrum olmaları kadın istihdam oranlarındaki düşüğe neden olmuştur. Göç eden kadınlar kentlerdeki iş ortamlarının dışına itildikleri gibi sömürünün olduğu ağır işlerde de çalıştırılmıştır (Sarıtaş ve Şahin, 2015: 644). Bu kadınlar şehirlerde yaşamlarını idame ettirmek için düşük ücretle çalışmak zorunda kalmıştır. Özellikle çalışan orta ve üst sınıf kadınların evlerinde gündelikçi olarak çalışmışlardır. Kırdan kente göç eden kadın nüfusu ile birlikte aile işlerinde ücretsiz olarak çalıştıkları iş oranlarında da düşüş meydana gelmiştir (Özbay, 2019: 141).

Demokrat Parti döneminde siyasi ve sosyal alandaki değişikliklerin yanında eğitim alanında da değişiklikler yaşanmıştır. Bu eğitim alanındaki değişikliklerin içerisinde kızların eğitimine değinmeden dönemin kadın yaşantısını anlamamız mümkün değildir. DP döneminde eğitim alanında yapılan düzenlemeleri özetlemek gerekirse şunlardır: Köy Enstitüleri’nin kapatılması, öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan devlet kurumlarının bütün haline getirilmesi, Halk Eğitim Büroları’nın açılması, İslam Enstitüleri’nin açılması, okul sayılarında artışların yaşanması ve ülkedeki üniversite sayılarının artması (Mercan, 2012: 73-74). DP’nin iktidarda kaldığı süre

boyunca toplam iki tane Milli Eğitim Şurası toplanmıştır. Birincisi Beşinci Milli Eğitim Şurası ikincisi de Altıncı Milli Eğitim Şurası'dır. Özellikle ikinci toplanan şurada kızların mesleki eğitimi konusuna ağırlıklı olarak yer verilmiştir (Mercan, 2012: 75). Toplanan Altıncı Milli Eğitim Şurası'nda oluşturulan Kız Teknik Öğretim Komisyonu'nda alınan kararlar sonucunda: Evvela umumi eğitim, daha sonra ev kadınlığı eğitimi ve son olarak da halkın ihtiyaçlarına karşılık verebilecek bir mesleki eğitim amaç edinilmiştir (Mercan, 2012: 81). DP eğitime önem vermeye ilköğretim kademesinden başlamıştır⁶ (İnan, 2022: 150). Okulların sayısındaki artışla beraber kadınların okuma-yazma oranlarında da artışlar yaşanmıştır. Meslek eğitimi bağlamında kız sanat okulları da bu dönem de açılmıştır. Bu dönemde yüksek öğretimde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yeni açılan üniversiteler sayesinde kızlar yüksek öğretimde yerlerini almışlardır. Fakat bu oran ne yazık ki erkeklerin oranına göre çok düşüktür. İktidarının ilk zamanında (1950) üniversitede okuyan erkek öğrenci oranı %80.9 iken kızlarda bu oran %19.1'dir. Nitekim DP iktidarının son dönemlerinde üniversitedeki erkek öğrenci oranı %77 iken kız öğrencilerin oranı %23'tür (Mercan, 2012: 126).

Demokrat Parti iktidarının başlarında çalışan kadın nüfusu artmıştır. Kadınların çoğunlukta olduğu bankacılık, ticaret, sanayi ve sigortacılık gibi iş alanlarında bu dönemde artışlar yaşanmıştır. Nitekim 1954 senesinde sanayi alanında 5.453 kadın çalışırken, 1955 senesinde bu sayı 169.794'e yükselmiştir. 1959 yılında ise sayı 233.513'e çıkmıştır (Onur, 2019: 135). Kamu ve hizmet sektöründe çalışan kadın sayısı da bu dönemde artış göstermiştir. Kadınların farklı iş sektörlerine çalışmalarıyla birlikte grev ve yürüyüş gibi faaliyetlerine de katılmışlardır. Kaynar eserinde 22 Mayıs 1959 tarihinde İstanbul'da yün üzerine dokuma yapan bir fabrikadan 52 kadın işçilerin de grevlere katıldığını aktarmaktadır (Sarıtaş ve Şahin, 2015: 651). Bu dönemde kadınların okuma-yazma oranları erkeklere göre daha düşük kalmıştır. Makal eserinde bu oranın 1955 yılında kadınlarda %25,5, erkeklerde 1960 yılında %24,8 olduğunu belirtmektedir. Ayrıca 1958 yılında İstanbul'da yapılan bir anket çalışmasında kadın işçilerden okuma-yazma bilmeyenler %34,9 oranına sahipken sadece okuma bilenler %0,3, hem okuyup hem de yazabilenler %21,3'tür. Erkeklerde ise bu durum sırasıyla şu şekildedir; okuma-yazma bilmeyenler %16,6; sadece okur olanlar %0,4 ve okur-yazar olanlar %26,4 orana sahiptir (Makal, 2015: 85). Bu oranların sonucunda işgücü niteliği ve işçi ücretleri arasındaki farklar kaçınılmaz olmuştur. 1950 yılında İş Kanunu'nda gerçekleştirilen değişimler sonucunda cinsiyet farkından ötürü ücretlendirme yasaklanmış, fakat 1950'li yıllarda bu sağlıklı

---

⁶ Afet İnan eserinde 1959-1960 senesinde okullardan diploma alan toplam 2.564.195 öğrenciden 1.607.429'u erkek iken, 956.766'sının ise kız olduğunu aktarmaktadır; bkz. (İnan, 2022).

ilerleyememiştir (Sarıtaş ve Şahin, 2015: 650). 1953 yılında kadın akademisyenlerin kuruculuğunda (Afet İnan ve Hamide Topçu gibi) Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu oluşturulmuştur (Onur, 2019: 144). 1957 yılında yapılan Ücret Anketi sonuçlarında 64.327 kadın işçiden 31.960'ı tütün ve 23.563'ü dokuma sanayisinde çalışmaktadır. Bu yılda tütün, gıda ve dokuma sanayiinde çalışan kadın oranı %92,61'e ulaşmıştır (Makal, 2015: 86-87).

1950'li yıllarda kırsal kesimde yaşayan köylü ile işçi kadınların bilgilendirilmesi için kadın dernekleri de faaliyetlerini yürütmüştür⁷ (Kaplan, 1998: 169). Tarım alanında devlet destekli eğitimler verilmiştir. DP döneminde Bölge Ziraat Okulları ve Teknik Ziraat Okulları gibi okullar eğitim vermiştir. Bu okullarda karma eğitim yapılmasına rağmen erkek öğrenci sayısı daha fazladır. Bu dönemden 1965'e kadar kamu alanında çalışan kadınların sayısı artarken çalışma şartlarında herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Nitekim 1946-1963 yılları arasında toplam rakam 42.656'dır (Onur, 2019: 150). Her ne kadar artış yaşanmışsa da kadınların memurlar içerisindeki sayıları yetersiz kalmıştır. Demokrat Parti döneminde bürokraside de kadınlar yer almıştır⁸ (İçke, 2014: 47-113). Nitekim 1950'deki yerel seçimler sonucu DP'li Müfide İlhan Mersin belediye başkanı olmuştur. Yine bu dönem de 1957 ve 1960 yılları arasında Zekiye Midyat, Midyat belediye başkanlığı görevini yapmıştır. 1957'de başkanlık yapmış olan bir diğer isim ise Gölcük belediye başkanı Jale Bora'dır (Bulut, 2016: 854-867). Devletin diğer kurumlarında da kadınlar görünürlüklerini arttırmaya başlamıştır. Feriha Sanerk 1953 yılında emniyet müdürü ve Afife İpek'te 1952 yılında Türkiye'nin ilk kadın zabıtası olarak görev yapmışlardır. Yine bu dönem de ilk kadın dışişleri memuru Adile Ayda Hanım'dır (Onur, 2019: 152-154).

Son olarak söylemek gerekirse kadınlar 1950'li yıllardan itibaren bu on yıllık süreçte farklı iş sektörlerinde görünürlük kazanmışlardır. Bu görünürlük erkeklere oranla düşük olsa bile geçmiş yıllara göre bir ilerleme sayılabilir. Kırdan kente gelen kadınlarında kent hayatına adaptasyonu -iş sektörlerinde çalışmaya başladıklarından- daha da hızlı olmuştur. Yine aynı zamanda eğitim kurumlarında da kızların oranında artış yaşanmıştır. Kısacası bu on yıllık DP döneminde kadın gerek kentte gerekse kırsalda farklı sektörlerde belirli oranlarda görünürlük kazanmıştır.

---

⁷ Bu dönemde kadınlar tarafından kurulan derneklerden birkaçı şöyledir: Kadınları Koruma Derneği (1954), Kadınları Kalkındırma Derneği (1955), Türk Kadınlar Konseyi Derneği (1959), Türk Anneler Derneği (1959). Detaylı bilgi için bkz. (Kaplan, 1998).

⁸ Türkiye'de kadın milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. (İçke, 2014).

SONUÇ

Tek partili hayattan sonra çok partili hayata Demokrat Parti ile geçen Türkiye’de, DP’nin iktidarda olduğu on yıl boyunca siyasi, sosyal ve ekonomik alanda birçok yenilikler yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın dünya üzerindeki etkilerinden Türkiye’de savaşa fiilen girmemiş olmasına rağmen kötü etkilenmiştir. Özellikle ekonomi alanında sıkıntılar yaşayan bir ülkede halkın refahında düşüşler yaşanması kaçınılmazdır. Böyle bir siyasi ve ekonomik atmosferin ardından gelen Demokrat Parti iktidarının önem verdiği konularının en başında ekonominin gelmesi şaşırtıcı olmamaktadır. İktidarda kaldığı süre boyunca ekonomik alanda uyguladığı reformlarla birlikte ülkenin tarım ve sanayisinde artışlar yaşanmıştır. Bu artışların getirisi ülkeye bir nebze olsa başta ekonomi alanında olmak üzere diğer alanlarda da nefes aldirmiştir.

Bu gelişmelerin sonucunda da kırdan kente göç kaçınılmaz olmuştur. Halkın daha iyi bir hayat yaşamak istemesi, genç nüfusun üniversite okumak için kentlere gelmesi, iklim koşullarındaki değişimler ve inşaat sektöründeki artışların sonucunda kırdan kente bu on yıllık süre zarfında göçler vuku bulmuştur. Bu göçler içerisinde kadınlarında yer alması kentteki farklı sektörlerde görünürlük kazanmalarına neden olmuştur. Kente gelen kadınların çoğunun okuma-yazma bilmemesi kadınların şehir adaptasyonunu yavaş ilerletmiştir. Nitekim düşük ücretlerle iş yükü fazla olan yerlerde çalışmışlardır. DP döneminde eğitim alanında da yenilikler yaşanmıştır. Bu yenilikler içerisinde kızların eğitimi diğer senelere oranla biraz daha artmış, fakat bu durum erkeklere oranla daha az artış göstermiştir.

Sonuç olarak hem kırsaldan gelen hem de kentte yaşayan kadınlar 1950-1960 yılları arasında farklı iş kollarında görünürlük kazanmışlardır. Bu on yıllık süreci kadınların yükselişi olarak tanımlayabiliriz.

KAYNAKÇA

Akşın Sina, Tanör Bülent, Koçak Cemil, Özdemir Hikmet, Hilav Selahattin Ve Boratav Korkut vd., (2005). Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 (1908-1980), İstanbul: Milliyet Kitaplığı.

Avcıoğlu, Doğan, (1971). Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın), C: II, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Aydın, Muhammet Haydar, (2018). “Demokrat Parti Döneminde Ekonomik Yapı (1950-1960)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Baytal, Yaşar, (2007). “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sy.10, C. XL, Ankara, 545-567.
- Bulut, Sedef, (2014). “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yerel Seçimlerde Kadın Olgusu: Kadın Belediye Başkanları Üzerine Bir İnceleme”, Halide Edip Adıvar’ın Ölümünün 50. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi Cilt: II, 20-22 Ekim 2014 Muğla, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 854-867.
- Cebe, İbrahim, (2010). “Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin Değişen Siyasi ve Sosyal Yapısı (1950-1960)”, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İçduygu, Ahmet ve Sirkeci, İbrahim, (1999). “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, (Haz. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 249-268.
- İçke, Ayşen, (2014). Türkiye’de Kadın Milletvekilleri ve Siyasal Faaliyetleri (1935-1991), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- İnan, Afet, (2022). Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması: Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaplan, Leyla, (1998). Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Karakaya, Elveda, (2008). “1.Demokrat Parti Hükümeti Döneminde Tüketicilerin Tüketim Eğilimlerini Belirleyen Genel Koşullar ve Fiyatlar”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Karpat, Kemal H., (2022). Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi), (Çev. Ceren Elitez), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaştan, Yüksel, (2016). “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:IX, 692-700.
- Kazgan, Gülten, (1958). “Şehirlere Akın ve İktisadi Değişme”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, sy.19, C. I-IV, İstanbul, 375-394.
- Koçak, M. Hakan, (2015). “Ellili Yıllarda Emek Rejimi ve Emek Hareketi”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Köymen, Oya, (1999a). “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, (Haz. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu), sy.1-30, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köymen, Oya, (1999b). “Bazı İçgöç Verileri (1950-1980)”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, (Haz. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 260-263.
- Makal, Ahmet, (2015). “Türkiye’de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960”, Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği, (Ed. Ahmet Makal-Gölay Toksöz), Ankara: İmge Kitabevi.
- Mercan, Dilber, (2012). “Demokrat Parti Hükümetleri Döneminde (1950-1960) Kız Çocuklarının Eğitimi”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Onur, Elif, (2019). “1950’lerde Türkiye’de Kadının Sosyal Statüsü”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özbay, Ferhunde, (2019). Kadın Emeği (Seçme Yazılar), (Haz. Şemsa Özar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, Feridun Cemil, (2015). “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları. 39-67.
- Özer, Sevilay, (2014). “Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları”, Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 61-80.
- Peker, Mümtaz, (1999). “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, (Haz. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu), S.295-304, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sarıtaş Ezgi Ve Şahin Yelda, (2015). “Ellili Yıllarda Kadın Hareketi”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları. 627-665
- Tümertekin, Erol, (1968). Türkiye’de İç Göçler (Internal Migrations İn Turkey), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, Durmuş vd., (2022). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C: 1ı, 13.Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 331-334.
- Yaylacı Esra, Yaylacı Halit, Eren Halef ve Değirmenci Abdurrahman, (2023). “Demokrat Parti Döneminde Yeni Sosyo Ekonomik Kültürel Coğrafya-Köylüler ve Kentliler”, International Journal Of Social And Humanities Sciences Research, sy.10, C. XCI, 184-189.
- Yıldırım, Sinan, (2015). “Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Coğrafyası”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İstanbul: İletişim Yayınları. 541-563

Yıldız, Murat, (2018). “1950-1960 Dönemi Köyden Kente Olan Göçlerin Türk Siyasal Hayatına Olan Etkileri”, Human Society And Education İn The Changing World, (Ed. Ercan Yılmaz ve Süleyman Alpaslan Sulak), Konya: Palet Yayınları, 14-23.

Zürcher, Erik Jan, (2018). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (Çev. Yasemin Saner), İstanbul: İletişim Yayınları.

MODERNLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI SARAYINDA ACILAR İÇİNDE BİR KADIN: CEMİLE SULTAN

Gamze ÇOBAN*

ÖZET

Osmanlı Devleti padişahlarından Sultan Abdülmecid ve Düzdil Kadın'ın çocukları olan Cemile Sultan 17 Ağustos 1843 tarihinde Beylerbeyi Sarayı'nda doğdu. İki yaşında annesini kaybeden küçük sultan babası tarafından yetiştirilmesi üzere Perestu Kadın'a emanet edildi. Eğitim yaşına geldiğinde diğer kardeşleriyle beraber eğitimine başladı. Hanedan üyesi olduğu için eğitime ekstra önem verildi. Klasik eğitiminin yanında Batı kültürüne de hâkim olması için piyano ve Fransızca hocaları tutuldu. Cemile Sultan babası tarafından 1858 yılında Mahmud Celaleddin Paşa ile ihtişamlı bir düğünle evlendirildi. Eşini çok seven Cemile Sultan'ın bu evlilikten altı çocuğu dünyaya geldi. 22 yıl süren mutlu evliliğin ardından Cemile Sultan'ın üzerinde kara bulutlar gezinmeye başladı. 1880 yılında Sultan Abdülaziz'in katlinden sorumlu tutulan eşi Mahmud Celaleddin Paşa yargılanarak Taif'e sürüldü. Cemile Sultan her ne kadar kardeşi II. Abdülhamid'e kocasının suçsuzluğunu anlatarak eve dönmesi için yalvarsa da tüm yakarıları sonuçsuz kaldı. Eşinin hasretiyle yaşamına devam eden sultan 1884 yılında eşinin ölüm haberiyle ilk darbeyi aldı. Yaşama tutunmak için çocukları vardı, fakat bunlardan üçünün ölümü de Cemile Sultan'ı ruhsal açıdan oldukça yıprattı. O eski neşeli halinden geriye sadece kahverengi ve siyah kıyafetler giyen, sarayından çıkmayan, kendini hayır işlerine adayan, yaşama sevincini yitirmiş mutsuz bir kadın kaldı. Bu kadar acıyı psikolojik olarak kaldıramayan Cemile Sultan felç geçirip yatağa bağımlı hale geldi. Sağ kalan son iki evladından biri olan kızının düğününe bile gidemedi. Çektiği acılara daha fazla dayanamayan sultan 1915 yılında vefat etti.

Kadın olmanın zorlukları her dönemde farklı boyutlarda karşımıza çıksa da hanedana mensup bir kadın olarak devletin sahibi konumundaki babanın egemenliğinde yaşamak işleri daha karmaşık hale getiriyordu. Bu bildiri ile Modernleşme sürecinde bir Osmanlı Hanım Sultanını hem saraylı olarak hem de kadın olarak çağa konumlandırmak açısından Cemile Sultan'ın yaşadıkları ve bunlar karşısındaki tavırları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Sarayı, Cemile Sultan, Kadın, Modernleşme

---

* Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı Devleti'nde padişahın kızları, kız kardeşleri ve kız torunlarının kaderi doğumundan itibaren belirlenmekteydi. Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar “*Hatun*” denilen padişah kızlarına bu dönemden sonra “*Sultan*” denilmeye başlandı (Mazak, 2000:15; Akyıldız, 2019:36). Hanedana uygun bir yaşam sürmeleri için yetiştirilen bu sultanların yaşam amacı zamanı geldiğinde devletin menfaati doğrultusunda yapılan bir eş seçimiyle yuvasını kurmaktı. Bu evlilikler bazen çok küçük yaşlarda yapılan formalite usulü evliliklerde olabilmekteydi. Bu konuda göze çarpan en büyük örnek Kadınlar Saltanatı döneminde Nurbanu, Safiye ve Kösem Valide sultanların naipliklerini ayakta tutmak için hanedan kızlarını küçük yaşta önemli devlet adamlarıyla evlendirmeleri idi. Hatta formalite eşleri vefat eden hanedan kız çocuklarının tekrar tekrar evlendirilmesi şeklinde de gerçekleşmekteydi. Bu bağlamda III. Ahmed'in kızları Ayşe Sultan'ın on iki, Fatma Sultan'ın ise yedi kez evlilik yapmaları söz konusu evliliklerin yuva kurmaktan ziyade, siyasi erke hizmet eden birer formaliteler olduklarını net bir şekilde göstermektedir (Altındal, 1999:17-21). Sultan II. Mahmud devrinde çocuk yaştaki sultanların evlendirilmesi geleneği terk edilmiştir.

Kızların damat adayları, politik ilişkiler ve hanedana fayda sağlayacak yüksek dereceli devlet görevlileri gözetilerek padişah tarafından seçilirdi. Evlenirken kendilerine haslar verilir, gelirleri artırılırdı. Hanım sultanların çoğu şehzadelerin sünnet düğünleriyle eş zamanlı düzenlenen görkemli şenliklerle evlendirilirdi. Damadın görevinin önemine göre hanım sultanların statüsü artardı. Kanuni'nin kızı Mihrimah sultan ile başladığı tahmin edilen eşinin görev yerine gitmeme geleneğinin ortaya çıkmasından önce padişah kızları eşlerinin görev yaptığı şehre gider ve saraydan izin çıkmadan tekrar dönemezlerdi (Tezcan, 2016:17). 17. yüzyılda devam eden politik ilişkiler doğrultusunda yapılan evlilikler 18. Yüzyılın başından itibaren farklı bir hal almaya başlayarak hanım sultanlar evlendikten sonra kendilerine tahsis edilen saraylarda yaşamaya başladılar. Bu saraylar aynı zamanda hanım sultanların statüsünü de belirliyordu (Tezcan, 2016:21). Damat seçimlerinde de geleneklerin dışında, devletin içinde bulunduğu koşulların da etkisiyle bazı farklılıklar görülmeye başlanmıştır.

Sultanların düğünleri gibi doğumlarında da törensel kutlamalar söz konusuydu. Şehzade veya sultan doğduğunda ilk önce kızlar ağasının oda lalası silahtar ağaya haber verirdi. Silahtar ağa da doğum müjdesinin karşılığı olarak oda lalasına bir bohça hediye ederdi. Doğum hadisesi silahtar ağa tarafından duyurulurdu. Her oda başına şehzade doğumu için beşer, sultan doğumu için üçer kurban kesilerek Matbah-ı Amire'ye gönderilirdi (Ata, 2010:349). Hanedanın bir

çocuğu doğduğu, İstanbul sokaklarında bağırarak dellallar ve sahil kenarından atılan toplar ile halka duyurulurdu. Şehzade doğumlarından beşer, sultan doğumlarında üçer top atışı yapılırdı (Genç, 2021: 60-82).

18. yüzyıl öncesine kadar doğum listelerinin tutulmaması çocukların doğum tarihlerinde yapılan yanlış değerlendirmelere sebep olmuştur. 19. yüzyılda doğum listelerinin doğum tarihlerinin yanında annesinin kim olduğu, doğumun saati ve yeri gibi bilgiler de eklenerek kişilerin birbiriyle karıştırılmasını ortadan kaldırmış ve hanedan soyunun doğru tespit edilmesine olanak sağlamıştır (Acar, 2015:189). Sultanlar, anneleri ve dadıları tarafından doğumundan itibaren eğitime başlanmıştır. Müziğe olan ilgilerinden dolayı ders almadan ut ve keman çalabilirler, eğlenmeyi severler, dairelerinde geceleri el işleri yaparak ve müzik dinleyerek geçirmişlerdir (Ünüvar, 1964:64).

19. yüzyılda sultanların eğitimi ve yaşamı hakkında saray büyük değişim göstermiştir (Ortaylı, 2000:63). Osmanlı Devleti'nin modernleşmesiyle beraber dışarıya açılan harem kapıları, sultanların yaşam alanlarını saray dışına genişletmiştir (Acar, 2015:200-201). 19. yüzyıldan itibaren İstanbul ve büyük liman kentlerinde başlayan yeni yaşam çağı bir gerekliliği olarak görülmeye başlanmıştır. Eski hayatların yavaş yavaş terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Kadınlar eğitim görüp gazete, dergi ve hatta roman okumaya başlamıştır. Kadınların ferace alıp dışarıda gezmelerine, eğlence yerlerine gitmelerine izin veren Sultan II. Mahmud, haremdeki kadınlara özgürlük taşıyan ilk padişah olmakla beraber kılık kıyafeti, yaşayış tarzı ve davranışlarıyla hanedana ve saraya örnek olmuştur. Kadınları ve kızları da Avrupalı prensesler gibi giyinerek şatafatlı bir hayat sürmeye başlamışlardır (Uluçay, 1959:110; Altındal, 1999:123; Mazak, 2000:3). Üst sınıfın kadını dışarı çıkabilme özgürlüğüyle birlikte toplum hayatına girmeye başlamış, gezinti yerlerinde kadın-erkek flörtü ortaya çıkmıştır (Ortaylı, 2007:16; 2016: 281).

Babası II. Mahmud gibi modernleşmenin savunucusu olan Sultan Abdülmecid kendisi ve çocukları için eğitime özen göstermiştir. Sadece erkek değil kız çocuklarının da eğitim almasını, kendisini yetiştiren bireyler olmasını amaçlamıştır. Hocalar getirip Fransızca konuşabilmeleri ve Pişano çalmaları için kızlarına eğitim aldırıştır (Akyıldız, 2019: 37).

Çalışmada Sultan Abdülmecid'in kızlarından Cemile Sultan'ın bir hanedan kadını olarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Son dönemlerde kadın çalışmaları daha görünür hale gelse

de kadınlar erkeklerin gölgesinde değerlendirilmeye devam etmektedir. Kadın çalışmaları daha çok baş karakter olan kadının gözünden yazılmalıdır.

1. Cemile Sultan

Sultan Abdülmecid ve onun üçüncü kadını Düzdil Kadın'dan olan Cemile sultan¹ (21 Recep 1259) 17 Ağustos 1843 Cuma gecesi saat 5'te Beylerbeyi Sarayı'nda doğmuştur (Akyıldız, 2019:36; Uzunçarşılı, 2014:145; Süreyya, 1996:11; Uluçay, 2011:206). Düzdil Kadın'ın, Cemile Sultan'ı doğurduktan iki yıl sonra (14 Şaban 1261) 18 Ağustos 1845'te veremden öldüğü tahmin edilmektedir. Cenazesi yeni Cami'deki Turhan Sultan Türbesi'ne defnedilmiştir. Sultan Abdülmecid, iki yaşında annesini kaybeden Cemile Sultan'ı yetiştirmesi için dördüncü kadını olan Perestu Kadın'a vermiştir. Perestu kadın ufak tefek, narin, açık tenli, mavi gözlü, sarı saçlı bir kadın olarak tasvir edilmiştir (Uluçay, 2011:206,207,222). Aynı zamanda sultan II. Abdülhamid'in de analığı olan Perestu Kadın, II. Abdülhamid'in padişah olmasıyla beraber Valide Sultan unvanına sahip olmuştur (Uluçay, 2011:208).

Osmanlı Sarayı'nda padişahın çocuğu olduğu zaman kız veya erkek fark etmeksizin bu doğum için yapılan törensel hazırlıklara beşik alayı adı verilirdi (Uzunçarşılı, 2014:153-157). Doğum öncesi sarayda hem bebek hem de annesi için gerekli hazırlıklar yapılır kalacakları daire büyük bir ihtişamla süslenirdi. Bu süslemelerde değerli eşyaların ve kırmızı rengin² kullanımı görülürdü. Doğum bir hatt-ı hümayun ile hükümete bildirilir ve devletin ileri gelenleri ertesi günü padişahı tebrik için saraya gelirlerdi. Padişah gelen misafirlere hil'at ve kürk giydirir, şerbet ikramında bulunurdu (Akyıldız, 2019:39; Uzunçarşılı, 2014:157; Akyıldız, 2003:11). Doğumun kutlanması için İstanbul ve çevresinde top şenlikleri yapılırdı. Bu kutlamaların süreleri belli kriterlere göre değişkenlik göstermekteydi. Babası Sultan Abdülmecid'in hatt-ı hümayununa uygun olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun başşehri İstanbul'da üç gün boyunca her gün için beş top atışı yapılmıştır. Böylece Osmanlı tebaası prensesin doğumundan haberdar edilmiştir.

1.a. Eğitimi

19. yüzyılda hanım sultanların şehzadelerde beraber eğitime başladıkları bilinmektedir. Daha önceki dönemlerde hanım sultanların eğitimiyle ilgili bilgiler yalnızca yazdığı mektuplardan ve

---

¹ Padişahların kızları ve kız kardeşleri sultan sıfatıyla anılırlardı. Ancak bu sıfat sadece padişah kızları için değil, padişah, şehzade, padişah ve şehzade kızları, padişah kadınları ve anaları içinde kullanılırdı. Erkeklerde isimden önce kadınlarda isimden sonra yer alırdı.

² Osmanlı'da kırmızı rengi devletle bağdaştırıldığı için bu rengi başkaları kullanamazdı.

kütüphane kurmalarından anlaşılmaktadır. Cemile Sultan, Refia, Fatma sultanlar ile ağabeyleri Mehmed Murad ve kardeşi Abdülhamid efendiyle beraber 1847 yılında eğitime başlamışlardır (Akyıldız, 2003:11; Tezcan, 2016:210). Ortaylı (2008:159) o dönemde çocukların dört yaşına geldiğinde eğitime başladığını vurgulamaktadır. Bed-i besmele töreniyle başlayan derslere bazen padişah katılır ilk besmeleyi kendisi çektirirdi. Burada Kur'an-ı kerim, dini bilgiler, hat, tarih, coğrafya gibi dersler verilirdi (Akyıldız, 2019:37). Derse başladıklarında sultan ve şehzadelere hemen hemen aynı ders takımları hediye edilirdi. Sultanların ders takımında şehzadelere ekstra olarak iğneler, entari, ayakkabı, şal ve bohça vardı. Sultanların ders takımı tamamen aynı olmakla beraber tek fark Cemile ve Fatma Sultanların kıyafetinin rengi mavi iken Refia Sultan'ın eflatun olmasıydı (Akyıldız, 2003:12).

Sultan Abdülmecid hem geleneksel hem de batı eğitimi almış, nazik, kültürlü adeta taht için yetiştirilen bir sultan olmasıyla beraber aynı özeni çocuklarının eğitimi için de göstermiştir. Sultan Abdülmecid çocuklarının eğitimiyle oldukça ilgilenerek onlara piyano ve Fransızca öğrenmeleri için özel hocalar tutmuştur (Tezcan, 2016:35). Hükümetin Yıldız Sarayı'na taşınıp sultanların Küçük Mabeyn'de ders görmesine kadar dersler Topkapı sarayının Şehzadeler Mektebinde yapılıyordu (Akyıldız, 2019:37). 19. Yüzyılın ortalarından sonra şehzadeler ve hanım sultanlar kendi isimlerinin tamamının ya da ilk harfinin Latin alfabesine göre yazılı olduğu antetli kağıtlar ve üzerinde taç resmi olan lüks zarflar kullanıyorlardı (Uluçay, 1959:111; Tezcan, 2016:41). Cemile Sultan'ın üzerinde "Cemile 275" yazılı oval formda ve ametist taşından bir mührü vardır. Mührü yapan ustanın adı Hüsnü olarak kaydedilmiştir. Mührün sultanın nişanlandığı tarihte yapıldığı düşünülmektedir (Tezcan, 2016:41).

Korle (1953) anılarında, Babaannesi Cemile Sultan'ın her zaman tertip düzene önem verdiğini, çok sinirli olduğunu fakat sevdiklerine karşı sevgisini gizlemediğini, verdiği kararlarda son derece ısrarcı olduğunu, mücevher kullanmayı çok sevdiğini aktarmıştır.

1.b. Evliliği

Cemile sultan 15 yaşına geldiğinde babası tarafından, Damat Ahmet Fethi Paşa'nın oğlu Mahmud Celaleddin Paşa ile evlendirilmesi uygun görülmüş ve 1858 yılında nişan merasimleri yapılmıştır. Mahmud Celaleddin Paşa, vezirlik rütbesiyle Meclis-i Vala azalığı görevine getirilerek birkaç ay sonrada düğünleri yapılmıştır (Uluçay, 2011:222).

Cemile Sultan'ın gelinliğinin yapımı için en büyük terziler günlerce çalışmış, kalın beyaz atlas üzerine pırlanta ve inci işlenmiştir. Sultanın boyu çok kısa olduğu için özel olarak uzun topuklu, inci ve pırlanta tokalı ayakkabılar yapılmıştır (Korle, 1953:9).

27 Mayıs 1858 (13 Şevval 1274) tarihinde Beşiktaş Sarayı civarındaki Nişantaşı bölgesinde çadırlar kurularak düğün ve eğlencelere başlanmıştır. Kurulan bu çadırlara bilginler, tarikat şeyhleri, devletin ileri gelenleri, ümera-yı askeriyye, bazı esnafın ileri gelenleri ve bazı yabancı ülkelerin elçileri ağırlandı, kendilerine düğün boyunca ziyafet çekilmiştir. Çadırlar yüksek bir tepede kurulmuştur. Misafirlerin buraya rahatça ulaşabilmesi için Kabataş İskelesi'nde arabalar ve süslü atlar aracılığıyla Nişantaşı bölgesindeki düğün alanına ulaştırılmıştır. Düğünde cambazların, Yahudi hokkabazların, hanende sazandelerin musiki gösterisi gerçekleşmiştir (Arslan, 2011:123-124). Abdülmecid kızına tahsis edilmek üzere Fındıklı Sarayı'nın yapılmasını emretmiş fakat saray düğüne yetişmediğinden, yeni evli çiftler Emirgan'daki Mısırlı İsmail Paşa yalısı kiralatarak bir süre orada yaşamışlardır (Uluçay, 2011:222).

Cemile sultan eşi Mahmud Celaleddin Paşa'yı çok sevmiş ve evliliğinden çok mesut olmuştur. Bu evliliğinden altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Cemile sultan ve eşi, Sultan II. Abdülhamid'in padişah olması için çok fazla emek harcamışlardır. Sultan, padişah olduktan sonra Cemile Sultan ve eşi bu yardımlarından dolayı ödüllendirilmiştir. Bunun bir yansıması olarak aile ilk saltanat yıllarında hayatlarının en iyi zamanlarını geçirmişlerdir. Fakat bir müddet sonra Sultan Abdülhamid, Mahmud Celaleddin paşayı Sultan Abdülaziz'in katlinden sorumlu tutarak Yıldız'da hapsedirmiştir. Mahkûm ettirerek 1880 yılında Taif'e sürülen Mahmud Celaleddin Paşa 1884'te boğdurulmuştur³ (Uluçay, 2011:222).

Kocasını çok seven Cemile Sultan kocasının suçsuz olduğunu savunmuştur. Kocasının affi için abisine yazdığı mektubunda Mahmud Celaleddin Paşa'nın suçsuz olduğuna her iki dünyada yemin edebileceğini taahhüt ettiği, kan ağlayarak eşini beklediğini, çocuklarıyla beraber perişan olduğunu, sağlığından endişe duyduğu ifadelerine yer vermiştir. Fakat mektubundaki yakarıları sonuçsuz kalmıştır.

Kocasının ölümünden sonra adeta hayata küsen Sultan yasını vurgulamak için daima kahverengi ve siyah kıyafetler giymiştir. Kocasının ölümünün ardından, önce iki yaşındaki

---

³ Mahmud Celaleddin Paşa'nın boğdurulmasıyla ilgili olarak bu emri Sultan II. Abdülhamid'in verip vermediği konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Besim Bey'i sonrasında Fethiye Hanım Sultan'ın ardından da Fatma Hanım Sultan'ın ölümü sinirliliğini ve üzüntüsünü kat ve kat arttırmıştı (Uluçay, 2011:155; Korle, 1953:9). Acısını hafifletmek için kendisini hayır işlerine adayan ve adeta hayata küsen Sultan çok mecbur kalmadıkça evinden dışarıya çıkmamıştır.

Cemile Sultan kocasının ölümünden sonra Sultan II. Abdülhamid'i affedememiş senelerce görüşmemişlerdir. Yıldız Sarayı'ndan Cemile Sultan'ın oğluna gönderilen Mahmud Celaleddin Paşa'nın sürgüne giderken yanında olan traş takımı çantası olayların gidişatını değiştirmiştir. Çantayı gördüğü an tanıyan Cemile Sultan daha fazla üzülmuş günlerce evinden çıkmamıştır. Bu olaydan birkaç gün sonra bayramın ikinci günü, Cemile Sultan kardeşinin yanına gitmiş ve o gün aralarında geçen konuşmadan sonra kardeşler barışmıştır (Korle, 1953:48-49). Birbirlerine gidip gelmeye Sultan biraz olsun evinden çıkmaya başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid, kardeşini mutlu edebilme düşüncesiyle Cemile Sultan'ın oğlu Mehmed Celaleddin Bey'i Şurayı Devlet azalığına tayin etmiştir.

Cemile sultan bir gün kardeşi Sultan II. Abdülhamid'in ziyaretinden sarayına döndüğünde hastalanıp yatağa düştü. Bu ağır hastalık sebebiyle ölümden kurtuldu fakat yatağa bağımlı geldi. Uzun süre yatalak hayatı geçiren sultan yetmiş dört yaşında iken 7 Şubat 1915 (11 Rebiülahir 1317) 'de Erenköy'deki köşkünde vefat etti. Vasiyeti üzerine çok sevdiği babasının yanına defnedildi (Arslan, 2011:127).

SONUÇ

Kadınlar yaratılıştan itibaren, erkeklerin gölgesinde kaldığı bir yaşam sürdürmüştür. Zamanın değişmesiyle birlikte daha fazla ön plana çıkmaya başaran kadının bu serüvende zorlu bir mücadelesi olmuştur. Kadın her dönemde farklı sorunlarla karşılaşsa da tüm bu dönemlerde kadından beklenen davranış kocasını tatmin edip ona evlat vermesi, evi çekip çevirmesi, kocasının isteği dahilinde her işi yapabilmesi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde her sınıfta kadının farklı yükümlülükleri bulunmaktaydı. Hanedana mensup olan kadınların en büyük yükümlülükleri dönemin padişahının kararı doğrultusunda devlete fayda sağlayacak bir eş seçimiyle evlenmek ve devletin gücüne katkı sağlamaktı. Osmanlı Devleti'nde bu tür evlilikler yüzyıllarca amacını korudu ve devlet hanedan arasındaki bağın sağlam kalmasına katkı sağladı. Modernleşmenin getirdiği yenilikler doğrultusunda saray dışına açılan kapıların beraberinde evliliklerin amacı da değişim göstermekteydi.

Babasının uygun gördüğü damat ile evlenen son sultanlardan olan Cemile Sultan evliliği konusunda şanslıydı eşini çok sevmiş, ona büyük bir sevgiyle bağlanmış, evliliğinde çok mesut olmuştu. Fakat bu evliliklerin devamlılığı da yine padişahın elindeydi. Sultan Abdülaziz'in katliyle suçlanıp yargılanan eşi Mahmud Celaleddin Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan sürgünü Cemile Sultan'ın rüya gibi hayatını cehenneme çevirmişti. İsyanları faydasız kaldıkça kendisini suçlayan kadının yüzündeki acı her geçen gün daha çok artıyordu. Kocasının ardından evlatlarını da kaybeden Sultan çaresiz bir şekilde kendini hayır işlerine verip içindeki bitmek tükenmeyen acıyı hafifletmeye çalışıyordu. Ama tüm çabaları başarısız kalmıştı acısı da kendisiyle beraber mezara gelmişti.

Osmanlı Devleti'nde hanedan kadınlarına verilen eğitimin amacı hanedan soyuna yakışır bir kalitede eğitimle kutsanmış olmalarıydı. Giydikleri pahalı kıyafetler, tüm imkanları kullanabilmeleri saraylı olmanın en büyük avantajlarıydı. Fakat kendilerine sunulan altın tepsideki hayat kendi yaşamak istedikleri hayat değil bu avantajların bir bedeliydi.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2015), "Osmanlıda Padişah Oğulları ve Kızlarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (27), 183-202.
- Akyıldız, A. (2003), Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akyıldız, A. (2019), Saray Harem ve Mahrem, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Altındal, M. (1999), Osmanlı'da Harem, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Arslan, M. (2011), Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri, 6-7, İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Ata, T. (2010), Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun, 1, Haz. Mehmet Arslan, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Genç, N. (2021), "Padişah Çocuklarının Doğumu Üzerine Bir İnceleme: Sultan Abdülaziz'in Velâdeti", Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, (13), 60-82.
- Korle, S. E. (1953), Geçmiş zaman olur ki, İstanbul: M. Sıralar Matbaası.
- Mazak, F. (2000), Sultan II. Mahmud'un Kızı Adile Sultan, İstanbul: Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı.
- Ortalı, İ. (2007), Batılılaşma Yolunda, İstanbul: Merkez Kitaplar.
- Ortaylı, İ. (2016), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2000), Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008), Osmanlı Sarayında Hayat, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Süreyya, M. (1996), Sicill-i Osmani, 1, Yay. Haz. Nuri Akbayer, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tezcan, H. (2006), Osmanlı Sarayının Çocukları Şehzadeler ve Hanımsultanların Yaşamları, Giysileri, İstanbul: Mas Matbaacılık.

Uluçay, Ç. (1959), Osmanlı Saraylarında Haram Hayatının İçyüzü, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Uluçay, Ç. (2011), Padişahların Kadınları ve Kızları, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Uzunçarşılı, İ.H. (2014), Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ünüvar, S. (1964), Saray Hatıralarım, İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi.

TÜRK MİTOLOJİSİNDE GÖĞÜS EMME MOTİFİ

Nisa Beril BORA - Onur ACAR*

ÖZET

Günümüzde sekstik bir biçimde cinsel obje olarak algılanan “göğüs/meme” organı, Türk mitolojisinde çoğunlukla bereketin ve doğurganlığın sembolü olmuştur. Türk destan ve anlatılarında kahramanlara şifa vermiş, soyun oluşmasını sağlamıştır. Yalnız kadına mahsus bir organ olarak görülmemiş, ağaçlar ve bozkurt gibi Türklerin kutsal saydığı varlıklarda; devler, albızlar ve alkarısı gibi olağanüstü yaratıklarda tezahür etmiştir. Bu belirişler bazı zamanlarda şekil itibariyle birbirinden ayrılmıştır. Toprak Ana, Yer Ana, Umay Ana gibi sağlıklı bir anne motifinin işlendiği anlatılarda iri göğüsler söz konusuysen Alkarısı, Albız ve benzeri demonikleşmiş varyantlarında göğüsler omuzlardan sarkacak kadar bozulmaya uğramıştır. Değişmeyen yegâne işlev ise daima kahramanlar için emzirilebilecek durumda olmalarıdır. Er Sogotoh Elley Destanı’nda kahraman sekiz dallı bir ağaç tarafından emzirilerek büyütülür. Göktürklerin Bozkurt Destanı’nda çocuk dişi bir bozkurtça emzirilerek büyütülür ve Türklerin soyu devam eder. Uryanhay şamanlarının kam olma aşamalarının birinde Albızlar şaman adayının çayına göğüslerini sağarak süt karıştırırlar, dolaylı olarak onu emzirmiş olurlar. Böyle şamanlar Albız soyundan sayılırlar. Göğüs emme eyleminde asıl prensip “can vermek” olarak dikkat çekmektedir. Teleüt kavimlerinde anneler, kundaktaki çocuklarının erken ölmesi hâlinde göğüslerindeki sütü sağarak etrafa saçarlar ve bu da semavî dinlerde cennetten yeryüzüne inmeyi simgelemektedir. Göğüs Emme motifi diğer halkların anlatılarında da mevzubahis edilir. Yunan mitolojisinde Jüpiter’in ölümlü bir kadından doğan oğlu Herkül, ölümsüz olabilmek için Hera’nın memesinden süt içmek zorunda kalır. Bu çalışmada Türk şamanlığına ve mitolojisine dair çeşitli anlatımlara başvurularak “Göğüs Emme” motifi açıklanmaya çalışıldı. Önce göğüsün iri/cılız şekli itibariyle olan anlatımlarına daha sonra ise can verme, iyileştirme, soy verme gibi işlevsel olan anlatımlarına değinilerek karşılaştırma yapıldı. Motifin daha iyi açıklanabilmesi ve dünya mitolojilerindeki yerini gösterebilmek için farklı milletlerin anlatılarından da yararlandı. Sonuç kısmında ise göğüs emme motifinin Türk mitolojisindeki yeri ve söz konusu edilmiş yönleri açıklandı.

Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, Türk Şamanizmi, Türk Destanları, Göğüs Emme Motifi

---

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Öğrencisi - Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Lisans Bölümü Öğrenci.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca pek çok milletin anlatılarında ve mitlerinde çeşitli görevlerde “meme” “göğüs” “emzirme” kavramlarına rastlamaktayız. Birçok ulusun anlatıları incelendiğinde “meme/göğüs” kavramının gücü ve doğurganlığı temsil ettiği görülür. Çoğu zaman iri biçimde tasvir edilen göğüs olgusu soy oluşturma, iyileştirme, diriltme gibi amaçlar için araç olarak gösterilmiştir.

Türk destanlarında ve şamanların yaşantılarında göğüs emme motifiyle sıkça karşılaşılır. Genellikle Mitolojik Ana kompleksine bağlı olarak iri ve doğurgan şekilde tasvir edilen göğüs, demonolojik algılayış söz konusu olduğunda mahlukların sırtlarından sarkan bir biçime kavuşmuştur. Yine de kendisine mahsus can verme, soy yaratma, kardeş etme gibi işlevlerini korumuştur.

Bu çalışmada Türk mitolojik anlatılarında göğüs emme motifinin şekilsel ve işlevsel açıdan açıklanması amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle Türk anlatılarında göğüs organının ne şekilde tasvir edildiğine dair çeşitli söylenceler ve şaman görüşleri incelenecektir. Sonrasında göğüs emme motifinin anlatılardaki işlevleri ortaya koyulacaktır. Ardından çalışmamızı desteklemek adına diğer kültürlerde göğüs emme motifinin ne şekilde işlendiği incelenecektir. Sonuç bölümünde ise bulgular ortaya koyularak genel bir karşılaştırma yapılacaktır.

1. Şekil İtibariyle Göğüs

Türk kültürüne ait anlatılarda göğüs/meme organı şekil olarak iki biçimde karşımıza çıkar: Doğurganlığı simgeleyen iri göğüsler ve yine iri ancak dezenformasyona uğrayarak omuzlardan sarkıtılmış göğüsler. Memelerin büyük, kadın üreme organlarının gelişkin olması aynı zamanda gücü ve kuvveti de sembolize etmektedir. Bu algılayış biçimi, yüksek ihtimal “Mitolojik Ana” olarak adlandırılan her şeyin üretici olarak görülen kutsal dişiden kaynaklanmaktadır.

Göğüslerin gücü temsil ettiğine dair en belirgin kanıtlardan biri şaman cübbelerinde görülür. Özel şaman cübbelerinin göğüslerinde kadın memesini simgeleyen yuvarlak madenî parçalar vardır. Belirtmek gerekir ki: Bazı Şamanistlerin ifadelerine göre en güçlü şamanlar kadın şamanlardır ve daha uzak dönemlerde şamanlığın kadınların özelinde bir icraat alanı olduğunu düşündüren belli göstergeler vardır (İnan, 1986: 89). Şamanlığın kadınların tekelinden çıkıp erkeklerin de kendini gösterdiği bir alan olmasının sebebi, yüksek ihtimal “demirci” kültürünün ortaya çıkışıdır (Çobanoğlu, 2003: 29).

Göğüslerin iri olmasının çoğu zaman doğurganlığın ve üreme gücünün göstergesi olduğunu söylemiştik. Mesela Şorların inançlarında en büyük iye olarak görülen Su İyesi, uzun boylu, uzun saçlı, iri göğüslü ve büyük karınlı bir kadın şeklinde tasvir edilir (Bayat, 2007: 253). Benzer biçimde eski zamanlarda Kırgız Türkleri, ürünün çok olduğu seneleri Umay Ana'nın göğüslerinden süt dökülmesiyle açıklamışlardır (Bayat, 2007: 68). Öte yandan Türk düşüncesinde göğüslerin iri olması durumu yalnız insanlara mahsus bir durum olarak görülmemiş, hayvanlara ve bitkilere de geçmiştir. Kadının doğurganlığı simgesel olarak diğer canlılarda ortaya çıkmıştır. Örneğin Yakut Türkler, ilk erkeğin büyük memeli bir ağaç tarafından beslendiğine inanır (Bayat, 2007: 38).

Türklerin mitik anlatılarında memenin kötücül göstergesi onun iriliği veya cıızlığı değil, omuzlardan sarkabiliyor oluşudur. Çoğu zaman göğüslerin omuzlardan sarkması demonik bir varlığa işaret eder. Karaçay-Balkar folklorunda karşımıza çıkan Emegen bunun örneklerinden biridir. Emegen, iri göğüslerinin birini bir omzuna birini öbür omzuna atarak gezen iri yapılı bir kadındır ve karşısına çıkan insanları yemesiyle meşhurdur. Üremenin sembolü olan memeler, Emegen'de dezenformasyona uğramıştır (Bayat, 2007: 28). Benzer şekilde Şorların mitlerinde Dağ İyesi, çıplak ve güzel bir kadın olarak tasvir edilir ve avcılarla yatmak ister. Dağ İyesi'nden kurtulmak isteyen avcılar, Dağ İyesi'nin iri göğüslerini sırtından arkaya atarak ondan kurtulurlar. Görüleceği üzere şekil itibariyle yine iri olan göğüsler bozulmaya uğratılmış olur (Bayat, 2007: 333).

Türk mitolojisinde yeraltı âleminin hükümdarı Erlik Han'ın dokuz kızı bulunur. Vakitlerini eğlence ve oyunla geçirdikleri söylenen bu kızların görevi, ayin esnasında şamana görevini unutturmaktır. Bu amaçla türlü cilveler yaparak şamanı yataklarına davet ederler. Şaman dualarında geçtiği şekillerine bakılırsa Erlik'in kızları fazlasıyla çirkindir ancak görevleri bunun tam tersini gerektirmektedir. Buradaki göğüs tasvirleri özellikle dikkat çekicidir:

*“Topuğu yok elastiki vücudlular,
Şalvarsız çıplaklar,
Yapışkan kara yüzlüler,
Siyah kıvrıcık saçlılar,
Beş örgülü, tulumlu,
Hayâsız maskaralar,
Yer yarığı gibi çatallı göğüslüler*

Tepe gibi tümsek memeliler,

Kıçlarını oynatıp

Memelerini sallayıp

Erlik'in dokuzu da aynı kara kızları” (Anohin, 2006: 10).

Kısaca özetlemek gerekirse: Türk mitolojisinde göğüsler iri ve sağlıklı ile bozulmuş ve sırttan sarkan biçimlerinde görülürler. İri ve sağlıklı göğüsler, doğurganlığı ve gücü sembolize eder. Şamanların cübbelerindeki memeleri sembolize eden parçalar, Yakut Türklerinin inançlarındaki ilk erkeği emziren ağacın iri memeli olması ve Su İyesi'nin tasviri buna örnektir. Kötücüllüğün göstergesi olarak ortaya çıkan dezenformasyona uğramış ve sırttan sarkan biçimdekilere ise Emegen örnek verilebilir.

2. İşlevsel Açıdan Göğüs

Göğüs emme motifi, Türklerin destan ve anlatılarında daha çok iyileştirme, diriltme, soy oluşturma, kardeş etme ve güçlendirme işlevleriyle karşımıza çıkar. Türk şamanlarının adaylık süreçlerinde ve geleneksel yaşantılarında ise saydığımız işlevler korunduğu gibi, bilgi aktarma işlevi de görülür.

Meme emmek, kahramanlar ve bilhassa çocuklar için yaşamın devamı gibi algılanır. Örneğin Azerbaycan Türklerinin demonik inançlarından biri olan “Şeşe” yarasaya benzeyen bir varlık olarak tasvir edilir. Şeşe, karanlıkta uçar ve özellikle erkek çocuklarının boğazlarından vurarak onları meme ememeyecek hâle getirir. Bu yüzden çocuk ölür (Bayat, 2007: 338).

Göktürk dönemi destanlarından “*Bozkurt Destanı*”nda göğüs emme motifinin iyileştirme işlevini görürüz. İki söyleyişi bulunan destanın ikinci söyleyişinde Aşine denilen Türk boyunun düşmanlar tarafından baskınla yok edildikten sonra geriye yalnızca tek bir çocuğun kalması ve bu sağ kalmış çocuğun bir bozkurt tarafından emzirilerek iyileşmesi anlatılır (Gültepe, 2015, 389). Aynı söyleyişte çocuk, bozkurdun sütünü emdikçe güçlenir. Bu yüzden güçlendirme işlevine örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Göğüs emme motifinin diriltme, can verme işlevi olduğunu söylenmişti. Bu işlevle belirgin olarak Teleütlerin inançlarında karşılaşıyoruz. Teleüt kavminin söylencelerine göre çocuğa ruhunu veren kişi Enem Yayıçı'dır. Bir teleütlü annenin çocuğu kundakta ölürse anne

göğüslerindeki sütü Enem Yayı için sağlar. Böylece süt emme yoluyla çocuk diriltmiş olur (Çoruhlu, 2002: 43).

Göğüs emme motifinin kardeş etme işleviyle karşılaştığı en belirgin anlatılardan biri Manas destanıdır. Destanda Manas Han ve Almambet kardeş olmak için Manas'ın annesinin göğüslerini emerler:

“Pehlivan Almambet dedi: ‘Manas Han annenin beyaz göğüsleri akıyor. Sen birini em, ben de diğerini. Ben belimi bir kılıcı kuşağa bağlar gibi sıkı bağlayayım. Ben Cakıp Bay’dan doğma olayım! Senin kardeşin olmak dilerim!’ Almambet bir göğsü emerken Manas diğerini emdi. Sonra onlar neşe ve coşkuyla evlerine gitti. İki kardeş oldu” (Reichl, 2002 s. 181).

Türk şamanlarının adaylık süreçlerinde de göğüs emme motifiyle karşılaşırız. Yakut Türklerinin inançlarına göre “Kuzey Bayanları” adıyla bilinen yaşlı kadınlar, üç yıl boyunca şamanı emzirirler ve Kıday Baksı’ya verirler (Bayat, 2006: 70). Buradaki durum, emzirmenin güç kuvvet verme işleviyle açıklanabilir. Benzer olarak Uryanhayların şamanistik görüşlerinde albızlar bir soy oluşturur. Soy oluşturmak için yine göğüs emme motifinden yararlanır. Albızlar, şaman adayıyla sevişip adayın çaylarına göğüslerinden süt sağlarlar ve dolaylı yoldan şaman adayını emzirmiş olurlar (Bayat, 2006: 56).

Göğüs emmenin bilgi aktarma işleviyle yine şamanların düşünce sisteminde görürüz. Şamanların ruhlarını, şamanların efendisi Arı Darhan'ın evlatları ağaç koğuşunda terbiye ederler. Bu yuvalarda kuş yavrusu kadar olan şaman ruhunu, kanatlı geyik veyahut kartal emzirir ve büyütür. Böylece bilgi aktarılmış olur (Bayat, 2006: 94)

Kısaca özetlemek gerekirse Türk mitolojisinde ve şaman anlatılarında göğüs emme motifinin en sık karşılaşılan işlevleri can verme, iyileştirme, güçlendirme, kardeş etme, soy oluşturma ve bilgi aktarmadır. Bu motifin iyileştirme ve güçlendirme işlevleri için Bozkurt Destanı'nı, kardeş etme işlevi için Manas Destanı'nı, soy oluşturma ve bilgi aktarımı işlevleri için Yakut ve Uryanhay şamanlarının adaylık süreçlerini örnek gösterebiliriz.

3. Diğer Mitolojilerde Göğüs Kavramı

Dünya edebiyatının en önemli destanlarından biri olan Gılgamış Destanı'nda göğüs ve meme kavramlarının ayna ile birleştiği görülür. Ayna motifi, Gılgamış Destanı'nda Gılgamış'ın doğru

yolda olduğunun bir simgesidir. Destanda birçok kez geçen aynaların “meme” şeklinde olması ise gücü temsil etmektedir. Destandaki ayrıntılara bakıldığında Gılgamış, ölümsüzlük iksirini bulmak amacıyla Ursanabi'nin tavsiyesiyle yüz yirmi küreği kesip meme şeklinde bir ayna yaparak kendisine getirmesini ister. Gılgamış, Ursanabi'nin dediği gibi meme şeklindeki aynaları yapar ve ona verir. Bunun üzerine yola çıkan Gılgamış, gemide fırtınalara karşı gelir. Meme şeklindeki kürekler, burada oldukça güçlü tasvir edilir (1941: 36).

Bu yönüyle bakıldığında Sümerlerde ayna ve meme kavramının bir arada kullanıldığı fakat motiflerin anlam bakımından yekpare olduğu söylenemez. Ayna motifi daha çok güzellik ile alakalı durumlarda karşımıza çıkarken meme ve göğüs motifini daha çok güç ve koruma kavramı ile ilişkilendirilebilir.

Mısır mitolojisine bakıldığında dikkat çekici bir olgu olarak Cüce Tanrı Bes ile karşılaşılır. Bes kirpi sakallı, göğüsleri sarkık, arkasında pars kuyruğu bulunan çarpık çurpuk bir cücedir (Korkmaz, 2011). Tasviri böyle yapılan cücenin kötü cinleri evden uzaklaştırdığı ve lohusalı kadınları koruduğuna dair bir inanç vardır. Mısır mitolojisinde “meme” ve “göğüs” kavramlarının bir cinsiyete bağlı kalmadan simgeleştiği görülür. Genel olarak ele alınan göğüs tasvirlerinde güzellik ve dişilik ön plana çıkarılmaktadır. Fakat Mısır mitolojisinde çirkin hatta korkunç bir şekilde tasvir edilmektedir. Tek ortak yanlarının “gücü” temsil ettiği görülür. Tüm bunlar göz önüne alındığında “göğüs” kavramının çirkin, korkunç, güzel tasvirlerinden tek ortak kanı “gücü” simgelemesi olduğudur.

Hititlere bakıldığında ise Sfenks isimli yaratıkların kadın veya erkek başlı, aslan gövdeli ve kanatlı mitolojik yaratıklardır (Temür, 2014: 116). Zincirli'de Hilani II kapı sfenksi günümüzde hâlâ ayakta duran bir eserdir. Burada tasvir edilen Sfenks kabartması şöyledir: Saçları enseye dökülür, ayrıca kulağının ön tarafına sarkıtılmış bir bukle saç bulunur. Başını rozetlerle bezenmiş bir diadem sarmaktadır. Kanatları kapalı olup yaprak biçimindedir. Göğüs kısmında ise yeke bulunmaktadır ve bu yeke pul pul işlenmiştir. Kuyruğu yukarı doğru kıvrımlı olup uç kısmı kuş şeklindedir (Gilbert, 2011: 219) Tasvir edilen Sfenks kabartmasında Mısır mitolojisinde olduğu gibi “meme” kavramlarıyla alakalı güzellik ile bağdaşan bir ayrıntı göremiyoruz. Daha çok güç ve kudret vurgusu yapılmaktadır.

Ele aldığımız üç alanda da “göğüs” ve “meme” motiflerinde ortak olabilecek tek yargı gücü temsil ettikleridir. Sarkık ve büyük olarak tasvir edildiklerinde tek bir ortay paydada

birleşmişlerdir. Bu da “güç” ve “koruma” nitelikleridir. Çoğu mitte görüldüğü gibi emzirme dışında bir cinsiyet ataması yapılmadığı takdirde “göğüs” kavramının gücü temsil ettiği söylenebilmektedir.

SONUÇ

Göğüs ve meme motifi, coğrafyadan bağımsız olarak her milletin anlatılarında ve hikâyelerinde kendini göstermiş bir kavramdır. Dışılık ile bağdaştırılıp tasvir edildiğinde daha çok doğurganlık ve emzirme işlevi ile kendini göstermektedir. İri/ sarkık olarak tasvirlerinin değişkenlik göstermesi, meme motifinin amaçlarında da bir değişikliğe gidildiğini ortaya koyar. İri ve diri göğüsler daha çok Mitolojik Ana kompleksine bağlıdır ve güç timsalidir. Sırta sarkan göğüsler ise Mitolojik Ana kompleksinden ayrılmış demonik bir görünümdür.

İşlevsel açıdan göğüs emme motifi, Türk mitolojisinde ve şaman anlatılarında başlıca iyileştirme, can verme, kardeş etme, soy oluşturma, güçlendirme işlevleriyle karşımıza çıkar. Bunun başlıca örnekleri Bozkurt destanları ile Yakut ve Uryanhay şamanlarının anlatıdır.

Göğüs emme motifinin karşılaştığı Sümer, Mısır ve Hitit mitolojilerine bakıldığında ise mevzubahis motifin daha çok koruma, kurtarma işlevlerinde olduğu görülür. Türk anlatılarıyla benzer olarak Mısır, Hitit ve Sümer mitolojilerinde de kutsal dişile yakından ilgilidir.

KAYNAKÇA

Anohin, A. V. (2006). Altay Şamanlığına Ait Materyaller. Kömen. Konya.

Bayat, F. (2006). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. Ötüken. Ankara.

Bayat, F. (2007). Türk Mitolojik Sistemi Cilt II. Ötüken. Ankara.

Çobanoğlu, Ö. (2003). Kağanlık ve Kamlık Kurumları Arasındaki Çekişmenin Türk Mitolojisine Yansımaları Problematiklerinde Yöntem Sorumları. Bilig. (27). 19-49.

Çoruhlu, Y. (2002). Türk Mitolojisinin Anahatları. Kabalcı. İstanbul. Çev. Muzaffer Ramazanoğlu. (1941). Gılgamış Destanı. MEB Yayınları. Ankara.

Gilbert. (2011). 219.

Gültepe, N. (2015). Türk Mitolojisi. Resse Yayınları. İstanbul.

İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. TTK Yayınları. Ankara.

Korkmaz, M. (2011). Mitoloji Sözlüğü. Alter Yayıncılık. Ankara.

Reichl, K. (2002). Türk Boylarının Destanları. Çev. Metin Ekici. TDK Yayınları. Ankara.

Temür, A. (2014). Grek Sanatında Karışık Yaratıklar. Gece Kitaplığı. İstanbul.

YUNAN MİTİK DÜNYASINDA KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA SOFRA

Merve GÜNALTAY BAŞAK* - Aynur KOÇAK**

ÖZET

“Kadın” üzerine sayısız akademik çalışma yapılmış ve bunların çoğunda kadının sosyal hayattaki konumu hakkında önemli bilgiler sunulmuştur. Antik çağlardan bugüne kadar kadın sosyal hayatın birçok noktasında var olurken bu var oluş bazen görünmez bir kahraman niteliği taşımış, bazen de gözle görülür bir şekilde kadının güçlü kadim kimliğini ona kazandırmıştır. Birçok anlatıda kadın; doğuran, büyüten, eğiten ve doyurandır. Aynı zamanda misafiri ona layık bir şekilde ağırlamakla yükümlü ilk kişidir. Örneğin, Homeros destanlarına bakıldığında toplumsal hayat için yalnızca sanat ya da kurban gibi konularda katkıda bulunmadığı, aynı zamanda yeme-içme kültürünün ilk basamağı olan misafirleri karşılama ve hazırlık yapma gibi gündelik yaşamın dinamiklerini de ele aldığı görülür. Hemen hemen her çağda yeme-içme şölen ve ritüellerinde rolü bulunan “kadın” da Homeros’a ait olduğu düşünülen destanların izlerinin yansıdığı topraklarda incelenmeye değer bir konudur. Kadınlar Antik Yunan’da bazen erkeğe göre geri planda konumlanarak yalnızca misafiri karşılayan kişi olurken bazen de şöleni tertip eden, ziyafet veren, hatta erkekler olmaksızın ortamda sadece kadınlarla bir sofrada özgürce vakit geçiren bireyler olarak kabul edilmiştir. O dönemde, saygın olarak anılan kadınlar erkek egemen olsa da toplantılara katılmışlardır. Bu bağlamda, yeme-içme şölenleri hakkında farklı dönemleri konu alan çalışmalar yapılmış ve bu şölenlerde erkeğin konumu çeşitli akademik çalışmalarda incelenmiştir ancak kadının şölenlerdeki konumu da incelenmeye değer önemli bir konudur. Nitekim, bu bildiride Homeros’tan Helenistik çağa kadar Antik Yunan dönemi özelinde hem kadının yeme-içme şölenlerindeki yeri hem de mekân olarak sofranın vasıtasıyla erkekler ile eşit sayılması örnekler üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Antik Yunan, Şölen, Kadın.

---

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi.

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Profesörü.

GİRİŞ

M.Ö. 776 Antik Yunan Dönemi'nin başlangıcı kabul edilir. Bu yılda geleneksel anlayış çerçevesinde olimpiyat oyunları görülmeye başlanır, Roma işgalinin başladığı yıl olan M.Ö. 146'da ise bu dönem sona erer. Antik Yunan kültürü hakkında önceleri çok fazla bilgiye ulaşılmazken arkeolojik kazılar ve antropolojik araştırmalar sonucunda dönemin mimari eserleri, sanatsal ve edebi ürünleri, ekonomik ve sosyal durumları hakkında oldukça fazla bilgiye ulaşılr. Toplumsal hayatın iki ayrı parçasını oluşturan kadın ve erkek arasındaki fiziksel ve biyolojik farklılıklar, diğer tüm dönemlerde olduğu gibi Antik Yunan Dönemi'nde de toplumsal cinsiyet rollerine yansır. Kadın ve erkeğin toplumda nasıl davranış biçimleri sergileyeceğine dair normlar; dönemin edebiyat, felsefe ve sanat eserlerinde görülür. Bu normlar ile demokratik bir idari düzenin varlığından her ne kadar söz edilse de kadın ve erkek arasındaki davranış kalıplarının ne derece kalın çizgilerle ayrıştırıldığını anlatır. Öyle ki, kadınlar ve çocuklar bazı istisnai durumlar dışında Antik Yunan toplumunun vatandaşı sayılmazlar (Güzel, 2015: 509). Bu sebeple kadın ve çocukların toplumsal hayattaki görünürlüklerinin erkeklere göre çok daha az olduğu söylenebilir. Kadın için Antik Yunan Dönemi'nde uygun görülen mekân evdir. Ev içerisinde “gynaikkeion” olarak anılan özel kısımda kadınlar yaşar. Bu mekânın özelliği erkeklerden uzak ve toplum hayatının dışında bir yer olmasıdır. Erkekler evde bulduklarında nadiren “gynaikkeion” bölümüne geçebilirler. Kadın tarafından yapılan gündelik işlerin de mekânı burasıdır ve kadın neredeyse hiç dışarı çıkmaz. Nitekim çocuklar da burada bakılır ve kadınlar yine “gynaikkeion” da çalışır, bez dokur ve ip eğirir (Lissarrague, 2005:206- 207). Antik Yunan Dönemi'nde erkek ve kadının yaşam alanı arasındaki farklılıklar çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Özel ya da kamusal alan Antik Yunan fikri ile döneme ait “polis” (kamusal alan) ve “oikos” (hane) kavramları üzerinden oluşur. Erkeklerin yönetim mekânı “polis”, kadınlar ile çocukların mekânı ise “oikos” tur. Erkeklerin ev dışında yaşamlarına devam ettikleri alanlar da birbirinden farklıdır. Dışarıda erkeklerin “agora” ve “gymnasion” adlı kamusal alanlarda yaşamlarına devam ettikleri bilinir (Sennett,2001:63).

Kadımdan toplumsal olarak beklenen görevler çağlar boyunca fazla değişmese de kadının daha fazla mekânda bulunabilme özgürlüğü kazandığı görülür. Kadını kısıtlamaya yönelik yapılanlara ek olarak kadından beklenen görevlerden biri de evlenip çocuk doğurmasıdır. Fakat toplumun yüklediği bu yükümlülük yerine getirilmesine rağmen kadın refaha ulaşamaz ve onun için belirlenen kurallara uymaya devam eder. Onu kutsallaştırırsa da hamilelik ve doğum sonrası

bir süre kirli görülür; hatta onunla aynı ortamı paylaşan kişiler de kirli kabul edilir. Ayrıca kırk gün boyunca kutsal mekanlara girişi yasaklanır (Garland, 1993:96). Kadının doğum yaptıktan sonra ya da menstrüasyon dönemindeyken temiz kabul edilmeyişi ile ilgili çeşitli uygulama ve inançlara bugün de rastlanır. Bu bilgiler ışığında toplumun kabul ettiği bu inanışların kökenlerinin Antik Yunan Dönemi'ne dayandığı belirtilebilir.

Kadının ekonomik durumu iyiye yalnızca ev işleri ile meşgul olur. Ancak özellikle evli kadınlar eğer yoksul bir aileye mensup ise geçinmek için dışarıda bir işte çalışarak para kazanır. Kadınların çalışabileceği yerler öncelikle pazar ya da tarlalardır. Başka evlere işçi olarak giden veya satıcılık yapan kadınlar da mevcuttur. Zengin kadınlar için geçiş dönemleri ya da dini bayramlar dışarı çıkmaya imkân tanır (Blanck, 1999: 172). Erkekler için durum farklıdır. Bir erkek, gününü dilediği kadar dışarıda geçirip kamusal işlerde çalışabilir. Bunların yanı sıra erkekler hem politika yapar hem de mahkemelere katılabilir; ancak kadın bu haklara sahip değildir (Deighton, 2012: 25). Erkeğe göre daha az hakka sahip olduğunun farkında olan kadın, bu durumda kendi dünyasına kapanmak yerine kendince çözümler arar ve hemcinsleri ile toplumun uygun göreceği çerçevede toplantılar gerçekleştirir. Sosyal hayata dair fikirlerini burada tartışıp bir nevi başkaldırıda bulunur.

Akha uygarlığı itibariyle Antik Yunan toplumunda ataerkil bir anlayış göze çarpar (Gezgin, 2012: 187). Antik Yunan Dönemi'ndeki bu yapı önemli isimlerce desteklenir. Aristoteles'in sahip olduğu düşünceler Antik Yunan'da kadına bakışı anlatır niteliktedir. Ona göre, kadınlar sahip oldukları zekâ ile haiz oldukları bilgileri nasıl kullanacaklarını bilmediklerinden ötürü muhakkak bir erkeğe muhtaçtırlar (Atılğan, 2013:18-19). Erkekler toplum nezdinde fiziksel ya da zihinsel olarak daha üstün kabul edilirler. Kadınların erkeğe nazaran daha duygusal ve akli olarak zayıf görülmesi sebebiyle yabani davranışlar gösterebileceğine, bu sebeple acizetine mâni olunması için bir erkeğin denetiminin şart olduğu fikri yaygındır (Middleton, 2002: 32). Dönemin toplumu tarafından bu denli dışlanan kadın tarafından, sosyal hayatın temeli olan ev ve ailenin düzeninin devam ettirilmesi gibi önemli bir görevi yerine getirmesini beklemek aslında ataerkil bakış açısının kendi içerisinde tezat yaşadığının bir kanıtı sayılabilir.

Kadın ve erkek Antik Dönemde meslek sahibi olma konusunda da karşılaştırılabilir. Erkeğin yaptığı işi kadın, kadının yaptığı işi ise erkek yapmaz ve kadının köle ya da özgür bir birey olması durumunda sahip olduğu haklar farklılaşır. Alt ya da üst tabaka olmak da haklar bağlamında çeşitlilik gösterir. Halktan bir kadın ile varlıklı bir kadın aynı işleri yapmaz. Sosyal

ve ekonomik şartlar nezdinde aşağıya inildikçe, erkekler tarafından kadınlara konulan katı kuralların esnediğini söylemek mümkündür. Düşük gelirli ailelerde kadının aileye ekonomik katkı sunması mecburiyeti bulunur (Blanck, 1999:172). Nitekim bu bilgiler doğrultusunda kadının özgürce vakit geçirmek için değil ancak aileye destek sunması amacıyla ev dışında bir mekânda bulunabildiği görülür. Kadının çalışıp para kazanması kendi hayatına dair özgürlüğünü artırmaya da evin yönetimi noktasında ona alışıldan daha çok söz sunduğu söylenebilir.

I. Homeros Işığında Antik Dönemde Kadın

Homeros'a ait destanlar İlyada ve Odysseia, Batı dünyasının en etkili eserlerinden ikisi sayılabilir. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında ya da 7. yüzyılda yazıya geçirilen bu iki destan, klasik dönemde yaşamış sofistlerin, filozofların ve entelektüellerin daha sonraki yazılarında da referans alınır. Roma İmparatorluğu'nda dahi bu eserlerin tesiri görülmüş ve eserdeki bilgiler ışığında neredeyse modern zamanlara kadar bir klasik olarak toplum yaşamına yön vermiştir. 21. yüzyılda da etkileri arkeoloji, dil evrimi ve hatta siyaset ve etik gibi alanlarda kendini gösterir. Aynı şekilde, sosyal etkileri de geçerliliğini korur. Batı dünyasının toplumsal cinsiyet ikilemini yorumlamasının temelinde yer alan Homeros, antik dünyadan modern zamanlara kadar sonraki toplumsal cinsiyet rollerini ve beklentilerini anlamak için kritik bir kaynak olmaya devam eder (Petris, 2023). Hem edebi hem de tarihsel gerçekliği sunması sebebiyle büyük öneme sahip olan bu destanlar, Avrupa edebiyat tarihinin de başlangıcı kabul edilir (İplikçioğlu, 1997:78). İlyada ve Odysseia'da antik dünya ayrıntı şekilde ele alınır. Genellikle fantastik unsurlara sahip olsa da mitolojik unsurları tarihsel gerçeklerle harmanlamış olması muhtemeldir. Truva Savaşı'nın gerçek olduğu kabul edilirse, muhtemelen İlyada ve Odysseia kaleme alınmadan 400 yıl kadar öncedir. Belki de kimse kaleme almadan önce gerçekleşmiştir. Bu da Homeros'un var olan ilk tarihçilerden biri olduğunu gösterir.

Homeros destanlarında kadınların önemli ve güç gerektirecek görevlerde bulunduğu görülür. Ancak yine o kadınlar da 'evinin kadını' sayılır. Hizmetçilere sahip bu kadınlar, evleri ile ilgili yönetimi tek başlarına idare ederler. Örneğin, bugün de kullanılmakta olan mutfağın bir bölümü olan kilerin anahtarı ve idaresi daima evin hanımındadır. Temizlikten el işlerine kadar her şeyi yaparlar. Kadın ve erkeğe atfedilen işlerden destanlarda söz edilirken İlyada destanında Hektor'un karısı Andromakhe'ye seslendiği bölüm dikkat çekicidir:

“Hadi sen eve git, bak işlerine,

*Geç tezgâhına, mekiğinin başına,
Hizmetçilerine buyruk ver,
Savaşla biz uğraşacağız. Başta ben”* (Erhat ve Kadir, 2008:190-6. Bölüm 490-495).

Benzer bir örnek olarak yine Odessa’da Telemakhos’un da annesine seslendiği bir bölüm bulunur:

*“Ama sen çık şimdi odana, bak kendi işlerine
Tezgâhına bak, bezine, ipliğine, çığına,
Buyur hizmetçilerine, geçsinler işlerinin başına,
Erkekler düşer yay işi, en başta bana, efendisine bu evin”* (Erhat ve Kadir, 2008:349-1. Bölüm 350-355).

Her iki örnekte de görüldüğü üzere kadının yalnızca tezgâhında yapacağı dokuma ya da hizmetçilerine vereceği buyruk ile var olabileceği düşünülür. Kadın neler başarabileceğini gösterse de ancak toplumun ona uygun gördüğü kadarıyla var kabul edilir. Tüm bilgiler ışığında kadının neden kendini ifade etmek için özel bir mekâna ihtiyaç duyduğu sorusu cevap bulacaktır.

II. Eşitlik Mekânı Olarak Sofra

Sofra merkez mekân sayılabileceğinden ötürü önemlidir ve birleştirici, eşitleyici ve görünür kılan bir özelliğe sahiptir. Kadının çoğunlukla görmezden gelindiği bir dönem olan Antik Yunan dünyasında kadınların; erkeklerin genellikle dışlandığı partiler, içki ve yemek toplantıları tertip etmesi esnasında kurulan sofrayı sembolik olarak da okumak gerekir. Tertip edilen yemekli davetlerden bazıları gündelik bir havadadır. Örneğin, şair Pindaros tarafından yazılan ve epik şiirler içeren kitapta, Kireneli Telesicrates’in dokuma tezgahında çalışıp kadın arkadaşlarıyla yemek yiyerek vakit geçirdiğinden söz edilir. Ayrıca, Yunan komedisinde yer alan bazı ifadeler bakıldığında kadınların kendi tertip ettikleri yemekli toplantılara birbirlerini davet edebileceklerine dair bilgiler bulunur. Aristophanes’in ‘Ecclesiazusae’ (Kadın Mebuslar) oyununda komşunun kayıp karısının kadın arkadaşlarıyla beraber kahvaltı ediyor olabileceğini tahmin etmesi de bir örnek sayılabilir. Yine Menander’e ait “Birlikte Yemek Yiyen Kadınlar” isimli bir komedi eseri de örnekler arasında bulunur (Burkert, 1985:242).

Antik Yunan dünyasında, kadınların benlik duygularına katkı sağlamaları için dini festivaller ve kutlamalar önemli bir yer tutar. Kadın kadına olabilme imkânı buldukları bu festival ortamlarında birlikte yiyip içebilmeleri, sosyalleşerek görünür olabilmelerinde önemli bir rol oynar. Kadınların özgürlüğünü simgeleyen ve erkeklere karşı en azından geçici bir muhalefeti ifade eden festivallerden biri ‘Skiraphoria/Skira’ dır. Bu festival esnasında kadınlar cinsel perhizle bağlantılı olarak keskin bir kokuya sahip olan sarımsak tüketirler. Sözü geçen “Kadın Mebuslar” oyununda Praxagora, kadınların ‘Skir’ festivali sırasında erkeklere karşı plan hazırladıklarından bahseder (Burkert, 1983:170). Kadınların bu festivallerde öncelikli olarak kendi motivasyonları için bir araya geldikleri söylenebilir. Cinsel perhiz noktasında yapılanlar ise kadınların artık kendi bedenleri dahil hayatları hakkında söz sahibi olmak istediklerinin bir göstergesidir.

Kadınlara ait sofraların kurulduğu diğer bir mekân da Demeter ve Dionysos onuruna düzenlenen Haloa Festivali’ndedir. Bu festival kış ortasında yapılır ve gece boyunca sürer. Eleusis’te, başrahipler kutlama yapan kadınlara şarap ve hamur gibi yiyecekler verir. Erkekler sofraya alınmaz ve kadınlar kutsal alanda birlikte ziyafete katılıp müstehcen şakalar yaparlar (Winkler,1990:194). Festivalde kadınlar tarafından mizaha başvurulması üstünlük kuramı ile açıklanabilir. Aslında kadınlar kendi özgürlüklerini baskılayan erkek egemen topluma karşı festival vesilesi ile kendine bir ifade şansı verir. Erkekler hakkında düşünüp dile getiremediği her şeyi, yine erkeklerin bulunmasının yasak olduğu bu samimi sofrada özgürce dile getirir.

Antik Yunan’ın var olduğu döneme ait bölgelerde yapılan kazılarda kadınlara ait ibadet mekânları ve ziyafet salonlarına rastlanır. Ayrıca, her dört yılda bir Olympia’daki Heraia’da bakireler koşu yarışmaları neticesinde kazanılan kurbanlıktan pay alıp ziyafet şenliği yaparlar. Antik Yunan Dönemi’nde kadın ve erkeği bir araya getiren ve böylece kadını sosyal hayatın belirli bir bölümünde de olsa erkeğe eşit tutan festivaller sayesinde kadın görünür olabilir. Oturma düzeni ayrı ya da beraber olsun, bu sofralarda oldukça eşit şartlarda ziyafet ve içki ritüelleri görülür. Herodot’un Kleobisve Biton’la ilgili öyküsünden de anlaşılacağı üzere, Hera onuruna düzenlenen “Argive” şölenleri en azından arkaik çağda kadın ve erkeklerin aynı mekânda yemek davetinde olduklarını belirtir (Robertson, 1992:223). Diğer bir yandan düğün kutlamaları da Yunanlı kadın ve erkeklerin bir araya gelip eşit şartlarda yiyip içebilecekleri başka fırsatlar sunar. Misafirlerin davet edilmesi ve ağırlandırma süreçleri kadınlar tarafından organize edilir (Oakley ve Sinos, 1993:22). Büyük olasılıkla saygın kadınlar felsefi topluluklar arasındaki ortak şöenlere dahil edilmiştir. Ancak varlıklı kadınlara özel hakların verildiği bu dönemdeki uygulamaların yansımalarının bu yüzyılda da olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Homeros'un kadının bireysel eylemleri, aile içindeki sorumlulukları ve şehir devleti ile ulus içindeki yeri düzeyindeki rolüne ilişkin vizyonu, salt bir karakter yaratmanın ötesine geçerek, yüzlerce hatta binlerce yıl boyunca toplumsal cinsiyet rollerinin temelini oluşturacak bir dizi cinsiyetçi değeri temsil eder.

Bu şekilde, Homeros'un destanları, en önemli kadın rollerinin olumlu ve olumsuz tasvirlerinde toplumsal gelenekle tutarlıdır. Toplumsal cinsiyet beklentileri, antik dünyanın klasik dünyaninkine ne ölçüde dayandığını tespit etmek için modernitenin eleştirel merceğinden de bakmanın önemli olduğu anlamına gelir. Böylece sosyal hayatı tamamen erkek egemen toplum kurallarına göre şekillenme mecburiyetinde olan kadın için kendine alan açabileceği her mekân ve fırsat büyük önem taşır. Sosyoloji, antropoloji, psikoloji ya da gastronomi gibi sosyal bilimlere ait birçok alanda üzerine çalışma yapılabilecek “mekân” ve “sofra” kavramı da kadın ve bağımsızlığı özelinde daha detaylı incelemeye değer bir konudur.

Bu çalışmada verilen örnek üzerinden Antik Yunan Dönemi'nde, kadının her fırsatta var olabilme çabası içerisinde olduğu görülür. Kadın, hem kendine toplum tarafından dayatılan görevleri hakkıyla yerine getirmiş hem de aslında erkeklerin görevi sayılan işleri yapmaktan geri çekinmemiştir. Bir sofrada bulunup eğlenmek ya da bir yemek daveti tertip ederek misafirleri onurlandırmak gibi insanın sosyal ihtiyacına yönelik uygulanmaya çalışılan yaptırımlara karşı çıkararak emek verdiği sofrayı bir eşitlik mekanına çevirmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

Kocabaş A. D. (2013). Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsil. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, sy. 10.

Blanck, H. (1999), Eski Yunan ve Roma'da Yaşam, Çev. İslam Tanrı Kurt, Arion Yayınevi, İstanbul.

Burkert, W. (1983). Homo Necans: The Anthropology Of Ancient Greek Sacrificial Ritual And Myth, Çev. Peter Bing, California: Berkeley University Of California Press.

_____. (1985) Greek Religion (Griechische Religion Der Archaischen Und Klassische Epoche), Çev. John Raffan, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.

Deighton, J. H. (2012), Eski Atina Yaşantısında Bir Gün, Çev. Hande Kökten Ersoy, Homer Kitabevi, İstanbul.

- Garland, R. (1993) *The Greek Way of Life*, New York: Cornell University Press.
- Gezgin, İ. (2012). *Fallusun Arkeolojisi: Doğal Olanın Kültüre, Kültürün İktidara Dönüşümü*, Sel Yayınları, İstanbul.
- Güzel, B. (2015). *Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri*. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish Or Turkic* 10.
- Homeros, (2008) *Odyseia*. Çev. Azra Erhat ve A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul.
- Homeros, (2008) *İlyada*. Çev. Azra Erhat ve A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul.
- İplikçiöğlü, B. (1997) *Eski Batı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- Lıssarrague, F. (2005), “Kadın Figürleri”, Ed. Georges Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi*, Cilt: I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Middleton, H. (2002). *Ancient Greek Women*, China, Reed Educational & Professional Publishing.
- Robertson, M. (1992) *The Art of Vase-Painting In Classical Athens*, Cambridge.
- Sennett, R. (2001), *Ten ve Taş: Batı Uygarlığı’nda Beden ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Üreten, H. (2004), *Kyzikos’lu Bir Kadın Euergetes: Kraliçe Apollonis*, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 7.
- Oakley, J. H. ve Sinos, R. H. (1993) *The Wedding In Ancient Athens*, Madison.
- Winkler, J.J. (1990) *The Constraints of Desire: The Anthropology of Sex And Gender in Ancient Greece*, New York.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Chaidie Petris, “Gender Roles in Homeric Epic” <https://medium.com/lessons-from-history/gender-roles-in-homeric-epic-166ccc5e57d9> (Erişim: 17.03.2023)

KADIN AŞÇILARIN MUTFAKLARDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR ÜZERİNE İNCELEME

Ayşe KURU* - Nezaket YILDIZ**

ÖZET

Gündelik yaşamda insanların hayatlarını devam ettirebilmek için gerçekleştirmek zorunda oldukları sorumluluklar vardır. Bunlar; işleyişe ayak uydurma, çalışma, beslenme, kişisel bakım, sosyalleşme gibi görevlerdir. İnsan sosyal bir varlıktır ve yaşadıkları yeri kendi konfor alanına dönüştürme eğilimindedir. Hayatın devamlılığını sağlamaya çalıştığı bu konfor alanında, beslenme en önemli ihtiyaçlardan biridir. Beslenme denildiğinde akla gelecek ilk kelime mutfaktır ve mutfakla bütünleşen cinsiyet ise kadındır. Toplumlarda cinsiyetlere belirli roller yüklenmiştir ve bu roller varoluşun birer parçasıdır. Bu biçilen roller insanın doğduğu andan ölümüne kadar geçen zaman diliminde alacağı birçok kararda etkin rol oynar. Toplumdan kopuk bir vaziyette düşünülmediği gibi bu roller hayat boyu insanı gölge gibi takip etmektedir. Sosyal hayat, çalışma hayatı gibi yaşamın en önemli uğraş noktalarında davranış biçimlerini etkiler. Sosyal hayatta başlayan kadının emeğini göz ardı etme durumu iş hayatında da devam etmektedir. Özellikle kadınlar, çoğu iş kolunda birçok eşitsizlikle mücadele etmek zorunda kalır. Bu eşitsizliğe direnmeye çalışan kadınların, gündelik hayatlarında dahi sürekli karşılarına çıkan problemlerle, iş hayatlarında karşılaştıkları problemlerin ortaya çıkış noktası aynıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal normlar, kadını biyolojik cinsiyetinden dolayı bağımlı bir duruma getirmiştir ve bu durumun birçok kültürde benzer bir şekilde kabul gördüğü gözlenmektedir. Kadınlar bu süreçte toplumun cinsiyetlere biçtiği rollerle iş hayatında var olmaya çalışmaktadır. İşe alım aşamasından itibaren başlayan eşitsizlikler, hak ettiği şekilde yükselememesi, çalışma hayatında sürekli engeller ile karşı karşıya bırakılmasına sebep olur. Bu derlemede özellikle turizm sektöründe kadınların yaşadığı problemlerin hane hayatında başlayıp endüstriyel mutfaklarda nasıl devam ettiği, alanda yapılmış birçok çalışma ile desteklenmiştir. Bu çalışmanın amacı; mutfakla bütünleşmiş bir rolü olan kadının, profesyonel mutfaklarda karşılaştığı sorunları, yer edinme çabalarını ve geri plana itilmesinin nedenleri üzerine yoğunlaşmaktır. Karşılaşılan bu problemlerin arkasında yatan temel sebeplerin neler olabileceği ve eksikliklerin bilinirliğinin artırılıp nasıl giderilebileceğinin cevapları üzerinde durulmuştur.

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

** Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Hane Mutfağı, Toplumsal Cinsiyet, Profesyonel Mutfak

GİRİŞ

“*Toplumların âkibeti aldıkları gıdaya bağlıdır*” (Karaca ve Altun, 2017: 341). Tüketilen gıda ürünleri, yaşanan kültür etkisinde kalarak farkına varmadan birçok davranışın şekillendirilmesini sağlar. Toplumsal cinsiyet rolleri insanların günlük hayatlarını idâme ettirirken belli bir noktada bağlı kalmak zorunda olduğu normlar olarak tanımlanabilir. Günümüzde kadının da iş hayatında aktif bir şekilde bulunması ile birlikte ev içerisinde toplumsal cinsiyet rollerine göre kadına yüklenmiş olan sorumlulukların, bireyler açısından eşit bir şekilde paylaşılması gerekmektedir. Hane içerisinde geçim ve düzen sorumlulukları erkek tarafından kadına yüklendiğinde çalışan kadınların yoğun ev-iş mesailerini sonucunda kendilerini işe verememe, yorgunluk yaşamalarına sebebiyet verip fiziken ve mental olarak zorlanmalarını kaçınılmaz hale getirir (İçigen, 2021: 18).

Tarih boyunca yaşanan coğrafyada kadınlara belli başlı roller çizilmiştir. Hane içerisinde başlayan ücretsiz bu roller özellikle Sanayi Devrimi'nin ardından kadınların iş hayatında daha fazla bulunması ile erkek çalışanlara nazaran genellikle yerini daha düşük ücretli ve pozisyonlu çalışma hayatına bırakmıştır. Kadın çalışanların erkek çalışanlara karşı eşit biçimde çalışmasına rağmen pozisyonlarının yükselme hızı, iş hayatında sayılarının artma hızı ile doğru orantılı olmamıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri “Cam Tavan Sendromu” dur. Cam tavan kavramını genel anlamda tanımlamak gerekirse iş hayatında (devlet kurumu ya da özel kuruluşlar fark etmeksizin) yükselmesi mümkün çalışanların önündeki adaletsizlikler, görünmeyen engeller olarak nitelendirilebilir. Cam tavan sendromunun sonuçlarının ise çok yönlü zararları görülebilmektedir. Çalışan kişinin bireyler arasındaki şartların eşit olmayacağını kabullenmesi ile motivasyon düşüklüğü, yaşanan stresten dolayı işe kendini verme durumu, işverene olan güven duygusunun azalması ve bunu işine yansıtması olağandır. İş yaşamında turizm sektörü (profesyonel mutfaklar) ve diğer sektörler dâhil olmak üzere ülkelere göre istatistik veriler değişiklik gösterse de toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının tam olarak hayata geçirilmemesinden ötürü kadın çalışanlar liderlik, yönetici pozisyonlarında erkek çalışanlara göre daha az görevlendirilmektedir (Boztepe, 2022: 13-16).

Hane mutfakları için genellikle kadınların hüküm sürdükleri alanlar, endüstriyel mutfaklar ise maskülen alanlar olarak nitelendirilmiştir. Hane mutfaklarında yemek pişirme kadının

sorumluluğu dâhilinde görülmüş fakat emeği göz ardı edilmiştir (Korkmaz ve Ayduğ, 2020: 87).

I. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Dağılımı

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin cinsiyetlerine dayalı olarak sahip oldukları beklentilerine ve inançlarına göre şekillenmektedir. Oluşan cinsiyet rolleri toplumun çevreyle olan etkileşimi ve iletişimine dayanmaktadır. Toplumun kültürü, inancı, gelenekleri cinsiyetlerin hangi rolleri alacağını belirler (Blackstone, 2003: 335). Toplumsal cinsiyet rolleri, sınırlı tabular çerçevesinde sınıflandırılıp fikir, düşünce, davranışlarının belirlendiği ve elde edilen bilgiler doğrultusunda şekillendirilip bireyi konumlandırma çabasıdır. Toplumda eril veya dişil roller bulunmaktadır ve sınıflandırma bu roller kapsamında değerlendirilir (Vatandaş, 2007: 30). Avcılık toplayıcılık dönemi itibariyle cinsiyet rollerini değerlendirmek gerekmektedir.

Avcı ve toplayıcı toplumlarda yaşayan bireyler beslenmek için iş bölümü gerçekleştirmişlerdir ve bu iş bölümleri incelenecek olursa; hayvan avlama, yemek bulmak gibi evden uzak ve eril olarak tasvir edilen görevleri erkekler üstlenmiştir. Evdeki işlerin veya evin çevresinden uzaklaşmadan yapılan, dişil olarak adlandırılan görevleri de kadınlar üstlenmişlerdir. Avcı ve toplayıcı toplumlarda işlerin cinsiyet rollerine göre düzenlendiği belirtilir (Çiçek ve Çopur, 2018: 3). Vatandaş (2007) evde yapılan işlerin dişil işler olarak görüldüğünü, biyolojik olarak eskiden kadınların sürekli hamile kalıp çocuk baktıklarını dolayısıyla eve bağımlı olduğunu ve çocuklarını beslemek için evin çevresindeki işler ile ilgilendiğini belirtmiştir. Biyolojik cinsiyetler, doğrultusunda ele alınan bu durumla birlikte erkekler, çoban, savaşçı, avcı olabilirken kadınların ise evdeki işleri yaptığını veya bitkiler ile ilgilendiklerini belirtmiştir. Biyolojik cinsiyetler (sex), toplumsal cinsiyetleri (gender) doğurmuştur (Gültekin vd. 2013: 1). Ele alınan bu bilgiler bağlamında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında belirgin temel farklar bulunmaktadır. Bu temel farklar aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Arasındaki Temel Farklar

Doğuştan gelmektedir.	Sonradan kazanılır.
Biyolojiktir.	Toplumun kültürüne, geleneğine göre değişim gösterir.

Rollerin dağılımı biyolojik cinsiyetleri belli olan çocuklara alınan kıyafetlerle başlamaktadır. Odasının rengi, oynayacakları oyuncaklar vb. şekillerde devam etmektedir. Örneğin bir erkek çocuğunun bebeklerle oynaması ve ev işi yapması hoş karşılanmazken, kız çocuğunun da aynı

şekilde araba ve tabancalarla oynaması hoş karşılanmamaktadır. Toplumsal cinsiyet, toplumun şekillenmesi ve kendi doğrularını aktarması sonucunda gelişmektedir (Günay ve Bener, 2011: 158).

Gümüşoğlu (2008) toplumda erkeğin ve kadının rollerini aşağıdaki gibi açıklamıştır:

“Toplumda erkeğin rolleri: Akılcı olması, kamuda kendine yer edinmesi, ailesine bakması, geçimini sağlaması beklenmektedir.

Toplumda kadının rolleri: Duygusal ve kırılgan olması, ev işlerini yapması, ailesini bir arada tutması ve beslemesi beklenmektedir.”

II. Ev Tipi Mutfak ve Kadınların Rolü

Mutfak denildiğinde akla gelen cinsiyet kadındır. Kadınlar yıllar boyunca ailesini beslemek, aile birliğini sağlamak ve kendilerine ait hissettikleri alan olarak mutfakta aktif bir rol oynamışlardır. Biyolojik cinsiyetlerin kadınlara sağladığı doğum, kadını eve ve ailesine bağımlı bir hale getirmiştir (Doğan ve Aktan, 2018: 61). Mutfak sorumluluğu genellikle kadınların olmuştur ve mutfak kültürlerinin oluşumunda, mutfağın şekillenmesinde kadınların rolleri büyüktür. Bu durum ev mutfaklarının ‘dişil’ profesyonel mutfakların ise ‘eril’ olarak adlandırılmasının temel sebeplerinden biri olarak görülmektedir (Ayduğ ve Korkmaz, 2020: 80). Kadınların ve erkeklerin mutfakları kullanma amaçları arasında belirgin farklar vardır. Kadınların mutfakla bütünleşmiş olma sebepleri; toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil toplum tarafından benimsenerek kabul görmesi ve toplumsal normlarla birlikte düzenin sağlanması adına ‘aile’ sıfatının bütünleştirici yol olarak öne çıkan ve kadının doğurganlığının sebep olduğu besleyiciliğiyle birlikte bu durumun kabulü olasıdır. Erkeklerin mutfakları kullanma durumlarında işlerini maskülen bir şekilde gerçekleştirdiklerini, bu durumun ‘dişil’ bir hareket olarak algılanmaması ve mutfağa girme amaçlarının kadınlarınkı gibi zorunluluk, ailesinin beslenmesini sağlamak veyahut toplumsal cinsiyet rolleri gibi durumlardan çok kendi istekleri doğrultudaki işi yapmak ve özellikle kadınların dikkatini çekmek gibi amaçları bulunmaktadır (İnce, 2016: 412).

Kadınlar nesilden nesile aktarmış oldukları kendi mutfak kültürleriyle birlikte şekillenen bilgi ve birikimleri sayesinde, yetenekli ve mutfağa hâkimdir (Ayduğ ve Korkmaz, 2020: 87). Kadınların beslenmenin içerisinde bulunan bu sistematik rolü mutfak kültürlerindeki kadın rolünün benimsemesinde önemli bir durumdur. Kadınların maddi ve manevi bir şekilde

herhangi bir karşılık almadan harcadıkları bu çaba kadınların özgürlüklerini kısıtlayıcı, maddi bir dayanak olmadan hayatlarını devam ettirmelerinin sebebi durumuna gelmiştir. İçinde aktif olarak bulunmakta olduğu yemek pişirme rolü olan kadının, profesyonel mutfaklarda neden daha pasif kaldığı önemli bir sorudur. Bu sorunun cevabı; geçmişte topluluklara hazırlanacak olan yemekler için kullanılacak malzemeler ile yapılan yemek hazırlığının zahmetli bir iş olması sebebiyle erkeklerin görevi olmuştur. Yapılan saray ve ordu yemeklerinin sorumluluğunu da erkekler üstlenmiştir. Antik Mısır ve Mezopotamya’da toplu yapılan yemeklerin olduğu, yemeklerin sorumluluklarının erkek aşçılar tarafından yerine getirildiği bilinmektedir (Aktan ve Doğan,2018: 62).

İkikat (2022) toplumlarda günümüzde de hala sürmekte olan ‘kadın işleri’ ve ‘erkek işleri’ olarak ele alınan meslek grupları olduğunu ve bu ayrımın belirli cinsiyet ayrımcılıklarına sebep olduğunu, ‘kadın işleri’ olarak ifade edilen meslek gruplarının ‘erkek işleri’ konumuna sahip meslek gruplarıyla aynı seviyede görülmediğini aktarmıştır. Dağaşan (2017) profesyonel mutfakların erkek egemen çalışma alanları olduğunu belirtmiştir; Harris ve Giuffre (2017) erkeklerin egemen, baskın olduğu mesleklerde çalışan kadınların, toplumsal cinsiyet klişelerine dayalı ayrımcılığın üstü kapalı veya aleni şekilde maruz bırakıldıklarını sosyolojik çalışmaların ortaya koyduğunu belirtmişlerdir (Harris ve Giuffre, 2017: 59).

III. Erkeklerin Mutfaktaki Rolü ve Kadınlara Yönelik Algıları

Beslenme hayatın devamı için ciddi bir gereklilik olmakla birlikte beslenme için yemeğin hazırlanmasına ayrılan zaman ve emek önemli bir uğraş, hayatın akışı için önemli bir görevdir. Domestik (yerel) mutfaklarda bu durum toplum genelinde kadına yüklenen bir sorumluluk olarak görülmektedir. Profesyonel ya da endüstriyel mutfaklarda ise tam tersine erkeklerin alanı gibi görülen bir önyargı sürmektedir. Profesyonel mutfaklarda durum böyle iken ev içerisinde ise erkekler yüksek statülü gıdalar (balık, kırmızı et vs.) ya da mangal gibi faaliyetler olmadığı takdirde mutfağa adım atmamaktadırlar. İçinde bulunan bu durumun aksini destekleyen eylemler de zaman zaman söz konusudur (İnce, 2016: 410-412).

“Haute Cuisine” (üst düzey-gurme mutfağı) olarak nitelendirilen mutfakların erkek egemenliğinde olmasından kaynaklı olarak kadınlara istihdam alanı yaratabilmek için duygusallık gibi birtakım özelliklerden sıyrılması, sektörde kendilerini kanıtlayabilmek için fedakâr, kararlı ve hırslı olması gerektiği düşünülmektedir. Profesyonel mutfaklarda erkeklerin kadınlardan sayıca fazla olmalarının nedenlerinden biri de kadın şeflerin sektör içerisinde ve

dışında karşılaştıkları zorluklardır. Kadınlar profesyonel mutfakta eşit seviyelerde emek sarf etseler de aile hayatında sorumlulukların eşit paylaşılmamasının sonuçlarını da kadınlar daha büyük ölçülerde yaşamaktadır. Kadın şefler üst düzey mutfaklarda çalışırken ev içi sorumluluklarından dolayı mesleki tercihlerini ertelemek zorunda kalır. Bu durumda hem hane içi hem de sektörde iki taraflı (kadın-erkek) iyileştirmeler yapılmalıdır. Hane içerisinde işlerin eşit olarak paylaşılması daha dengeli bir birliktelik sağlayacaktır (Tunca, 2021: 36-37; Haddaji, Garrigos, Segovia, 2017: 50).

Erkekler profesyonel mutfaklarda varlıklarını sürdürürken ilk etapta çoğunlukla domestik bir şekilde hane mutfaklarında kadınlardan öğrendikleri deneyimleri ve reçeteleri geliştirip işi üst düzey noktalara taşımışlardır. Kendilerini kadınlardan ayırmak için farklılık yaratmaya çalışarak ortaya profesyonel tabaklar çıkarmayı hedeflemişlerdir. Bu uğraşın arkasında yatan en önemli sebep ise domestik mutfaklarda kadına yüklenen mutfak görevlerinin profesyonel mutfaklarda erkeğe ait olduğunu, feminen (kadın egemen) bir iş yapmadıklarını, yemek zevklerinin daha farklı olduğunu kendilerine güdülemişlerdir. Kamusal alanları kendi iş alanları olarak görüp profesyonel mutfakların onlara ait olduğuna inanmışlardır (İnce, 2016: 415-416).

Geçmişten günümüze kadın/erkek fark etmeksizin gastronomi uzmanlarının ve tarihçilerinin incelediği büyük şeflerin çoğunluğunun erkek olmasının önemli bir nedeni ise kadınların bilgi paylaşımlarını sözlü bir şekilde gerçekleştirmesi, erkeklerin ise okur-yazar olanlarının yemek reçeteleri oluşturmaları ile ilişkilendirilebilir. Kadınların sıradan insanlar için ömürlük tecrübeleri ile hazırladıkları yemekler geleceğe aktarılamıyorken erkeklerin üst kademe insanlar için tariflerini kadınlardan alıp ufak değişiklikler ve sanatsal dokunuşlarla hazırladıkları yemekler gelecek nesillere aktarılmıştır (İnce, 2016: 417).

Araştırmacıların yapmış olduğu birçok çalışma göstermiştir ki mutfaklarda kadınlar ve erkekler eşit şartlarda değillerdir. Profesyonel mutfaklarda genel anlayış biçimi, mutfakların erkek aşçıların çalışma alanları olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi olarak da uzun saatler stresli ortamda ayakta efor sarf edilmesi, ağır eşyaların sürekli taşınması vs. değişkenleri öne sürerek endüstriyel mutfak alanlarında çalışanların sahip olması gereken liderlik, teknik beceriler, fiziki güç, hız, rekabet gibi özellikleri maskülen olarak nitelendirip mutfağın cinsiyetli bir iş olduğunu savunmuşlardır (İnce, 2016: 420).

İnce'nin çalışması için izlediği Hollywood filmlerinin çoğunluğunda kadınların profesyonel mutfaklarda çalışırken erkekler için birer rakip olarak görülmesi ve kadınların mutfaklarda bulunduğu konumu korumak isteyen erkekler tarafından sürekli olarak eleştirilip dışlanmalarına, çifte standartlara maruz kalmalarına sebep olmuştur. Kadınlar bu koşullarda güçlü kalmaya çalışarak eşit olmayan şartlara direnmişlerdir. Bir diğer önemli husus ise filmlerde bu eşit olmayan koşullar içerisinde liyakatle yükselebilenin mümkün olmadığı, bir kadının yükselebilmesi ve mutfakta varlık gösterebilmesi için üst kademe bir erkekle duygusal bir ilişki kurması gerektiğinin mesajları verilmiştir (İnce, 2016: 422-429).

Harris ve Giuffre (2010) yapmış oldukları çalışmada endüstriyel mutfaklarda kadınların negatif görülebilen kişilik özelliklerinin araştırmaya katılan denekler tarafından negatiflikten ziyade ayrıntıları yakalama, erkeklere göre daha ince, hızlı olmak yerine üzerinde çalışılmış titiz tabaklar çıkarabilmek gibi olumlu sonuçlar doğurabileceğini ifade edilmiştir. Kadın ve erkeklerin ev mutfağında yemek pişirdiklerindeki tutum ve davranış biçimleri Tablo 2.'de karşılaştırılmıştır.

Tablo 2. Domestik-Profesyonel Mutfaklarda Yemeğin Yapımı ve Tüketim Farklılıkları: Kadın ve Erkekler

Kadınlar	Erkekler
Kadınlar ev mutfaklarında yemek hazırlarken yemeği tüketecek kişilerin zevkleri doğrultusunda yemek hazırlamaktadır.	Erkekler ev mutfaklarında genellikle kendi damak zevklerine göre yemek hazırlamaktadır.
Kadınlar için sağlıklı beslenme kavramı daha çok kalori hesabına dayanan bir beslenme anlayışını kapsamaktadır.	Erkekler için sağlıklı beslenme kavramı kaliteli ve taze gıdayı kapsamaktadır.
Sağlıklı gıdaya ulaşmak ve mutfakta geçen zamandan dolayı kadınlar bütçe dostu seçimler yapmak zorunda kalırlar.	Sağlıklı gıdaya ulaşmak için erkekler mutfakta daha esnek ve savurgan bir tutum sergileyebilmektedir.
Kadınların mutfakta geçirdikleri zaman dilimi daha sık ve domestik bir faaliyet olarak görülmektedir.	Erkeklerin mutfakta geçirdikleri zaman dilimi: aileye sevgisini ve bağlılığını göstermek, kendini hanede iyi hissetmek,

	samimiyet duygularını pekiştirmek gibi amaçların bir sonucu olarak görülebilir.
Kadınlara tarih boyunca toplum tarafından yüklenmiş olan yemek pişirme görevi evde genellikle onların sorumluluğuna bırakılmış ve hane halkını beslemek ile görevlendirilmiştir.	Erkekler toplumda üst düzey kademelerde bulunan insanlara, geleneksel mutfaktaki yemekleri üst düzey mutfaklara uyarlayarak kadınlara nazaran ayrıcalıklı bir konumda yemek pişirmek ile görevlendirilmiştir.
Kadınlar hane mutfaklarında toplumsal cinsiyet rolünün bir sonucu olarak, profesyonel mutfaklarda erkeklere göre daha düşük ücret karşılığında çalıştırılmaktadır.	Erkekler profesyonel mutfaklarda kendileri ile eşit statüdeki kadın çalışanlara göre genellikle daha yüksek ücret karşılığında çalışmaktadır.

Kaynak: (İnce, 2016: 412-414; Yılmaz ve Akay, 2020: 84).

IV. Profesyonel Mutfak ve Kadın

Geleneksel Türk Mutfak kültüründe bir yemeğin ön hazırlıkları, pişirilmesi, servis edilişi, yemeğin hikâyesi ve bu hikâyenin gelecek nesillere aktarımında kadının rolü yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu durumun en büyük sebeplerinden birisi ataerkil toplum düzeninde belirlenen toplumsal cinsiyet rolleridir. Genellenmiş bir sonuç olarak söylenebilir ki bu durum kadını dış dünyadan (profesyonel mutfak işi) soyutlayıp bu görevi erkeğe yüklemiştir. Kadınların hane mutfağı hariç diğer alanlara girişi engellenmiştir (Karaca ve Altun, 2017: 338). Toplumsal cinsiyet rolleri sonucu kadınlar kendilerine yüklenen sorumluluklar neticesinde özel hayatlarında mutfak ve mutfağın bağlantılı olduğu görevlerden sorumlu kişiler olarak atfedilmişlerdir (Korkmaz ve Ayduğ, 2020: 86).

Kadınlar profesyonel mutfaklarda çalıştıkları zaman yalnızca iş hayatının üzerinde kurmuş olduğu yorgunluk ve zorlukla değil erkek çalışanların da üzerinde kurmuş olduğu baskılara göğüs germek zorunda kalmışlardır (Kurnaz, Kurtuluş, Kılıç, 2018: 121). Endüstriyel mutfaklarda kadınların yaşamış oldukları bu zorluklar ve ayrımcılıkların olması, kadınların üzerinde iş hayatından caydırıcı politikalar oluşturmuştur. Endüstriyel mutfakların maskülen (erkek egemen) olarak nitelendirilmesi, liderlik gibi özelliklerin yine maskülen olarak

konumlandırılması kadınların profesyonel mutfaklarda ilerleyişinin önünde önemli engeller oluşturmuştur (Kurnaz vd. 2018: 129). Yapılan araştırmalar, kadın aşçıların endüstriyel mutfaklarda kendilerini korumak amacıyla kişilik karmaşası yaşadığını göstermiştir. Erkek personellere tutum ve yaklaşımlarında temkinli olmuşlar, maskülen davranışlar sergilemişlerdir (Tunca, 2021: 118). Profesyonel mutfaklar dâhil olmak üzere çoğu iş kolunda henüz işe başvuru-giriş aşamasından başlayan cinsiyet ayrımı kadın olmaları bahane edilerek hamilelik, çocuk bakımı, ağır iş şartları gibi durumlar sebep gösterilerek kadınların çalışma hayatına engel olunmaktadır. Toplumların genel yapısı ve toplumsal cinsiyet rolleri dağılımına bakıldığı zaman söylenilebilir ki kadınların günlük yaşantılarında mutfakta geçen zaman göz ardı edilmektedir. Fakat durum böyle iken endüstriyel mutfaklarda kadına verilen yer kısıtlıdır. Toplumun çoğunluğu tarafından kabul görülen kadına yüklenen bu sorumluluklar, iş hayatındaki ayrımcılığa zemin hazırlamış vaziyettedir (Keskin ve Kızılırmak, 2020: 1211-1212). Dagaşan (2017) yüksek lisans tezinde yapmış olduğu çalışmada otel mutfaklarında kadınların erkeklere nazaran daha az yer almalarının sonuçlarını ortaya koymuştur. Ortaya çıkan sonuçlara göre kadınların çalışma performansları dâhi görülmeden oluşmuş bir algı vardır. Bu algı, kadınların aile ve sosyal hayatından başlayarak kişilik özelliklerine kadar varıp profesyonel mutfağın onlara göre olmadığı önyargısıdır.

Yılmaz ve Çemrek, (2019: 143) Aşçılık mesleği ile ilgili yapılan bazı çalışmalarını incelemiş ve çalışmaların birinde kadınların mutfak ortamında erkeklere yapılan ayrımcılıklar ile mücadele etmek zorunda kaldığını ortaya koymuştur. Bu duruma örnek olarak otel mutfaklarında terfi alınırken kadınların çalışma performansı ve yetenekleri göz ardı edilebilmektedir. Terfilerin genellikle erkek çalışanlara verilmesi bu durumu destekler niteliktedir (Tunca, 2021: 29).

Yapılan araştırma sonuçları birçok çarpıcı istatistiksel veriyi göz önüne sermiştir. Birçok farklı toplumda mutfak, kadın ile özleşmiş bir kavram olup beslenme gibi fonksiyonların önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kadının mutfakta geçirdiği zamandan ayrı olarak gıdanın üretimi, muhafazası, işlenmesi gibi alanlarda etkinliği büyüktür. Nitekim dünya geneli gıdanın üretiminde sorumluluğu bulunan kadın oranı dünya nüfusunun yaklaşık %50'si kadardır. Özellikle tarım sektöründe aile işletmelerinde kadın iş gücünden ücret ödenmeden faydalanılmaktadır. Durum böyle iken bir başka çarpıcı veri ise dünya genelinde yaşanan açlık krizinden kadınların %60 oranında etkilendiği düşünülmektedir (Doğan ve Aktan, 2018: 61-62).

Kadının iş hayatına atılması ile birlikte mesleki anlamda çalışmasının yanında eve döndüğünde hane mutfağında da üstlendiği sorumlulukları yerine getirmektedir. Bu süreçte profesyonel mutfaklarda kadına yönelik algılar, iyileştirilemeyen ağır mutfak koşullarında bu mesleği yapamayacağına dair düşünceler oluşmuştur. Nitekim bu durum kadınların üniversitelerde “Gastronomi ve Mutfak Sanatları” bölümünü seçmelerini ve profesyonel mutfaklarda çalışmalarında demotive söylemler olsa da tam olarak engelleyememiştir (Karaca ve Altun, 2017: 339).

Andilolo ve Ranteallo'nun (2016) yapmış oldukları araştırma sonuçlarında ilginç bir detay ortaya çıkmıştır. Birbirine eş değer lezzet ve görüntüdeki tabaklar panelistlere sunulduğu zaman, tabağı yapan şefin cinsiyeti söylendiğinde tabak ile ilgili fikirleri değişmektedir. Kadın şefin hazırladığı bir tabak olduğu söylendiğinde sevgi ile yapılmış, ev gibi rahat, erkek şefin hazırlamış olduğu söylendiğinde yoğun ve cesur tatlar olarak nitelendirilmiştir. Sonuç olarak denilebilir ki insanların yemekleri yapan kişileri cinsiyetlerine göre yargıladıkları gözlemlenmiştir. Harris ve Giuffre'nin (2010) yapmış olduğu, başka bir çalışmada ise toplumda gıda sektörü çalışanları tarafından kabul görmüş olan kadınların liderlik yetenekleri, çalışma temposu, işten hamilelik/bakım gibi durumlar ile kısa süreli ayrılmaları, mesai saatlerinin iyileştirilmemesi, duygusal kararlar vermeleri gibi nedenler ile bağdaştırılarak işe alınmamaları durumları üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu gibi durumlardan hareketle meselenin aslında evrensel bir problem olduğu, toplumsal cinsiyet rollerine göre insanların ön yargıları ve kadına iş hayatı haricinde yüklenen sorumlulukların iyileştirilmesi gerektiği, aslında oluşturulan önyargılara göre bir adanmışlık ve beceri eksikliği olmadığı kanısına varılmıştır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlardan biri de profesyonel mutfaklarda çalışan kadınların işletme için bir prestij olarak gösterilmesidir. Bu pozitif ayrımcılığın yanında kadınların karşılaştığı çifte standartlar erkek çalışanlara nazaran oldukça fazladır (Yılmaz ve Akay, 2020: 85).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmişten günümüze bir arada yaşarken oluşmuş toplumsal cinsiyet rolleri bulunmaktadır. İncelendiği üzere bu roller birçok coğrafyada benzer nitelikler taşımaktadır. Kadın ve erkeklerin anatomik yapısı ve davranış özellikleri gibi temel sebeplere göre doğumundan

ölümüne kadar nasıl yaşaması gerektiği hakkında var olan değer yargıları yaşam tarzlarını etkilemiştir. Alınan birçok karar farkında olmadan etkilenecek bu değer yargılarına göre uygulanmakta, insanların doğru ve yanlışlarını şekillendirmektedir.

Hane mutfaklarında yapılan işin toplumsal cinsiyet rollerine göre kadının sorumluluğunda görülmesinin bir sonucu olarak erkekler iş bölümünde etkin bir rol oynamamaktadır. Üstelik kadının hane mutfaklarında harcadığı emek çoğunlukla göz ardı edilebilmektedir. Tüm bunları yapan kadın iş hayatında da büyük bir efor sarf ettiği düşünüldüğünde hane hayatında onlara düşen iş yükü artmaktadır. Durum böyle iken ebeveynlik/hamilelik durumlarında kadına verilen yük oldukça fazladır. Nitekim bu durumlar kadınların iş hayatında yükselişinin gerçekleşmesinde olumsuzluk oluşturmaktadır.

Bu derlemede özellikle profesyonel mutfaklarda kadın çalışanlara yönelik yapılan eşitsizlikler ile ilgili Türkiye başta olmak üzere gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelerde yapılmış akademik çalışmalar incelenmiş, kadınların henüz mutfağa adım atmadan eşitsizlikler ile mücadele etmesi gerektiği görülmüştür. Kadınlara yönelik oluşmuş önyargıların ve eşitsizliklerin ortadan kalkabilmesi için iyileştirilmiş politika ve çalışma koşullarına ihtiyaç vardır.

Alanyazın incelenmesi sonucunda başta restoran/otel mutfakları olmak üzere cinsiyetli meslekler olarak nitelendirilen birçok sektör kolunda yapılan çalışmalar geliştirilmelidir. Bu eşitsizliklerle dolu alanda yapılan çalışmalar yeterli olmamakla birlikte eşitsizliklerin bilinirliğinin artması için bu ve benzeri araştırmaların literatüre taşınması ile durumun iyileştirilmesini sağlanabilir. Örneğin farklı turizm beldelerinde çalışan ve benzer problemleri yaşayan kadınların karşılaştıkları sorunlar üzerine araştırmalar yapılabilir. Alanda eşitsizlikler ortadan kaldırılabilirse endüstriyel mutfaklarda çalışan kadın sayılarının artmasıyla sektöre yeni bir bakış açısı ve vizyon getirebilir.

KAYNAKÇA

Andilolo, I. R., & Ranteallo, I. C. (2016). Who's Cookin? : Gender Issues In The Professional Kitchen.

Blackstone, A. M. (2003). Gender Roles And Society.

- Boztepe, E. (2022). Profesyonel Mutfak Çalışanlarının Cam Tavan Sendromu Algıları ve Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (55), 12-32.
- Çiçek, B., & Çopur, Z. (2018). Bireylerin Kadınların Çalışmasına ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, 3(4), 1-21.
- Dagaşan, G. (2017). Otel Mutfaklarına Gire (Meye) N Kadınlar (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Doğan, H., & Aktan, V. (2018). Mutfakta Kadının Rolü ve Yenilikçi Yaklaşımına Yönelik Muğla İl Merkezinde Bir Araştırma.
- Eisend, M. (2019). Gender Roles. *Journal Of Advertising*, 48(1), 72-80.
- Gültekin, L., "Geçmişten Günümüze Kadının Yazarlık Serüveni". Ed. Gültekin, L. vd. *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*. Atılım Üniversitesi, 2013. 102-126.
- Gümüsoğlu, F. (2008). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.
- Günay, G., & Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153.
- Haddaji, M., Albors-Garrigós, J., & García-Segovia, P. (2017). Women Chefs' Experience: Kitchen Barriers And Success Factors. *International Journal Of Gastronomy And Food Science*, 9, 49-54.
- Harris, D. A., & Giuffre, P. (2010). "The Price You Pay": How Female Professional Chefs Negotiate Work And Family. *Gender Issues*, 27, 27-52.
- Harris, D. A., & Giuffre, P. A. (2010). "Not One Of The Guys": Women Chefs Redefining Gender In The Culinary Industry. In *Gender And Sexuality In The Workplace* (Vol. 20, Pp. 59-81). Emerald Group Publishing Limited.
- İçigen, M. Modernleşme Sürecinde Kadın ve Erkeğin Mutfaktaki Rollerinin Değişimlerinin İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 17-31.
- Karaca, E., & Altun, I. (2017). Toplumsal Cinsiyetin Geleneksel Türk Mutfağına Yansıması. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 10(20), 335-342.
- Keskin, E., & Kızılırmak, İ. (2020). Mutfak Departmanında Çalışan Kadınlar: Cinsiyet Ayrımcılığı Üzerine Bir Araştırma. *Journal Of International Social Research*, (13), 69.

- Korkmaz, M., & Ayduğ, İ. (2020). Gökçeada'nın Gastronomik Kimliğinin Ada'da Faaliyet Gösteren Kadın İşletmeciler Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Tourism And Recreation*, 2(2), 84-96.
- Kurnaz, A., Kurtuluş, S. S., & Kılıç, B. (2018). Evaluation of Women Chefs İn Professional Kitchens. *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(3), 119-132.
- Şengül, İ. N. C. E. (2016). Şeflerin Savaşı: Profesyonel Mutfaklarda Erkek ve Kadın Şefler. *Moment Dergi*, 3(2), 409-435.
- Tunca, A. (2021). Otel Mutfaklarında Cinsiyet Engelleri: Kadın Aşçılar Üzerinde Bir Araştırma (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yılmaz, H., & Çemrek, F. (2019). Aşçılık Programı ile Gastronomi Bölümünde Okuyan Kadın Öğrencilerin Aşçılık Mesleğine Yönelik Tutumları: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. *Journal Of Gastronomy Hospitality And Travel*, 2(2), 141-156.
- Yılmaz, İ., & Akay, E. (2020). Gastronomi Sektöründe Kadınların Durumunun Değerlendirilmesi. *International Journal Of Social And Economic Sciences*, 10(2), 81-86.

ÖZET

Bu çalışmada, kadına yönelik uygulanan siber şiddete dikkat çekmek ve mücadeleye yönelik yöntemler hakkında önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Siber şiddet, sanal ortamda gerçekleştirilen aynı zamanda çevrimiçi şiddet ya da siber zorbalık olarak adlandırılan bir şiddet türü olup, dijital platformlar aracılığıyla (cep telefonu, internet, sosyal medya hesapları veya elektronik posta vb.) gerçekleştirilmektedir. Siber şiddette failer sıklıkla mağdurları aşağılama, küçük düşürme, korkutma gibi eylemleri amaçlamaktadırlar. Bu şiddet türünde failer sosyal medya aracılığıyla mağdurun fotoğraflarını çekerek, mağdur hakkında yalanlar söyleyerek, mesajla aşağılayıcı söylemlerde bulunarak, mağduru utandırıcı eylemlerde bulunarak, sahte hesaplar kullanıp tehdit ederek veya korku verici mesajlar göndererek bilişim suçlarına yönelik davranışlar sergilemektedirler. Siber şiddet sıklıkla tek başına olabileceği gibi yüz yüze şiddetle de birlikte gerçekleşebilir. Fakat iki şiddet arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Siber şiddet, yüz yüze şiddete göre arkasında birtakım kanıtlar bırakabilmektedir. Bu kanıtlar failin ortaya çıkmasında kolaylıklar sağlamaktadır. Özellikle ergen ve gençler arasında olumsuz etki bırakan siber şiddet, kadınlar üzerinde ciddi olumsuzluklar yaratabilmektedir. Literatürde, dijital platformlarda şiddete en çok maruz kalan grubun kadınlar olduğu ve yalnızca kadın olmalarının bu tip şiddete maruz kalmalarında etken olduğu bilinmektedir. Siber şiddet son yıllarda tüm dünyada hızlı bir biçimde artmaktadır ve evrensel bir sorun olmaya başlamıştır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler, siber şiddetin sanal olması nedeniyle ahlaka aykırılık oluşturmadığı, failerin yakalanmayacağı düşüncesi gibi birçok faktör toplum içinde siber şiddeti artırmakta ve buna bağlı olarak siyasi, psikososyal ve ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Siber şiddet önlenebilir bir sorundur. Ancak, önlem alma konusunda geç kalındığında insan hayatını her yönüyle (fiziksel, psikososyal ve ekonomik) olumsuz etkilemektedir. Siber şiddete yönelik alınan önlemler ve mücadele yöntemlerinin etkili olduğu bilinmektedir. Siber şiddette, öncelikle kadınlar başta olmak üzere tüm toplumdaki bireylerin dijital platformları düzenli ve güvenilir şekilde kullanmaları, bu platformların yararları-zararları hakkında profesyonel olarak bilgilendirilmelerin yapılması alınacak önlemlerin başında gelmelidir. Bu önlem ve yöntemlerin bireysel ve devlet desteğiyle (yasalar, politikalar ve prosedürler vb.) alınması da oldukça önemlidir.

---

* Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

Anahtar Kelime: Kadın, Bilişim Suçu, Mağduriyet, Zorbalık, Siber Şiddet

GİRİŞ

İnternet kullanımının, insanlara farklı amaçlar doğrultusunda birçok faydası bulunurken bazı yönlerden de olumsuz etkileri vardır. Bu olumsuz etkilerin başında bir iletişim aracı olarak kullanılan sanal ortamların dikkatli kullanılmamasına bağlı gelişen kişilere yönelik şiddet ve zorbalık gibi sorunlardır. Bu nedenle internet kullanımında dikkatli olunması önemli olmaktadır. İnternet kullanımı esnasında ortaya çıkan şiddet türü siber şiddettir. Siber şiddet internet ortamında maruz kalınan bilişim suçları durumlarının tümünü ifade etmektedir. Siber şiddette, kişi ve dahil olunan grupların başka insanlara zarar vermek amacı taşıyarak kötü niyetli bir şekilde tekrarlı ya da tekrarlamadan uyguladıkları eylemlerdir. Siber şiddet, şiddeti uygulayan bireylerin bilgisayar ve telefon gibi çeşitli teknolojik araçlar kullanarak diğer kişilere özellikle sosyal medyadan sıklıkla online oynanan oyunlar yolu ile zarar verici eylemlerde bulunabilmektedirler (Öksüzoğlu, 2021: 67-75).

Teknolojik araçlar ve bu araçların insanlar tarafından kullanımı son yıllarda oldukça yaygın hale gelmiştir. Hızlı bir şekilde hayatımıza giren ve sürekli olarak değişim ve gelişim gösteren teknolojik araçlar, insan hayatında her geçen gün siber şiddetin boyutunu değiştirmektedir. Siber şiddet sıklıkla akranlar tarafından gerçekleştirilebildiği bilinirken, günümüzde toplumun her kesiminden bireyler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Dolayısıyla toplumdaki bireylerin sanal ortamda gerçekleşebilecek siber şiddet olaylarının farkında olmaları ve toplumunda bu yönde farkındalık geliştirmesi önemlidir. Siber şiddet pek çok şekilde uygulanabilmektedir. Bir kişinin bir başka kişi veya gruba karşı aşağılayıcı mesajlar göndermesi, insanların özel hayatlarındaki gizli bilgileri, özel olan fotoğraf/videoları paylaşım tehdit etmesi, kişinin istemediği mesajları göndererek taciz etmesi, iftira atması, aşağılayıcı tavırlar sergilemesi, dedikoduya imkân vermesi ve kişileri dışlama gibi davranışlar sergilemesi siber şiddet olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte siber şiddette, şiddeti uygulayan kişinin istediği durumun yerine getirilmemesi halinde mağdur kişileri güvenlik güçlerine (polis, savcı, jandarma vb.) şikâyet etmekle korkutması da siber şiddet kapsamında değerlendirilmektedir. Siber şiddet sanal ortamda pek çok farklı yolla yapılabilmektedir. Bu yollar; e-postalar, sohbet odaları, ticari ve ticari olmayan web siteleri şeklinde sıralanabilir (Halder ve Jaishankar, 2011: 386-398).

Siber şiddete toplumdaki her birey maruz kalabilmektedir. Siber şiddet, meslek, yaş, cinsiyet, etnik köken, sosyoekonomik durum ve gelir düzeyi gibi faktörler açısından ayırım

yapılmaksızın ortaya çıkabilmektedir. Fakat siber şiddet açısından bazı grupların daha fazla mağduriyet yaşadıkları da bir gerçektir. Toplumsal açıdan siber şiddete en çok maruz kalan grubun kadınlar olduğu bilinmektedir. Siber şiddete maruz kalan kadınların, toplum tarafından uygulanan baskı ve sanal ortamlarda uygulanan şiddet nedeniyle en çok zarar gören grup oldukları ifade edilmektedir. Kadınlar sanal ortamda sıklıkla cinsel içerikli taciz ve şiddet durumlarına maruz kalmaktadırlar. Sanal ortamda, cinsel taciz, herhangi bir temas olmadan kişiyi sözlü ya da görsel olarak rahatsız edici siber şiddet türüdür. Mağdur sanal ortamda, kimliği belli olmayan bireyler tarafından elektronik posta, web siteleri, sohbet odaları saldırıya uğramaktadır ve mağdur saldırgan tarafından özel fotoğraflarının ifşa edilmesine, küçük düşürücü sözlere, kişisel bilgilerinin açığa çıkarılmasına maruz kalabilmektedir (Citron, 2009: 69-75).

Siber şiddetle mücadelede birçok kurum önlem almaktadır. Siber şiddete yönelik önlem alan kurumların başında Internet Society- Turkey (ISOC-TR) gelmektedir. Bu tip kurumlar siber şiddet ile ilgili çeşitli önlemler alarak toplumu bilinçlendirmeyi kendilerine amaç edinmektedir (Halder ve Jaishankar, 2011: 386-398). Bu önlemler, internet teknolojisi, politikası ve iş dünyasında başarılı olabilecek gençler hedeflemek, başarılı olabilecek gençlerin farklı disiplinlerde çalışma becerisine sahip olmasını sağlamaktır. Aynı zamanda güvenli ve güvenilir internete imkân sağlayarak insan topluluklarını bir araya getirmek ve insanların interneti bilinçli kullanmalarını sağlamaktır (ISOC –TR, ty).

I. Siber Şiddet Nedir?

Siber şiddet, geleneksel zorbalıktan türetilmiştir. Zorbalık genel olarak sürekli tekrarlanarak gerçekleşir ve mağdur ile fail arasındaki güç dengesizliğinden kaynaklanır (Menesini, 2012: 544-552; Smith, 2012: 553-5; Olweus, 2012: 520-538). Başka bir ifade ile siber şiddet başkasının zarar görmesi veya mağdur edilmesi amaçlanarak dijital platformlarda saldırgan davranışlarda bulunmak ve kişiyi kasten üzme için yapılan olumsuz birtakım tavırlarda bulunmak olarak ifade edilir (Ybarra ve Mitchel, 2004: 319-336; Beran ve Li, 2005: 265-277). Sosyal medyanın hızla yaygınlaşmasıyla birlikte bu tip şiddet türü, hızla gelişim göstermektedir, değişikliklere uğrayarak kişilere doğrudan bir takım saldırgan davranışların yapılmasına olanak sağlamaktadır ve gün geçtikçe oranında bir artış göstermektedir. Siber şiddet sıklıkla tekrarlayıcı nitelikte olabilmektedir Özellikle dijital platformların bilinçsiz bir biçimde kullanılması bu tip şiddetin tekrarlı bir biçimde olmasını güçlendirmektedir. Kadınların dijital ortamlarda defalarca aşağılanmaları, küfre maruz kalmaları, müstehcen

fotoğraf ya da videoların yayınlanması bu şiddet tipinin en incitici boyutudur. Bu nedenle özellikle kadınların teknolojiyi iyi, doğru, etkin yönde kullanmaları açısından yönlendirilmeleri ve bilgilendirilmeleri önem arz etmektedir. Çünkü siber şiddetteki güç dengesizliği teknolojiyi iyi kullanmakla çözümlenebilmektedir (Langos, 2012: 285-289; Arıca vd., 2008: 253-261).

II. Kadına Yönelik Yapılan Siber Şiddet

Siber şiddet, dijital platformlarda özellikle kadın şiddet mağdurunu itibarsızlaştırma amacı gütmesi nedeniyle, mağdurda sonraki süreçlerde ekonomik ve psikolojik bazı sorunlara yol açmaktadır. Dijital ortamlarda kadının özel hayatına ilişkin fotoğraf, video ve çeşitli ifadelerinin ifşa edilmesi, hakaret, küfür veya tehdit edici mesajların gönderilmesi kadının ekonomik (işten ayrılma, atılma vb.) ve psikolojik dengesini (kaygı bozukluğu, anksiyete, depresyon vb.) bozarak pek çok sorun yaşamasına neden olmaktadır (Ayas,2022: 1-16). Sosyal medya şiddet amaçlı kullanılmamalıdır. Sosyal medya, sadece kişiler arasındaki iletişimi sağlayan kolay, kullanılabilir bir iletişim aracı olarak kullanılmalı ve ayrıca toplumdaki incinebilir gruplar (kadınlar, çocuklar vb.) dikkate alınarak toplumsal cinsiyet eşitliği göz önünde bulundurulmalı, şiddet gibi olumsuz olgular önlenmeli, şiddete ilişkin bu alanda gerekli önlemler alınmalı ve gelecek kuşaklara aktararak siber şiddet ortadan kaldırılmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan siber şiddette kadınlar güçsüz olarak etiketlenilip, nitelendirilmektedir. Öncelikle bu algının toplumsal olarak ortadan kaldırılması esastır. Bunun yanı sıra kadına yönelik yapılan siber şiddeti önlemede devlet kurumları da bir takım iletişim kanalları kullanmaktadır. Bunlardan en önemlisi ALO 183 aile, kadın, çocuk sosyal danışma hattıdır. Bu birim, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet vermektedir. Her çeşit şiddete karşı kurulan bu hat, şiddet ile karşı karşıya kalan ve devletin desteğine ihtiyacı olan bireylere sosyal, psikolojik ve hukuki yönden yardım eli uzatan bir danışmanlık hattıdır. Bu birim dışında polis ve jandarmaya ihbar için "112 Acil Çağrı Merkezleri" ve Ankara için ise 444 43 06 numaralı "Gelincik hattı" da yardıma ihtiyacı olan kişilere destek sunmaktadır.

Siber şiddete maruz kalan kadınlar için, "KADES" adlı mobil uygulama en güncel destek kanalı olup, güvenlik güçleri ile iletişim halindedir. İçişleri Bakanlığının bir uygulaması olan KADES'i kullanabilmek için öncelikle kişilerin kayıt olmaları gerektiği unutulmamalıdır. Kişiler "YARDIM İSTE" ve "DESTEK AL" butonuna basarak ta en yakın polis merkezinden destek alabilmektedir. Bu uygulama telefon edilecek zaman olmadığı durumlarda hayat kurtarıcı bir özelliğe sahiptir (Ayas, 2022: 1-16). Dolayısıyla, kadına yönelik her türlü şiddetle (siber şiddet dahil) mücadelede devletin bu tür uygulamaların kullanım alanlarını genişletmeleri

önemlidir. Çünkü kadına yönelik yapılan başta siber şiddet olmak üzere her tür şiddet her geçen gün hızlı bir artış göstermektedir. Bilişim çağının önemli hizmetlerinden olan bu uygulamalarının kullanım alanlarının genişletilerek yararlanmak kadına yönelik pek çok sorunun çözülmesinde katkı sağlayacaktır. Siber şiddette önemli olan diğer bir hususta, failerin kimliklerinin IP (Internet Protocol) adresleri sayesinde belirlenmesidir. Bu sayede, ceza yargısında kanıt değeri taşıyan IP (Internet Protocol) adresleri ile failin kimlik bilgilerine erişilebilmekte ve suçu işlediği cihaz (telefon, bilgisayar vs.) bilgileri tespit edilebilmektedir (Doğan, 2019: 51-84).

SONUÇ

Siber şiddet olarak adlandırılan şiddet türü kişilerin cinsiyeti ve yaşı ne olursa olsun her gruptan kişilere yapılabilmektedir. Ancak siber şiddete en çok maruz kalan grubun kadınlar olduğu bilinen bir gerçektir. Kadınları güçsüz olarak nitelendiren toplumsal normlar, kadınları sadece kadın olmalarından dolayı bir takım şiddete maruz bırakabilmektedir. Kadınlar siber şiddette, dijital platformlar aracılığıyla hakarete, aşağılamaya, tacize, kişisel bilgilerinin ifşa edilmesine, küçük düşürülmeye ve itibarsızlaştırılmaya maruz kalmaktadır. Kadına yönelik yapılan bu tip şiddet türünün hızla artması oldukça korkutucudur ve önlem alınması gerekmektedir. Bu nedenle siber şiddet ile mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi önemli olmaktadır. Kadına yönelik yapılan siber şiddetin önlenmesi amacı ile ALO 183, 112 Acil Çağrı Merkezleri ve özellikle KADES uygulamasının etkin kullanılması önemli olmaktadır. Fakat bunun dışında toplumu bilinçlendirmek adına kadının toplumdaki önemine vurgu yapmak ve kadını güçlendirmek için video, belgesel film gibi içeriklerin yayınlanması önemli olmaktadır. Bunun dışında dijital platformların doğru kullanılmasına yönelik bilinçlendirme ve farkındalıkların yapılması da gerekmektedir. Ülkeler arası farklılık göstermekle birlikte siber şiddet evrensel bir sorundur. Bundan dolayı siber şiddet olarak adlandırılan bilişim suçlarının sosyolojik, ekonomik ve psikolojik yönlerinin çok yönlü incelenmesi, gerekli olan mücadele yöntemlerinin ve etkin çözüm önerilerinin geliştirilebilmesi önemli olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arıca, T. Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A. Saribeyoglu, S. Cıplak, S. Yılmaz, N. Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology, behavior*, 11(3), 253-261.
- Ayas, Ö. (2022). Bilişim Çağında Kadına Yönelik Şiddete Bütüncül Bir Bakış. *Kriminoloji ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 1(1), 1-16.
- Beran T., Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265–277.
- Citron, K. D. (2009). Cyber civil rights. *Boston University Law Review*, 89(61), 69–75.
- Doğan, G. (2019). Bilişim Suçlarında IP Tespiti ile Ekran Görüntüleri Çıktılarının İspat Değeri. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 1(1), 51-84.
- Halder, D., Jaishankar, K. (2011). Cyber gender harassment and secondary victimization: A comparative analysis of the United States, the UK, and India. *Victims, Offenders*, 6(4), 386-398.
- Langos, C. (2012). Cyberbullying: The challenge to define. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(6), 285-289.
- Menesini, E (2012). Cyberbullying: The right value of the phenomenon. Comments on the paper “Cyberbullying: An overrated phenomenon?” *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 544-552.
- Olweus, D (2012). Cyberbullying: An overrated phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 520-538.
- Öksüzoğlu, T. Ö. (2021). Kadınlara yönelik siber zorbalık durumları ve önlem çalışmaları. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 6 (1), 67-75.
- Smith, P.K. (2012). Cyberbullying: Challenges and opportunities for a research program-A response to Olweus (2012). *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 553-5.
- Ybarra, L.M., Mitchell, K.J. (2004). Youth engage in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27 (3), 319-336.

NAMIK KEMAL’İN OYUNLARINDA KADIN TİPLERİ VE KADIN PSİKOLOJİSİNİN DÖNEM BAĞLAMINDA ANALİZİ

Duygu MAY* - Didem ARDALI BÜYÜKARMAN**

ÖZET

Tanzimat dönemi tiyatrosu, zihniyet değişimlerinin yaşandığı, değerlerin sorgulandığı ve aklın ön plana çıkmasıyla insan kimliğinde kırılmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin edebiyatı, toplumsal ve kültürel olaylardan etkilenmiş ve beslenmiştir. Dönemde en önemli olgulardan biri “modernleşme”dir. Modernleşme ekseninde Namık Kemal’in oyunlarında “yeni insan” inşası önemli bir yerdedir. Yeni insan inşasında, toplumsal yapının değişkenliği modernleşme süreci ve geleneksel olanın sorgusu, yeni değerlerin özümsemesine yönelik birtakım söylemler insan dönüşümüne dair somut verilerdir. Bu verileri Namık Kemal’in oyunlarında da yakalamak mümkündür. Oyunları, karakterler nezdinde toplumun dönüşümüne vesile olmuştur. Bir bakıma toplumun panoramasını da çizmiştir. Yerel olanla ideal olan bir arada verilerek ideal olanla gerçek olanın karşılaştırılmasına olanak vermiştir.

Bu çalışmada, Namık Kemal dönem içinde değişen değerlerle ele alınmış olup modernizmin getirisi dönem bağlamında kadın karakterlerle irdelenmiştir. Oyunları tematik ve bütüncül gözle ele alınarak kadın karakterlerin tipolojisi üzerinde durulmuş ve kadınların toplum içindeki yeri sorgulanmıştır. Kadınlara yüklenen nitelikler onların belirleyici kimliklerini oluşturmuştur. Oyunlarında ‘isimsiz’ olan kadınların ‘yükledikleri kimlikleri’ olay örgüsündeki eylemlerle somutlaştırılmıştır. Bu durum toplum içinde var olan kadınların ön planda olmadan ‘eylemlerinin inşasının ve etkisinin’ derecesini düşündürmektedir.

Kadın, kimi zaman yön veren belirgin bir konumda kimi zaman arka planda kimi zaman da kötücül tiptedir. Bu kadın tiplerinin en belirleyici nitelikleri olay örgüsündeki eylemleridir. Namık Kemal’in oyunlarında isim sembolizasyonunun dikkate alınması göze çarpar. Bu durum, oyun metinleri üzerinde çok yönlü okumalara olanak tanır. Çalışmada, kadın tiplerinin isimleriyle adlandırılmalarına yönelik kadın psikolojisi ve kadın tiplerinin eylemlerinin diğer

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi.

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doçenti.

karakterler üzerindeki etkisi araştırılmış ve kadına yüklenen sıfatlarla kadın karakterler tip kategorilerine ayrılarak dönem ekseninde incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Namık Kemal, tiyatro, oyun, kadın, modernleşme.

GİRİŞ

Toplumsal değişim ve dönüşümle “modernleşme” kavramı çeşitli açılardan sorgulanmıştır. Modernleşmenin gelenekle ilişkisi, geleneğin modernizmdeki yerinin ve etkisinin rolü düşündürülmüştür. Modernleşme kavramı üzerine çeşitli tanımlar bu ekseninde yapılmıştır. Bu tanımlar ve tanımlamalar çeşitli algılar yaratmıştır. Baltacıoğlu’nun yargısı bu noktada dikkat çekicidir: “...Batı’ya gitmek, Avrupalılaşmak gerekir ve iyidir. Ancak Batı’ya gitmeyi istemek başka, bunu doğru olarak yapabilmek başka!” (Baltacıoğlu, 1945). Baltacıoğlu’nun dikkat çektiği nokta eylem noktasıdır. Batı kültürünün değişen değerlerinin ne şekilde ve ne derecede alındığı da önemlidir. Geçmişten ayrı bir şekilde mi geçmişle bütün mü? Süreklilik fikri burada etkendir ve önemlidir. Yapay bir şekilde alınan medeniyet değişim- dönüşüm geçirdiğinde geleneği yok ettiğinde aslında organik bir bütün de olamayacaktır. Geçmişle kurulacak ilişkinin değişen toplumsal kurumlara uyumuyla da ilintilidir. Dıştan gelen yeniliklerin içsel ile ‘öz’ ile uyumu, bu doğal yapının korunmasında ve geleceğe aynı süreklilikte taşınmasında da etkin olacaktır.

Namık Kemal ile değer sorgusu yapılmaya başlandı: “yeni bir insan”, “estetik bir dil ve edebiyat” arayışı hızlandı (Tanpınar,1997:419). Yeni insan değerler portresini çizer: Aklî ve iradî olarak.

“...Bu insan uhrevî değil dünyevîdir. Aklın tabiata hakimiyetini kabul eder, dinî ve tabiat üstü güçlere değil kendi gücüne inanır. Kendi ‘ben’iyle haricî alem arasındaki her türlü ilişkiyi akla uygun tarzda düzenler, hür olarak doğduğuna inanır, geleceği hazırlamakla görevli olduğunun şuurundadır. Gayelerini gerçekleştirmesinde müşahhas olanı işleyen bir edebiyatı vasıta olarak görür.” (Aktaş,1993:111-12).

Burada somutluk vurgusu önemlidir “müşahhas” vurgusuyla “şahıslanmış”, “teşhis edilmiş” yorum olarak da somut olana vurgu yapıldığı açıktır. Bu somutluk hayâl karşıtı akıl ve fikirdir. Batı “ya gitmenin” “Avrupalılaşmanın” değişen değerlerde etkisi vardır. “Mukaddime”i Celâl’de ise ‘yeni insan’ fikri: Aslî değerleri, akıl, irade, hürriyet, terakki (geçmiş- hâl), gelecek ile müşahhas (somut) olan yeni insanın edebiyat bahsinde olmasını istediği hususları

muhtevasında toplayan bir yazıdır. Bütün bir makale, sözü edilen insanın dil ve edebiyat bahsindeki eleştiri ve tekliflerini ihtiva eder. Yeni insanın edebiyatı akla, hakikate ve tabiata uygun olmalı. Yeni insan, terakki fikriyle bütün iletişim vasıtalarını sosyal fayda için kullanır. Bu sosyal faydayı Celâl Mukaddimesi'nde Mâkâlâtı Siyasiyye roman ve tiyatro olarak ayırır. Bu iki türde amaç: sosyal faydadır.

Namık Kemal'in ifadesiyle "Hayâl, gönül, ruh fikir ve vicdan için tiyatro, merkezinde insanın "ben"inin yer aldığı bir ifade. Tiyatro bu yeni insan için "fikrin hayâlatına vicdân, vicdanın ulviyetine cân, cânın hissiyatına" tercüman olan bir lisandır. Tiyatro, aynı zamanda bir eğlence ve eğlencelerin en faydalısıdır. Namık Kemal, oyunlarında romantizmi tabiata uygun bulur. (3 birlik kuralını kaldırdığı için) ve oyunlarında şekil olarak da nesri tercih eder, dilimizi oyunda nazım yazmaya uygun görmez. Bu yönlendirici unsurda onun "hürriyet fikri" etkilidir.

Tanzimat Tiyatrosu Oyunları Tasnifinde Namık Kemal Oyunları şöyle sıralanabilir: komediler, manzum dramlar, Aile dramları (Zavallı Çocuk, Akif Bey), oyun (Vatan yahut Silistre, Gülnihal) (Kurtuluş,1975:64). Kurtuluş'a göre yapılan bu tasnif, Namık Kemal oyunlarına genel bakış ve tasnifte açıklayıcı olmuştur. Bu çalışmada ise Namık Kemal' in 6 oyunu üzerinden kadın karakterlerin tespiti yapılmış ve bunlar üzerine detaylı analiz yapılmıştır.

I. Namık Kemal'in Oyunları'na 'Kadın' Ekseninde Bakış

Namık Kemal, değişen insan -yeni insan tipine- kadın ekseninde de anlamlar yüklemiştir. Onları yer yer ulaşılması gereken hedef olarak çizmiş ya da vatan uğruna dönüştürücü, itici güç olarak odak noktası yapmıştır. Kadınların eğitilmiş ve eğitimsiz olmasının dünya görüşlerine yansımalarını da bizlere gösterir. Sınıfsal yapıda yine kadınların unvanları, isimleri konumlarıyla bizlere verilir. Dönem bağlamında bu ayrımlar eserlerden çıkarımlar yapmamızı sağlayacaktır. Kadınların isimleriyle eylemleri arasındaki bağıntılar da oyun analizinde bizlere yardımcı olacaktır.

I.a. Vatan Yahut Silistre'de Kadın

Osmanlı-Rus Harbi'nde geçen olayların iz düşümünü kadın ve erkek açısından yansımalarını görmekteyiz. Oyunda isimle karakter yaşamı arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Zekiye'nin savaş alanında kendini "âdem" olarak tanıtmaması rastlantısal değildir. Âdem ismi Asur – Babil dilinde "adamu": yapılmış, meydana getirilmiş, ortaya konmuş: Çocuk genç (TDV Ansiklopedisi). Zekiye'nin savaş anında kendini "Âdem" olarak tanıttıktan sonra ona 'çocuk'

diye seslenilmesi. Arapça anlamında bu kelimenin ‘yokluğu’ ifade etmesi, Zekiye’nin erkek rolündeyken asıl kimliğini taşımamasının bağı olduğu düşünülebilir. İslâm Bey’in sevgilisi: Dönemin “ideal kadın tipi” tasviri “Zekiye” ile çizilir: modern, eğitilmiş özgür bir birey (1. perde de elinde kitap ve mum olması). Dikkat çeken nokta ‘kadın’ erkeklerin çizdiği kamusal alanda rol gösterir ancak ‘erkek kılığında’. Değerler noktasında bakacak olursak İslam Bey de ‘vatan aşkı’ kutsalken Zekiye de kutsal olan -uğruna savaş olan duygu- İslam Bey’e aşkıdır. “Kalbim şu gördüğün erkek giysilerinden daha erkek... Sen vatanın için çalışıyorsun ben senin için. Sen kendi kendini yetiştirmişsin ben senin sayende yetişiyorum.” (Kemal, 2020:39). Dönüşen bir Zekiye karakteri var. Modern ve geleneğin senteziyle ve inançla dönüşen, ortaya çıkan bir Zekiye.

Oyundaki diğer kadın karakterler: Hanife Hanım ve Zekiye’nin annesidir. Hanife Hanım, Zekiye’nin süt annesi olarak karşımıza çıkar. Zekiye’yi dinleyen, yer yer ona yön de verebilen paylaşımcı bir tip olarak nitelenebilir. Zekiye tarafından suçlanan bir tip olması çarpıcıdır. İslam Bey’in mektubunu Zekiye’ye Hanife getirmiştir. İslam Bey’in “Beni seven, arkamdan ayrılmaz” cümlesi Zekiye’nin dönüşümünde kilit cümledir. Bu cümleyi –mektubu- ileten Hanife’dir. Zekiye’nin Hanife’ye sitemini şu cümlelerden çıkarmak zor değildir. “Ne mi oluyorum? Ben bilir miyim ne oluyorum? Çıldırıyor. Aklım başımdan gidiyor. Kendimi öldüreceğim anladın mı? Nedeni de sensin. Hepsinin nedeni sensin. Hepsinin...” (Kemal,2020:17). Zekiye’nin annesinin ise oyunda adı geçmez. Zekiye, çok küçükken annesi ölmüştür. Sıtkı Bey, Zekiye’ye annesinin adını sorduğunda ‘hanım’ diye seslenildiğini söyler Zekiye. İsimlessiz olarak oyunda var olması da kadın kimliği açısından düşündürücüdür. Bir çocuğun annesinin adını bilmemesi kadının gölgelenmesi geride kalmasını dönem bağlamında Zekiye’ye tezat bir yerde durarak düşündürür.

I.b. Gülnihâl’de Kadın

Asıl adı ‘Râz- Dil’ olan oyunu ise Namık Kemal’in salt vatanseverlik duygusu için yazdığı oyunlarından değildir. Oyunda eleştirel bir tutum da söz konusuydu karakterler üzerinden özdeşim kurduğumuzda bunu görmemiz mümkün.

Kaplan Paşa —————> Abdülaziz
Muhtar Bey —————> 5.Murat

Oyunda kadın karakterlere yöneldiğimizde merkezde ‘Gülnehâl’ vardır: İsmet’in dadısı, eşi vefat etmiş bir kadın. Kendi acı tecrübelerini ‘İsmet’in iyiliği için’ paylaşır ve aynı ‘kaderi’ onun da yaşamasını istemez. Oyunun ilk cümlesi “...Kızım yine söylüyorum: Muhtar Bey canını sakınsın, sakınmazsa elden gider, vallahi gider” (Kemal,1989:3). Yer yer çelişkili davranışlarla oyun başlarında güven vermeyen bir imaj çizse de özellikle 5.perde de aşk ve hürriyet uğruna savaşı, cesareti dikkat çekicidir. İsmet tarafından ‘yalancı’ diye nitelenen Gülnehâl, Muhtar Bey’i kurtarmasıyla adeta masumlaşır, melekleşir. İsmet’in kucagında can verir. Ölüm onda hem hürriyet hem kavuşmadır. Eski eşini unutamamıştır ona kavuşacaktır yaşarken de kendini özgür hissettirmiyordur ölüm onda maddi ve manevi olanı birleştirici güçtür. Yine merkeze yakın bir yerde duran ‘İsmet’ karakterine baktığımızda İsmet: 16 yaşında öksüz bir kız olarak karşımıza çıkar. Onu, Dadısı Gülnehâl büyütmiştir. İsmet, Muhtar Bey’e aşiktir. Aşkını kendi hayatından da yüce tutarak hareket eder. Cesur, zeki bir kızdır. Dönemin padişahına -Kaplan Paşa’ya- kafa tutar. Onun karşı çıkışı dönem içinden baktığımızda beklenmedik bir durumdur. Bir kadın olarak karşı çıkıştır bu. Sevddiği adam Muhtar Bey tarafından -Kaplan Paşa ile nişanlanma durumu- yanlış anlaşılrsa da hakarete uğrasa da sevgisinden ve mücadelesinden vazgeçmez, umutla onu bekler. Bu aşkı onu güçsüz gibi gösterse de bu üzüntüsü onda intikam duygusunu artırır. Muhtar Bey’in hayatta olma haberi ona yeniden can verir. Aşkın mücadeleye dönüşümü ve savaşı vardır İsmet’in. Oyun İsmet açısından umuda dönük bir kapı bırakarak son bulur. Bu mesaj İsmet’ e Gülnehâl ağzından iletilir. “*Kızım sen insan ol! Ferahlığı bu dünyada göremeyeceksen, öteki dünyada görürsün*” (Kemal,1989:148). Gülnehâl’in ölümü yapıcı bir söylemle İsmet’te karşılık bulur. İnanca dair vurgu ‘öteki dünya’ ve insanlığa dair ‘insan ol’ söylemi bir bütün olarak cümle içinde yer alması umutlu bir hava da taşımaktadır. Diğer açıdan Paşa Hanım’ın varlığı da oyun gidişatı için belirleyicidir. Paşa Hanım: İktidar hırsıyla, güçle beslenen bir kadındır. Kendi amaçlarında oğlu Kaplan Paşa’yı da bir vasıta olarak görür Duygularını yitirmiş bir kadın ‘erkeksi kadın’ tipi gibi karşımıza çıkar. İhtiraslarıyla kocasını dahi öldürmüştür. Kendisi doğrudan yönetime gelemeyeceğinin bilincinde olduğundan bu amaç için oğlunu kullanır arka planda onu Muhtar Bey’e karşı kışkırtarak onu zehirle öldürebileceğini söyler. Kaplan Paşa güçlenince Paşa Hanım onu da öldürmeyi düşünür fakat bu düşüncesi gerçekleşmez kendisi Kaplan Paşa tarafından öldürülür. Oyunda ilginç olan Paşa Hanım’ın kendi kendine konuşmasından oğlunun kendini öldürebileceğini dile getirmesi ve bunun gerçekleşmesi. Paşa Hanım karakteri bir bakıma “katil anne” imajıyla Gülnehâl ve İsmet’e tezat bir karakterdir.

Oyunda 2. Perde de karşımız çıkan isimsiz karakter “kadın” Kaplan Paşa’nın zalimliğini daha da vurgulamak için konulmuş gibidir. Kadının “isimsiz” olması bu karakteri “tip” olarak yorumlamamıza toplum sözcüsü gibi algılamamıza da yol açar. Dönemin temsili kadın duygusu, acımasızlığı dile getirmesi dikkat çekicidir. Eşi Kaplan Paşa ve Kara Veli tarafından zindana atılmıştır. Sebebi de adamın kahvede “*Ekmekler hamur çıkıyor*” demesi. Kaplan Paşa adamı da kadını da küçük çocukları da acımasızca öldürür.

I.c. Akif Bey’de Kadın

Oyun, aile-dramı niteliği taşır. Oyunda başkalaşan -başka bir yönden ele alınan- kadın karakteri söz konusu. Başkarakterlerden olan “Dilrûba” Zekiye’nin tersi bir konumda. Dilrûba’nın ben duygusu, kendi istediklerini yapma eğilimi oyunda belirleyici bir yön çizer. Sorgulayıcı bir yanı vardır. Şu cümleleri erkek kadın ilişki bağlamında -kendini gördüğü yer noktasında- önemli bir yerdedir. Dilrûba, Akif Bey’e “...*Ben sizin gibi erkek, sizin gibi vefasız değilim; sandığınıza ne koyarsam sanki canımın bir parçasını da birlikte koyuyorum. Keşke iki fakir köylü olaydık da daima birlikte bulunaydık, daima birlikte çalışsaydık.*” (Kemal 2009:23). Veda sahnesi Zekiye ve İslam Bey’i çağrıştırırsa da sonrası farklıdır. Akif Bey üzerinden erkekliği vefasızlıkla ilişkilendiren Dilrûba, oyunda kendi isteklerinin doğrultusunda kendi söylemiyle çalışan eylemlerinin faili olur. Akif Bey’in Dilrûba’ya ‘çocuk’ diye seslenmesi, Akif Bey’ de Dilrûba’nın masum imajı olduğunu sezdirir. Akif Bey’in cümleleri bunu doğrular niteliktedir. “... *Çocuk, ben seni tanımaz mıyım? Ben senin durumunu anlamıyor muyum? Hiç senin sevginden senin mürüvvetinden aklımda bir parçacık, zerre kadarcık kuşku duysam şimdiye kadar yaşar mıydım?*” (Kemal,2009:28). Oysa Dilrûba, Akif Bey gider gitmez düğüne gitmiştir.1.Perde 4. Sahnede -monologda- Dilrûba kişiliğinin çözümlenmeye başladığını anlıyoruz.

“-*DİLRÛBA (Kapıdan bakarak merdivenden indiğini ve pencereye koşarak sokağa çıktığını gördükten sonra alaycı bir tavırla)*

-*Bu adam hakikaten çılgın! İnsanın Ferhat- Şirin masalına inanası geliyor. Yedi aydır beraberiz, davranışından bir şey anlayamadı. Ben bir gün gelir adeta karı-koca oluruz, insan gibi geçiniriz zannettim. Biz ise hâlâ âşık-maşuk... Bir türlü halimiz değişmiyor. İnsan utanıyor da sevgi göstermek için ne tuhaf taklitler yapıyor. Ancak gittiği vakit ağlama diye üstüme varmasaydı, bilmem ne yapacaktım? Bilmem nasıl ağlayabilecektim. Bir adam doğru olunca her yalanı doğru zanneder, şaşıyorum... Gel!..Kız!”* (Kemal, 2009:30).

Bu konuşma gerek Dilrûba gerek Kamer'i oyuna bağlama açısından önemli bir yerdedir. Dilrûba'nın Kamer'e 'Kız' diye seslenmesi Kamer'in daha alt tabakada olduğunun göstergesidir ki zaten beşinci sahnede Kamer ile konuşmalarında da Kamer'in Dilrûba'nın evlerine satılık olduğunu -sekiz yıldır onun hizmetinde- olduğunu anlıyoruz. Yine bu sahnede Kamer ile konuşmaları çarpıcıdır. Kamer, Dilrûba'nın hazırlıkları karşısında şaşkındır. "A hanımefendi bugün bey, gurbete çıkıyor birbirinize bu kadar sevginiz varken onun savaşa gideceği gün sizin de düğüne gideceğinizi nereden bileyim?" Dilruba, Kamer'e kendi düşüncelerini onaylatmak istercesine sorular sorar. Kamer, evde çok erkek gördüğünü ama Dilrûba'nın hiçbirini sevmediğini söyler. Bey ve erkek ayrımı yapması Dilrûba'yı sinirlendirir. "Aptal!.. Koca, muhabbet ağacında mı yetişir? Karşımda öyle saf saf bakıp durma! (Çok ağır ve heyecansız bir tavırla) Git, incilerimi diz! Çabuk ol, düğüne gideceğim! (Dilrûba, kahkaha ile gülerek bir iskemleye oturur) (Kemal, 2009:32). İç yüzünü göstermeye başlar Dilrûba. İhtirasları ben duygusu öndedir. Herkes tarafından hayran olunan, beğenilen bir kadın olması da bu ihtiraslarını pekiştirebilir. Dilrûba oyunda döneme göre ideal kadın tipi değil aykırı bir tiptir. Erkeklere karşı acımasızdır. Eceli dahi erkeklerden daha merhametli bulur. "Hayır, ben öleceğim. Ecel, erkeklerden daha merhametlidir, zavallı Dilrûba'yı تنها bırakmaz" (Kemal,2009:82). Dilrûba, bir bakıma kadın eylemlerinin de özgürce yapabilmesine vurgu gibi. Erkek aşkının ve erkeğin takıldığı değerlerin kadın gözüyle daha bir başkalaşmasının oyunda gösterimi gibi durmaktadır. Ama bu yıkılan, bozulan değerler oyunda olumlu bir sonuç doğurmayacaktır. Dönüşen, değişen değerler yıkıcılıkla, yıkımla son bulur. Dilrûba, Akif Bey'in babası Süleyman Kaptan gözünden katildir. Kendisi de Dilruba'yı öldürerek katil olur.

I.d.Zavallı Çocuk'ta Kadın

Bu oyunda kadın karakterlere baktığımızda başkarakter olarak Şefika'yı görürüz. Şefika Hanım, 14 yaşında öksüz bir kızdır. Çocuk yaşta Ata'ya sevgisi yüce bir değerdedir. Oyundaki diğer karakterlerin bu sevgisini anlayamamasıyla mücadelesi söz konusu. Geleneksel değerlerle de mücadele eden bir karakter olarak karşımıza çıkar, özellikle evlilik konusundaki tutumu. Sevgisini ilk itiraf eden olması bu noktada önemlidir. "... Ben daha ne adam oldum ki zihnimde kendimin bile epeyce anlayamayacağı hayaller bulunsun" (Kemal,2017:7). Oyunun başında öz güveni düşük bir kadın tasviri çizilir. Bu kendi sorgusu cariyeye Tabende Hanım ile pekişir "Sen yaşta çocuk sevmeyi ne bilecek." Bu tepkiler onun sevgisini daha da yüceltir, sevgisini savaşa dönüştürür.

Ata-Tahsil → Mektep aşkı

Şefika → Ata'nın hayaline dahi aşık

Oyunda Ata eğitim için giderken Şefika'nın, Ata'nın saçını kesip yadigâr olarak alması ve kendi mendilini de Ata'ya vermesi: onun unutulmamak istememesi ve bir bakıma saplantı derecesinde aşkını da gösterir. Perde sonunda Şefika'nın saçını alıp mindere kapanması da onun çaresizliğini ve duygusallığını ortaya koyar. Diğer karakterlere baktığımızda Tahire Hanım, Şefika'nın aksine duygusuz, paraya daha çok değer veren, Şefika'yı 40 yaşında biriyle evlendirmek isteyen bir kadın. Geleneksel tip de denilebilir. Tahire ve Şefika karakterleriyle bir nevi gelenek x modern çatışması sezinletilir. Tabende, Cariye. Şefika'nın sevgisini sorgulayan bir karakter. Oyunda doğrudan konuşmasının olmaması statü farkını düşündürür. Fakat silik bir karakter de değildir Tabende, Şefika'yı sevgi konusunda etkileyen bir karakterdir.

I.e. Karabela'da Kadın

Burada kadın karakterlere baktığımızda: Behrever Banu (Şahın kerimesi) olarak karşımıza merkezî bir yerde çıkar. Behrever isminin anlamı Farsçada: hisse ve nasibini almış, payını zimmetine geçirmiş, demektir. Oyun içinde bütüncül gözle bakarsak Hindistan padişahının kızı olması, konum açısından nasibiyle ilişkilendirilebilir. Behrever'in şair bir yanı da vardır fakat oyunda kurduğu cümleler ki özellikle Arap köle -hadımağası Ahşid'e- savurduğu küfürler bu yanıyla bağdaşmaz: şom ağızlı, Hınzır Arap, hayvan fellah, hınzır fellah gibi ithamları alt tabakadan birinin dahi edemeyeceği tarzda hakaretlerdir. Behrever karakteriyle sınıf ayrımları arasındaki aşk 'Hüsrev'e' olan tutkusuyla okura, seyirciye sunulur. Diğer yandan toplum yapısı hakkında da 'Ahşid' bize yol gösterir. Ahşid, Behrever ve Hüsrev üzerinden aşkın dönüştürücü gücünü de bir bakıma görmüş oluruz. Ahşid saplantı boyutunda Behrever'e aşiktir. Kendisiyle Hüsrev'i özdeşleştirdiği sahne bu yönde önemlidir.

“Behrever: Arap, ben sana Hüsrev nerede diyorum.

Ahşid: Ben de size Hüsrev karşınızda diyorum!

Behrever: O nasıl lakırdı fellah! Sen karayı beyaz göstermeye mi kalkışacaksın?

Ahşid: (Bir mekânetle Behrever'e yaklaşarak ve elini tutarak) Hayır! Karayı beyazdan fark ettirmeyeceğim. Bana seni de Hüsrev kadar severim diyen siz değil miydiniz? Demek ki zaten beyazı, karayı fark etmiyormuşsunuz.

Behrever: Sus fellah!

Ahşid: Lütf buyurun efendim. Şu mazmunları (kapalı sözleri), hayâlleri bir tarafa bırakalım da biraz adam gibi konuşalım. Siz gerçekten 'beni ne erkek ne kadın' zannettiniz öyle mi? Bana olan iltifatlarınız da Hüsrev'le ülfetinize (yakınlaşmanıza) vasıta olmak içindi değil mi? İşte

Hüsrev'i bir kez gördünüz ben de hakkımı isterim, ben de adamım, ben de seni seviyorum”
(Kemal, 2016:146).

Aşkıyla hırsının birleşimi sonucunda Behrever'i lekeler. Behrever'in bundan sonra kendini masum hissetmemesi kendine bakışı Dılırba'ya zıt bir yeredir. Behrever, bu değeri o kadar önemser ki kendisi intihar yolunu seçer. Ölüm döşegindeki itirafları sonucu Hüsrev, Ahşit'i öldürür daha sonra kendisini de hançere dayayarak öldürür. Ölümü, kavuşma olarak görür. Bir bakıma Zavallı Çocuk oyunundaki Şefika ve Ata gibi bir son vardır -birbiri ardına gitme ve ölümün kavuşturucu gücü açısından-.

Oyunda Mihr-i Dil karakterine baktığımızda, Behrever Sultanın dayesi (dadısı) yakınındaki biri olarak karşımıza çıkar. Oyunu başlatan kişi olması da önemlidir. Behrever Banu'nun dayesi olması onun için büyük bir lütuftur. Onu konum olarak güçlendirmiştir. Şu kurduğu cümlelerle de bunu anlıyoruz:

“Ben hırsız atı arkasında esirci kırbacı altında ezile ezile büyümüş bir biçâre halayık (köle iken) Cenâb-ı Hak sizin vücudunuzla (varlığınızla)mesrur ettiği(sevindirdiği) zaman bir padişahın gözbebeğini kucağında büyütme devletine(mutluluğuna) nail olduğum için şimdi sayenizde esirler kullanıyorum, han-zadeler (padişah çocukları) kadar itibâr görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum” (Kemal,2016:110).

Behrever'e sadıktır. Gülnihal ile özdeşim kurduğumuzda onun kadar düşünceli ve onun kadar fedakâr olmamasıyla ayrışır. Ahşid'in oyununa alet olmuştur (Dinç, 1992:241). Nur-ı Cihan ise Şah'ın hemşiresi ve Behrever'i de koruyan, düşünen anne gibi seven bir kadın olarak karşımıza çıkar. Sarayda sözü geçen arabulucu biridir. Paşo Hanım'ın zıttı bir yerde durur.

I.f. Celaleddin Harzemşah'ta Kadın

Oyunda tematik güç erkek karakter: Celal'dir. Celal oyunda ideal unsurları da kendinde toplar: sorumluluk, vazife, fedakârlık, sadakat gibi. Aşkında da sadıktır. Karısı Neyyire'nin hatırasına bütün oyun boyunca sadık kalmaya çalışır. Tarihsel oyun niteliği bağlamında insan anlayışını Aktaş şöyle değerlendirir.

“Türk İslâm tarihinden seçtiği kahramanların misyon sahibi oluşları, Namık Kemal'in bu eserleri kaleme alma sebebini açıkça ortaya koyar. O, söz konusu güçlü insanlar hakkında yazdığı yazılarda bu geçmişe ait değerleri hâle taşıyarak geleceği şekillendirmek endişesini

taşır. Bu millî, romantik bir tavidir. Evrâk-ı Perişan'daki yazıları, bizi biz yapan değerleri hâle taşıyarak geleceği hazırlamak fikrî etrafında düşünmek yerinde olur”(Aktaş,1993:9).

Namık kemal bu oyunda Celal karakteriyle ideal insan tasavvurunu yansıtarak fikrî zeminde millî, romantik bir tavırla bizlere sunmuştur. Kadın karakterlerden Neyyire oyunu başlatan karakter olarak dikkat çeker, Celal'in üzgün olmasını -arka planda Celal'in sevgisini- sorgular. Celal'in ara ara ona çocuk diye seslenmesi diğer oyunlarla kadın söylemiyle benzerlik gösterir (Zekiye, Şefika). Neyyire, padişah kızı olmasına rağmen saltanata itibar etmez aşkına sadık bir kadındır. Neyyire ağzından *“Ah hatırında memleket zaptetmekten başka bir şey yoktur. Keşke şu çadırın yarısı kadar bir kulübede bulunsak da senin fikrin bu kadar geniş, benim gönlüm bu kadar dar olmasa!”* (Kemal,2014:89). Cemile, kulübede yaşamaya razıdır. Saltanat ve güçten uzak bir şekilde kocasıyla yalın bir hayatı istemektedir. Bu açıdan baktığımızda Dilrûba'nın tam zıttıdır. Neyyire vatan konusunda savaş konusunda Celal'in kendine duyduğu güveni artırıcı etkidedir. Bu bakışı Zekiye ile benzerdir. Zekiye gibi aşkından dolayı gelişen bir vatan ülküsü olmuştur. Özellikle 2.ve 3.perdedeki davranışları bu keskinliği bizlere gösterir. İlk perdedeki 'saltanatı önemsemeyen Neyyire' dönüşür. Fedakârca davranışlar sergiler. Tatarlar tarafından 20 ok yarası alır, Celal'e din ve İslam aşkı vurgusu yapar oğlu Kutbeddin ve kendisini Tatarlara bırakmadan Allah'a kurban etmesini söyler. Neyyire ve Kutbeddin'in cenazeleri nehir üzerinde görüldükten sonra Celal, Tatar şerrinden uzak durmayı vurgular, insaniyet hizmetine kendini adar. Mihricihân karakteri ise güçlü bir konumda karşımıza çıkar: Tebriz melikesidir, 4 yıl Atabeg ile mutsuz bir evlilik geçirmiştir Celaleddin'e hayranlık derecesinde aşkla bağlanır. Mihr-i Cihân: *“Ne yapayım? Gönlüme bir lisan verip de Celal'i göndermek mümkün değil ki hissiyatımı istediğim gibi meydâna koyabileyim”* (Kemal,2014:152). Mihr-i Cihân gönlüne karşı koyamaz. İlk görüşte âşık olma motifi tıpkı Zekiye ve Neyyire gibi Mihr-i Cihân'ı romantik bir kadın olarak niteleyebiliriz. Kendisi Neyyire ile kıyaslaması onun bir yerde kendine olan güveninin düşüklüğü ile ilgilidir. Son sahnede Celal'in ölürken Neyyire diye inleyişi onda hayal kırıklığı olsa da Neyyire'nin yerine geçmek için her şeyi yapmaya hazırdır. Celal'in öldüğü hançeri kendi kalbine batırarak fedakârca ölür. Bu Mihr-i Cihân gözünden Celâl'e kavuşma, dini mertebe ve şehitliktir. Zahire karakteri ise fedakâr anne tasviriyle yer alır. Oğlunun Gıyaseddin'in zaaflarını, artılarını bilen bir kadındır bu yanıla Paşo Hanımın zıttıdır. Konumuyla böbürlenmez, halktan biri gibidir. Üvey oğlu Celal'in 'valide' diye seslenmesi ölüm döşeğinde onu mutlu eder. Gıyaseddin'i çok seven Zahire'nin hayatı onunla anlam kazanır. Trajik bir karakter yaşam olarak Zahire'yi görebiliriz.

SONUÇ

Namık Kemal oyunlarında kadın karakterler, olumlu ve olumsuz tip şeklinde yer almıştır. Oyunlarında kimi zaman oyuna yön veren itici güç kimi zaman 'isimsiz' kimliğiyle toplumu temsil eden tip konumunda 'sözcü' olmuştur kadınlar. Gelenek ve modern çatışmasının da dönem bağlamında tipik unsurlarını barındırır. İnanışına, dönüşümüne, değerlerine bunlar yansımıştır. Kader- din- psikoloji sosyo-kültürel çevre etkisinde yer yer zıt konumda yer yer de bu kültürün taşıyıcısıdır. Diğer husus oyunlardaki isim sembolizasyonu kadın karakterlerde de dikkat çekicidir. Kadınların vatan söz konusu olduğunda -güç gösterisinde bulunduğu- 'erkeksi' imaja bürünmeleri dikkat çekicidir. Kadınlar, yeni insan tipinin taşıyıcısı ve dönüşümü konumunda hareket ettirici roledir. Oyunların, geneline baktığımızda Namık Kemal, hemen hemen aynı tipleri farklı olaylar çerçevesinde ele almıştır: Kadın karakterleri ahlaki ve ahlak dışı, ideal olan ve ideal olmayan çerçevesinde işlemiş, değer çatışmasını toplum içinde sorgulamıştır. Ele aldığı duygulardan: Analık duygusunu maddi ve manevi boyutuyla ele almıştır. Aşk kavramının sorgusunu yapmıştır: vatan aşkı, beşerî aşk. Bazı kadın karakterlerin isimsiz olması da toplum analizi bakımından önemlidir. Hanım kadın gibi anılması oyunlarda bazı karakterlerin bu şekilde geçmesi hem sözcü gibi olması toplumsal 'tip' (Gülnehal oyunu 2. perdedeki kadın) Kaplan Paşa'nın zalimliğini isimsiz olarak eleştirir tüm kadınların sözcüsü konumunda gibi görüntü çizerken diğer boyutta güçlü olan unsurun karşısında kadının kimliğinin verilmemesi çok yönlü okumaya işaret eder. Sessizliğin sesi gibi olmuştur adeta kadın başka bir açıdan 'isimsiz' Kaplan Paşa karşısında kimliğini gizlemek zorunda olan bir kadın, kim olduğunun önemi olmayan bir kadındır. Kadının isimsiz hanım olarak anılması (Zekiye'nin annesi) Zekiye'nin annesinin adını dahi bilmemesi oldukça çarpıcıdır. Hanım diye seslenilmesi kadının yeri açısından, kimliği ve toplum içindeki konumu açısından önemlidir. Gölgelemiş bir yerdedir burada 'hanım'. Tüm bunlara baktığımızda Namık Kemal oyunlarında, her kesimden kadının çeşitli nitelemelerle oyunlarda var olduğu söylenebilir. Çok çeşitli okumalarla kadın karakterlere yaklaşmak mümkün olup kadın karakterler için oyunlarını açmılayıcısı demek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

And, Metin (2017). Türk Tiyatro Tarihi: Başlangıcından 1983'e. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktaş, Şerif (1993), "Namık Kemal ve İnsan," Doğumunun Yüz Ellinci Yılında Namık Kemal, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.1-12.

_____ (1996/a), “Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı,” Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan 1996, sy.38, 170-175.

_____ (1996/b), “Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı-II”, Türkiye Günlüğü, Mart- Nisan 1996, sy.39, 104-107

Çakır, Serpil (2011). Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayınları.

Dinç, Kerim (1992). Namık Kemal’in Tiyatrosu. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum Atatürk Üniversitesi.

Kemal Namık (2009). Akif Bey. İstanbul: İstanbul: Kitap Zamanı Yayınları.

_____ (1989). Gülnihâl. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

_____ (2016). Vatan Yahut Silistre-Zavallı Çocuk-Kara Bela. 2. Baskı, Ankara: Özgür Yayınları.

_____ (2020). Vatan Yahut Silistre. 8.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

_____ (2017). Zavallı Çocuk, İstanbul: Anonim Yayıncılık.

Kurnaz, Şefika (1991). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

TAŞLICALI YAHYÂ'NIN KİTÂB-I USÛL MESNEVİSİNDE KADIN ERKEK İLİŞKİSİNDE KADININ KONUMU

Ahsen Adıbeş*

ÖZET

Şairler verdikleri eserlerde her fırsatta duygu ve düşünce dünyalarının kapılarını çeşitli benzetmeler, mazmunlar ve edebî sanatlarla yansıtmışlardır. Bu yansımalar bize bazen tarihi bilgiler vermiş bazen fikrî ve edebî bazen de toplumsal eğilimleri göstermiştir. Divan şairlerinin de farklı türlerde kaleme aldıkları eserler üzerinden hem estetik haz duymak hem de dönemin toplumu hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Eski Türk toplumlarında kadının hayattaki rolü ve değeri çok önemliyken, İslamiyet'in kabulüyle yaşanan fetihler sebebiyle yabancı milletlerle ilişkiler kurulması, medeniyet ve kültür değişimi ile oluşan ataerkil aile hayatı kadının toplumdaki yerini ve değerini bütünüyle değiştirmiştir. Osmanlı dünyaya hükmeden büyük bir devlet oluncaya kadar kadın, erkek nazarında değerli ve saygın bir konuma sahipken giderek toplumsal hayattan soyutlanmış, evde ve kapılar arkasında bir yaşam sürmüştür. İslam kültürü etkisinde verilmiş Klasik Türk Edebiyatı ürünlerinden olan mesnevilerin bazılarında ise kadın ahlakına ilişkin önemli erdemler ele alınmıştır. Divan şairinin dilinde daha çok sevgili olarak karşımıza çıkan kadın genellikle olumsuz bakış açısıyla güvenilmez, yalancı, kötü olarak edilgen konumda aktarılmıştır. Çalışmamızda ele aldığımız 16. yüzyıl mesnevisi olan Kitâb-ı Usûl eserinde de kadın-erkek ilişkisi tek taraflı bir yönelimle ele alınmıştır. Taşlıcalı Yahyâ dönemin edebî eserlerindeki genel yaklaşıma uygun olarak kadını tahkir eden bir üslupla yansıtmıştır. Eserde kadın her türlü kötülüğün ve fenalığın temsilcisidir. Nitekim Mesnevi'de bahsedilen konulardan biri de eş seçimidir ve bu seçimi yaparken erkeğin kadında dikkat etmesi gereken ahlâkî unsurlar vurgulanmıştır. Kadın erkeğin denetlemesi gereken bir hazinedir, erkek evinde onu muhafaza etmeli çünkü hazine peşine düşecek olan harâmîler olacaktır. Bu bağlamda Türk kadının İslamiyet öncesi Türk yazınındaki konumunun ve değerinin, İslam kültürünün etkisinde hangi noktaya geldiği nasıl bir değişime uğradığı Taşlıcalı Yahyâ'nın Kitâb-ı Usûl mesnevisinden hareketle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Taşlıcalı Yahyâ, Kitâb-ı Usûl, Kadın

---

* Marmara Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi.

GİRİŞ

Tarih boyunca kadınlar belirli kalıplara yerleştirilmiş, çeşitli biçimlerde muamele görmüş, farklı şekillerde anılmıştır. Bazen bir nasihatın, uyarının muhatabı, bazen hayal âlemlerini süsleyen peri misali bir sevgili olmuştur. Bunun oluşmasında en önemli sebepler; tarihsel gelişim ve kültürel yaklaşımlardır, toplumsal kabullerdir. Böylece kadınlar toplumun kendilerine biçtiği rollerin etkisinde kalmıştır. Eski Türk topluluklarında tüm toplumlarda olduğu gibi kadın ve erkeğin belli rolleri olmuştur. Nitekim bu roller edebi metinlere de yansımıştır. Eski Türk topluluklarında kadın ailenin üyesi, toplumun bir bireyi olarak önemli yer tutmaktadır. Yapılan araştırmalarda Türk törenlerinde kadınların en itibarlı yer olan sağ tarafta buldukları ortaya çıkmıştır (Adıbeş-Başak, 2022). İslâmiyet'in kabulüyle birlikte yaşanan kültürel ve medeniyet değişimleri toplumda özellikle kadının rolünü etkisi altına almıştır. Günümüzde dahi etkisi süren kadına dair yasaklamalar İslâmiyet ile ilişkilendirilmiştir. Hâlbuki kadına bakıştaki olumsuzluğun sebebi İslâmiyet'in kabulü değil kültürel ve dinî aktarımlardır. Aslında İslâmiyet'ten önce ya da sonra bir kadın kendi olarak toplum içinde varlığını gösteremezdi. Ailevi bağı olan erkeğin ona sunduğu yaşam alanı içinde kendini gerçekleştirebilirdi. Kuran ve sahih hadisler incelendiğinde İslâm'da kadını erkekten aşağı gören bir hükmün olmadığını görüyoruz. Bu durumu İslam anlayışı yahut kadının hayatta yeri olmamasıyla açıklamak, işin kolayına kaçmaktır. Kuran'da; *“Erkek, kadın kim mümin olarak yararlı işler yaparsa, onlar cennete gireceklerdir, kendilerine zerre kadar zulmedilmez.”* (Nisa 4/24) gibi pek çok ayet bu konuya açıklık getirmek için örnek gösterilebilir. Ancak Yahudilik ve Hristiyanlıkta ise kadının kusurlu, önemsiz ve insanın cennetten kovulmasına sebep olan varlık algısıyla aktarıldığını görüyoruz. İşte bu gibi medeniyet ve inanç etkileşimleri Türk toplumunda da kadın ve erkek rollerinde etkisini göstermiştir. Bu etki Türk yazınına da yansımış eser sahipleri bu sosyal değişimleri okuyucuya yansıtmıştır.

I. Türk Yazınında Kadına Bakış

Tarihi süreçte Türk yazınına baktığımızda Dede Korkut Hikâyelerinde Kan Turalı ve Selcen Hatun, Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek çiftlerinde eş seçiminde önceliğin birbirlerinde aradıkları savaşıma gücü olduğunu görüyoruz. Bu hikâyelerin temelinde eş seçiminin kişisel bir tercih olduğu ifadesi vardır. Türklerin İslâmiyet sonrasındaki kültürel etkileşiminin en çok yansıdığı eser olan Kutadgu Bilig ise eş seçiminde tamamen farklı bir tavırla karşımıza çıkmaktadır. Ailenin yapısını kuruluşundaki ölçüler belirler. Kutadgu Bilig'in 57. Bab'ında evliliğin nasıl

yapılması gerektiği özetle şöyle anlatılmaktadır: Evlenirken çok dikkatli olmalı ve iyi bir kız aramalıdır. İyi bir kız, soyu soppu belli, iyi bir aileye mensup, iyi bir Müslüman, hayâ sahibi ve temizdir. Erkek yüzü görmemiş, bâkire bir kız olursa karşılaştırma yapamayacağı için kocasını sevecektir. Erkek kendinden aşağı derecede bir kızla evlenmelidir. Kız kocasından yüksek aileye mensup olursa, erkek ona esir olur. Yüz güzelliği yerine huy güzelliği tercih edilmelidir. Aile kurumunun temel iki kişisinden biri olan kadına bu şekilde bakış Doğu kaynaklarından bize aktarılmıştır (Günay, 2000: 8-9). Klasik Türk Edebiyatı eserlerinde ise kadın genelde hilekârlığı vurgulanıp “mekr-i zenân” olarak adlandırılmaktadır. Divan şairinin dilinde daha çok sevgili olarak karşımıza çıkan kadın genellikle olumsuz bakış açısıyla güvenilmez, yalancı, kötü olarak edilgen konumda aktarılmaktadır (Adıbeş, 2023).

Kutadgu Bilig gibi, Türklerin İslâmiyet’i kabulünden sonra yazılmış ilk edebî eserlerde kadının Dede Korkut Hikâyelerinde anlatılan toplumsal değer ve öneminin sarsılmaya başladığı görülmekle birlikte, XV. yüzyıla kadarki dönemde yazılmış eserlerde kadının eski itibarlı konumunu tümüyle yitirmediği görülür. Mesela Dede Korkut Kitabı’nda Bamsı Beyrek evlenmek istediği kadını “*men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol mana baş getürmek gerek*” (Ergin, 2011: 124) şeklinde ifade ederken; Kan Turalı da “*men yirümden turmadın, men kanlu kafir iline varmadın ol varmuş mana baş getürmüş ola*” (Ergin, 2011: 185) şeklinde tarif etmektedir. Bu ifadeler dikkate alındığında evlenilecek kadının, erkeğe ait görülen vasıflar üzerinden değerlendirildiği yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Ancak Bamsı Beyrek ve Kan Turalı’nın “*kendinden önce düşmana varan, baş kesip kan döken*” kadınlar istemesi ve buna rağmen Banu Çiçek ve Selcen Hatun’un kendilerinden fiziksel olarak daha güçlü olduğunu anladıklarında bu durumu “erkeklik gururları”na (Ergin, 2011: 123, 196) yediremeyerek sinirlenmeleri de ataerkil ikiyüzlülüğe temel olan epizotlardandır ve bu epizotlar kadın hakkındaki düşüncenin ataerkil tercihe/çıkara göre gidiş-gelişlerine bir örnektir (Parlak, 2015: 162).

Divan edebiyatında ise özellikle XV. ve XVI. yüzyıldan sonraki yüzyıllarda yazılmış edebî ürünlerde kadın neredeyse daima kötü imajla yer alır. A. Sırrı Levend bu konuda “*Hiçbir vesika kadının bu hâkir mevkiini edebî vesikalar kadar ifade ve tespit edemez*” demektedir.

II. Kitâb-ı Usûl Mesnevisinde Kadın ve Erkek

Türk toplumunda öteden beri eş seçimi önemli bir olgudur. İnsan özellikle de erkek, eş olarak seçtiği kişiyi kendi hayatından önce korumakla yükümlüdür ve eşi onun namusu olan o insandır. Bu hissiyatla eşini mümkün olduğunca haram gözlerden sakınması gerekir.

Ele aldığımız Kitâb-ı Usûl mesnevisinde de bu çok ince ve çok dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Tabii bu dikkat özellikle kadın üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bir erkek ellerin diline düşerse bir daha yuvasına sahip olabilmesi ve yuvasında huzur bulması çok zor olacaktır. Böyle bir duruma düşmemek için de tedbirini baştan almalı, paçasını karısına kaptırmamalıdır. Paçasını baştan karısına kaptıran erkek ise alçak bir insan olarak görülmektedir. İşte şair mesnevide erkeğin bu alçalmayı yaşamaması için ona evlenilecek kadının nasıl olması gerektiğine dair nasihatler vermektedir.

II.a. Evlenilecek Kadında İstenmeyen Özellikler

Ata Binmek: Bir kadının ata binmesine eşi asla müsaade etmemelidir zira bu durum zina ehlinin karısına laf atmasına sebep olur. Erkek, kadını yanında köle ile de gönderse artık kendisinin şanına laf gelmiştir. Çünkü köle de karısını ata indirip bindirirken ister istemez onunla uygunsuz durumlarla karşılaşır. Karısının topuğundan tutar, hizmet için eteğini toplamasına yardımcı olur, attan inerken koluna girer. Tüm bunlara izin veren kadında da ne din ne iman ne de hayâdan söz edilemez:

“O şahs denîdür ki bir ðavrata

Musahhîr ola uğrıya miğnete (2173)

Ata bindire ðavratın dâ'imâ

Ana söz ata yolda ehl-i zinâ (2174)

Bile қоша yanınca oğlanını

Çala yirlere adını şanını (2175)

Ata bindürürken topuğın şıқа

Eteğini altı yanında şağa (2176)

Kaçan atdan indirse ol bayını

Gire kıltuğuna ala pâyını (2177)

O ÷avrat ki bu işe vire rızâ

Ne dîn ola anda ne hâyf u hayâ” (2178)

Peçe Açmak: Hayâ perdesi yırtılan, imanı zayıf olan bir kadın peçesini başka erkeklerin yanında açmakta bir beis görmeyecektir. Yanında beş on cariye olduğu halde ve köleleriyle yürüyüşlere çıkacak, salına salına yürüyerek bütün dikkatleri üzerine toplayacak, sebepsiz yere komşu komşu gezecek ve bu arada yüzünü bütün erkeklere gösterecektir. Herkes onun hakkında, “Bu kadın şu adamın karısıdır.” diye işaret edecek, böylece kocasının ve namusunun ağızlarda sakız olmasına sebep olacaktır:

“Peçesin açâ şuratın göstere

Yüzi hâlk arasında düşe yire (2179)

Eri kulların yanına şağına

Gide ardına başına başına (2180)

Biş on câriyeyle geze her zamân

Gügercin alayına döner hemân (2181)

Uşûle uyar gibi reftâr ide

İle şîve vü nâzın izhâr ide (2182)

Yüzün göre nâ-mağremüñ rûz u şeb

Geze koñşıdan koñşıya bî-sebeb (2183)

Diye yolda gördikçe her nekbeti

Budur ol fülân kimseniñ ÷avratı” (2184)

Eve Herkesi Kabul Etmek: Yine hayâ duygusunu yitiren kadın başka erkekleri evine almakta sakınca görmez. Buna bahane olarak da evine aldığı erkeklerin, konusu komşusu, akrabası, kölesi olduğu savunmasını yapar. Bu durumda karısının oyuncuğu olan erkeğin de evine giren çıkandan haberi olmaz. Böyle bir koca karısının eşeği gibidir, sadece karısının söylediklerine baş eğmektedir. Kulağını kötü sözlere, gözünü de hakikate kapatmaktan başka çaresi yoktur:

“Bu kıavmüm bu kıulum bu kıoşşum diyü

Evine şoşar şaşradan içerü (2186)

Belâ gelsün ol şahsa kim dâ'imâ

Girenden çıkandan habîr olmya (2187)

Olur bir çepel ÷avratuñ merkebi

Başın şalar ahfeş keçisi gibi” (2189)

İşveli Olmak: Hareminden çıkan, kendisini herkese gösteren, işveli, cilveli, oynak bir kadına güneş bile olsa bakılmamalıdır. Bu tip bir kadınla evlenmeyi tercih etmemek gerekir. Çünkü böyle bir kadınla evlenen erkek kumaşını pazara çıkararak erkek gibi onun peşinde denetler halde bulunmak zorunda kalacaktır. Evlenmeden önce zinaya hevesli olan kadını evlenince uslandırmak mümkün değildir. Ailesi böyle olmadığı halde kendisi böyle ailelerle dostluk yapanın da kalbinde fesat vardır. Bu tip aileler veba gibidir, kısa zamanda yayılırlar. Cemiyeti korumak için onları yok etmek gerekir.

“Şu ÷avrat ki oynarça başlu ola

Eger şems ise dâhi bakma aña (2193)

Şu servüñ ki başı garemden çıkar

Hevâ ehli yoldan geçerken bakar (2194)

Ğumaşını bâzâra viren kişi

Olur müşterisin gözetmek işi (2195)

Şu zen kim zinâya çeker intizâr

İder kesret nâs içinde güzâr (2196)

Bu kavm ile şol kim ide ittiğâd

Dimâğında vardur anuñ da fesâd (2197)

Kesilse yasağ olsa ehl-i zinâ

Cihândan ibâ eyler idi vebâ” (2199)

II.b. Evlenilecek Kadında Aranılan Özellikler

Güzel Olmak: Erkek evleneceği kadının güzelliğine dikkat etmelidir ki aşkına bir vesile olsun. Güzel bir kadınla evlenmeyen erkek güneşten kaçıp gölgede yaşamayı, güzelliklere gözlerini kapatmayı tercih etmiş demektir:

“Şu şart ile ammâ cemîle ola

Senüñ ışıkuna bir vesîle ola (1998)

Güzel şûrete olmıyan diğğati

Güneşden kaçan sâyedür hilğati” (1999)

Genç Olmak: Erkekler yaş aldıkça ay ve güneş gibi parlayarak nûrâni bir çehreye bürünürken, kadınlar yaşlandıkça çirkinleşirler. Çirkinliklerini süslenerek yok etmeğe çalışsalar da yüzlerine yansıyan kasveti yok etmeleri mümkün olmaz. Erkek yaşlı olsa sorun değildir ama evlenilecek kadın genç olmalı ki erkeğin hazinesine bir hazine gibi eklensin.:

“Karı olmıya gonceveş genç ola

Gele şadr-ı vîrânuna künc ola (2000)

Çocadıqça nûrâni olur ricâl

Misâl-i meh ü mihr-i rûşen-cemâl (2015)

Çarılar yaşadıqça çirkin olur

Muğassî olur gerçi tezyin olur” (2016)

Unutulmamalıdır ki Allah Hz. Havva’yı Adem’in etinden yaratmıştır ve et bayatladıkça kurur, güzelliğini yitirir:

“*Zamân ile Çavvâ ’yı ol Müsteşân*

Binâ kıldı Âdem etinden şayân (2017)

Bayat olsa et kısmı olur kadîd

İder zînet ü sûretin nâ-bedîd” (2018)

Temiz Bir Nesle Sahip Olmak: Ailesinde, atalarında, neslinde bir bozukluk, karışıklık olan kadından uzak durulmalıdır. Unutulmamalıdır ki nesli temiz olmayandan temiz bir nesil beklenemez:

Ulaşma leke kimsenüñ nesline

Bulaşma ırağ ol necis aşlına (2001)

Şol Eflâk u Boğdan atı dâ’imâ

“*Arab aygırını şoğurmaz saña”* (2002)

Erkeğe Denk Olmak: Şayet bir erkeğin karısı mevkii sahibi eşrafın ileri gelen ailelerinden olursa o erkek ömrünün sonuna kadar korku içinde yaşar. Böyle bir aile kızının evliliğine izin verse de sonra adamı şaşkına çevirir, yapmadıkları eziyeti bırakmazlar. Böyle bir kadının

saçının telleri erkeğin ağzını bağlayacak bir bağ olur. Böyle bir evliliği kabul etmemek gerekir çünkü bu gibi bir ailenin kızı babasından aldığı güçle erkeğe dil uzatır ve erkek de sözünü kesmek zorunda kalır:

“Zenne kim ekâbirden ola sened

Ğabûl itme zinhâr anı eyle red (2003)

Zebânın dırâz eylese ey faķîr

Senüñ olur el-ķıŝsa sözüñ ķaŝîr (2004)

Olur saçınun her kılı dil bağı

Biner üstüne ŝaķın altunđağı (2005)

Ekâbir dem olur virür bir ķarı

Ara yirde mağbûn ider bir eri” (2006)

Kara ve Kuru Olmama: Eğer kadın kara, kuru, çelimsiz olursa kocası ömrü boyunca sıkıntı içinde olacak, o da eriyip gidecektir. Böyle bir kadının hem görünüşü hem huyu kötü olur. Şayet erkek yolda elinden tutup yürümeye çalışsa kadın dilli düdük gibi inlemeye başlar. Unutulmamalıdır ki, “Bir dirhem et, bin ayıp örter.”:

“Ķurı olsa vü ķara olsa ķarı

Erir mum gibi miğnet ile eri (2011)

Ķuŝûŝâ yürürken elin alalar

İde dillü düdük gibi nâleler” (2012) (Alkaya, 1996: 107-117)

SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışmada cinsiyetin bir toplumda nasıl bir üstünlük ögesi olduğu insanın doğası ile ilgili değil, o toplumun kültürel ve tarihî özellikleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu sebeple “belirli bir toplumdaki kadın ve erkek rolleri arasındaki farklılıkların ve ilgili ayrıntıların o toplumda var olan değer yargıları ve kültür özelliklerinden kaynaklandığı” gerçeği kadının divan edebiyatına yansıtış biçimini de açıklayacaktır. Bu nedenledir ki İslam öncesi metinlerde ve Dede Korkut hikâyelerinde müstesna bir yeri olan kadının, sonraki edebî ürünlerde yavaş yavaş değerini kaybettiği neredeyse kötülük sembolü olarak anıldığı görülmektedir. Özellikle eş olacak kadına belli kalıplar sunulmuş ve bu kalıpların dışında bir hareket ayıp, günah sayılarak kınanmıştır. Kadın ataerkil yaklaşımlarla belirlenen bu kalıplar içinde üstün ahlâkî erdemlere sahip olmazsa kabul görmeyecek bir varlık olarak yansıtılmıştır. Ahlâkî erdemlerin ve değer yargılarının bekçisi olarak kadın tayin edilmiştir, bu mesuliyetin sahibi odur, buna uygun davranmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıbeş A. (2023). “Şemsettin Sivâsî’nin İbretnü mâ Mesnevisinde İffet Temsili Olarak Kadın”. İstanbul: Medeniyet Üniversitesi II. Geçmişten Bugüne Türk Yazınında Kadının Temsili Sempozyumu.
- Adıbeş, A.; Başak G. Merve (2022). “Nakşi Ali Kirmâni’nin Gavriyye Mesnevîsi ile Dede Korkut Kitabında Bazı Kadın ve Erkek Tipleri”. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi III. İZÜ Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi.
- Alkaya, Mehmet A. (1996). Taşlıcalı Yahyâ Kitâb-ı Usûl. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arat, Refik R. (1959). Kutadgu Bilig. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ergin, M. (2011). Dede Korkut Kitabı-1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, Umay (2000). “İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi”. Milli Folklor Dergisi, 46.
- Levend, Ağâh S. (1984). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. (4. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Parlak Kavasoglu, E. (2015). “Dede Korkut Kitabı’na Feminist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Bir Bakış Denemesi”. Türkiye’de ve Dünyada Kadın Araştırmaları. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi. 157-164.

NESNELEŞTİRME TEORİSİ VE FEMİNİST KURAM BAĞLAMINDA BEDEN ALGISI ÜZERİNE YANLIŞ AKTİVİZM ELEŞTİRİSİ

Lale Sude ÖZCAN*

ÖZET

Beden imajı bir beden organı, psikolojik bir resim ya da algı içerisinde yarattığımız küçük bir insan değildir. Hizmet ettiği işlevler ve deneyimlendiği düzeyler açısından en iyi şekilde tanımlanmalıdır. Beden, duyuşsal bir kayıt, bir eylem aracı, bir dürtü kaynağı, benlik ve diğerleri için bir uyarıcı, özel bir dünya, ifade aracı olarak işlev görür. Bu nedenle beden imajının basit bir algısal fenomen olmadığını ve bireyin kendi bedenine ilişkin algısı ölçüldüğünde dahi, bireyin yaptığı yargıların bilişsel, duygusal, tutumsal ve diğer değişkenlerden büyük ölçüde etkilendiğini göz ardı etmemek gerekir. Kendini nesneleştirme, başta kadınlar olmak üzere tüm bireyler için olumsuz psikolojik sonuçlara yol açabilir. Araştırmalar, bedenlerini kendisini nesneleştirme eğiliminde olan kadınların yeme bozukluğu yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir, bu durumda beden memnuniyetsizliği, görünüm kaygısı ve vücuttan utanma gibi özellikler ortaya çıkabilir. Kendini nesneleştirme aynı zamanda azalan benlik saygısı, depresif ruh hali ve hatta odaklanmış dikkatin bozulması yoluyla bilişsel performansın azalmasıyla ilintilidir. Çekici veya uygun bir vücut tipi ve boyutu olarak kabul edilen mesajlar, bu belirli kriterlere uymayan birçok insan için zararlı olabilir. Bu beklentiler; zayıf zihinsel sağlık, vücut memnuniyetsizliği, yemek ve egzersiz konusunda sağlıksız davranışlara yol açabilir. Bu nedenle beden pozitifliği hareketi ve beden aktivizmi toplum tarafından kabul edilebilir görülen beden yelpazesini genişletme ihtiyacından doğmuştur. Beden aktivizmi, bedenlerin belirli bir kalıba uyması gerektiği fikirlerinin reddini ve insanları bedenlerini olduğu gibi kabul etmeye ve kutlamaya teşvik eder. Beden pozitifizm hareketi tüm eleştirilerine rağmen, farklı vücut tiplerinin kabulünün ve toleransının gerçekleştirilmesi, bireylerin ve genelinde bir bütün olarak toplumun sağlığını iyileştirebilir. Çalışmada beden pozitifliği hareketinin ve beden aktivizminin, kadınların ruh ve beden sağlığı açısından nasıl ele alınması gerektiği feminist kuram ve nesneleştirme teorisi bağlamında incelenmiştir.

---

* Başkent Üniversitesi, İletişim ve Tasarımı Bölümü Lisans Öğrenci.

Anahtar Kelimeler: Beden Algısı, Beden Pozitivistliği Hareketi, Fiziksel ve Mental Sağlık, Nesneleştirme Teorisi, Feminist Kuram

GİRİŞ

Nesneleştirme teorisi (Fredrickson ve Roberts 1997), beden imajı ve yeme sorunları, kadın psikolojisi ve cinsiyet psikolojisi ile ilgili literatürleri kesen etkili bir çerçeve oluşturmuştur. Sex Roles'ın bu sayısında sunulan araştırma, birçok makalenin içinden açıkça veya kısmen geçen nesnelleştirme teorisini yansıtıyor; bu makaleler aynı zamanda nesnelleştirme teorisi araştırmasında büyük ilerlemeleri temsil etmektedir. Bu sayıda ve diğer yayınlarda (inceleme için bkz. Moradi ve Huang 2008) temsil edildiği şekliyle, nesneleştirme teorisinin ilkeleri üzerine araştırmaların çoğalması, beden imajı ve yeme sorunlarının incelenmesinde nesneleştirme teorisinin büyük bir güç olduğuna işaret etmektedir. Diğer beden imajı modellerinin desteklenen yönlerini bir araya getiren, önemli yeni değişkenler ve nüanslar ekleyen ve çeşitli gruplar için belirginlik deneyimlerini barındırabilen bir çerçeve olarak nesneleştirme teorisinin vaadi göz önüne alındığında, nesneleştirme teorisini, cinsiyete dayandırılmış beden imajı üzerine araştırmaları ilerletmek için faydalı bir zemin sunmasına katkıda bulunmaktadır.

Makalede, nesnelleştirme teorisinin, mevcut teorileri pekiştirmek, mevcut sayıdaki çalışmalar arasında bulguları entegre etmek ve çeşitli popülasyonlarda cinsiyetlendirilmiş beden imajı ve yeme sorunları üzerine gelecekteki araştırmaları temellendirmek için bir çerçeve olarak vaadini tartışmaktadır. Bu kısım, (a) nesneleştirme teorisine genel bir bakış sağlamak ve onun toplumsal cinsiyet ve kültürel çeşitliliği ele alma vaadini açıklamak, (b) nesneleştirme teorisi ile diğer birkaç etkili çerçeve arasındaki örtüşme ve ayrımın özelliklerini açıklamak, (c) yapılan ilerlemeleri açıklamak için düzenlenmiştir.

I. Nesneleştirme Teorisine Genel Bakış

Nesneleştirme teorisi, diğer kuramlar ve beden imajı üzerine araştırmalar arasında birçok konuyu birleştirir ve sosyo-kültürel baskıların beden imajını ve yeme problemlerini teşvik edebilecek psikolojik risk faktörlerine hangi biçimde çevrildiğini anlamak için uyumlu bir çerçeve oluşturur. Nesneleştirme teorisi ilk ortaya atıldığında aslen beyaz ve kolej öğrencisi olan kadınların deneyimlerine dayandırılmıştır (inceleme için Moradi ve Huang 2008'e bakınız). Ancak teori, cinsel azınlık ve heteroseksüel erkeklerin deneyimlerini (örn., Hebl ve diğerleri 2004; Martins ve diğerleri 2007; Wiseman ve Moradi 2010) ve ayrıca aşağıda örneği

verilen, kadın bireylerin alt grupları için benzersiz bir şekilde göze çarpan deneyimleri incelemeye genişletilmiştir. Örneğin lezbiyen kadınlar (örn., Kozee ve Tylka 2006), Afrikalı Amerikalı kadınlar (örn., Buchanan ve diğerleri. 2008) ve işitme engelli kadınlar (Moradi ve Rottenstein 2007).

Nesneleştirme teorisi, toplumsal cinsiyet sosyalleşmesi ve cinsel nesneleştirme deneyimlerinin, kadınları bedenleri ve görünüşleriyle tanımladığını öne sürer. Bu tür deneyimler, kadınları, kültürel çekicilik standartlarını kendilerininmiş gibi içselleştirmeleri ve kendi bedenlerini nesnelleştirmeleri veya bir gözlemcinin kendi bedenlerine ilişkin bakış açısını benimsemeleri için sosyalleştirir. Kendini nesneleştirme, sürekli bir şekilde beden gözetimi olarak kendini gösterir; bu da sırayla, beden utancını ve kaygıyı artırabilir, içsel bedensel durumlara (örneğin, açlık, tokluk) ilişkin farkındalığı azaltabilir ve psikolojik sağlık için kritik olan en yüksek motivasyonel durumları önleyebilir. Bu psikolojik faktörler, sırayla, yeme bozukluğunu, depresif semptomları ve cinsel işlev bozukluğunu teşvik edebilir.

I.a. Cinsiyet Çeşitliğinin Beraberinde Getirdiği Sorunlara Çözüm Önerileri

Nesneleştirme teorisinin özellikle toplumsal cinsiyete dayalı beden imajıyla ilgili umut verici bir yönü, -cinsiyet ve görünüşle ilgili baskın kültürel mesajların kendini nesnelleştirmeyi içeren şeklindeki- temel önermesinin, bunlara maruz kalan toplumsal cinsiyet ve kültürel gruplar arasında genişletilebilmesidir. Baskın kültürel mesajlar bununla birlikte, bu tür uzantılar için önemli olan, gruba özgü belirginlik deneyimlerinin ve bu deneyimler tarafından şekillendirilen ilgili toplumsal güç dinamiklerinin dikkate alınması gerektiğidir. Örneğin, nesneleştirme teorisinin erkeklere uygulanması düşünülürken, kaslılığı ve egemenliği erkekler için çekici kılan kültürel standartların sonuçları, zayıflığı ve kırılğanlığı kadınlar için çekici olarak idealleştiren standartların çıkarımlarından ayırt edilmelidir. Bu farklı standartlar, kadınları erkeklere kıyasla ezen ve güçsüzleştiren iktidar yapılarını güçlendirmeye hizmet etmektedir.

Bu görelî toplumsal ayrıcalık ve erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği bağlamında, erkeklerin kültürel çekicilik standartlarını içselleştirmesinin de bazı zararlı bağıntıları vardır. Örneğin, erkeklerde, baskın kültürel çekicilik standartlarının içselleştirilmesi, kendini nesneleştirme, beden memnuniyetsizliği ve daha kaslı olma dürtüsü ile bağlantılıdır (örneğin, Cashel ve diğerleri 2003; Karazsia ve Crowther 2008; Levesque ve Vichinsky 2006). ; Morry ve Staska 2001; Warren 2008). Ayrıca, nesneleştirme teorisi araştırması, kadınlar ve erkekler (özellikle cinsel yönelimi heteroseksüel olmayan erkekler) arasında bazı benzerlikler olduğunu

öne sürer; ortalama olarak, heteroseksüel kadınlar ve cinsel yönelimi farklı olan erkekler, lezbiyen kadınlara ve heteroseksüel erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde kendini nesnelleştirme ve ilgili bazı yapıları rapor etmiştir. (örn., Kozee ve Tylka 2006; Martins ve diğerleri. 2007; Moradi ve Huang 2008; Wiseman ve Morad 2010). Erkeklerle yapılan araştırmalarda nesnelleştirme teorisi uygulamalarına ek olarak, cinsiyet çatışması olan bireylerin beden imajını anlamadaki potansiyel uygulaması, Ålgars ve Santilla'nın (2010) bulguları tarafından vurgulanmıştır. Spesifik olarak, Finlandiyalı ikizler ve kardeşlerinden oluşan nüfus örnekleriyle, Ålgars ve Santilla cinsiyet kimliği çatışmasını çapraz cinsiyetli bir kimlik hissetmek veya cinsiyetler arası bir beden istemek olarak işlevselleştirmiştir. Araştırmalarını açıkça nesnelleştirme teorisine dayandırmaları da bu teori onların bir takım sonuçlarını anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. İlk olarak, Ålgars ve Santilla, cinsiyet kimliği çatışan bireylerin, çelişkili olmayan bireylere göre daha yüksek düzeyde genel vücut memnuniyetsizliği bildirdiklerini bulmuşlardır. Bu bulgu için olası birinci açıklama, kültürel görünüm standartlarının içselleştirilmesindeki değişkenliğin grup farklılıkları arasında (ve kendi içinde) yattığıdır. Özellikle beden takibi ve beden utancı, içselleştirilmiş cinsiyeti geleneksel kültürel görünüm standartlarına uymayan, cinsiyet çatışması yaşayan bireyler üzerinde yoğunlaşabilir. İkincisi, zayıflığa özgü yeme sorunlarının cinsiyet çatışması olan ve olmayan erkekler arasında farklılık göstermediğini, ancak cinsiyet çatışması yaşamayan kadınlarda çatışma yaşayan kadınlardan daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bu örüntü, zayıflığın özellikle kadınlara uygulanan vücut nesnelleştirmesinin bir tezahürü olduğu gerçeğiyle tutarlıdır; belki de kaslılık ideali gibi erkekler için göze çarpan bir vücut nesnelleştirme tezahürü, cinsiyet çatışması yaşayan ve çatışma yaşayan erkekler arasında farklılıklara yol açmaktadır.

Cinsiyet kimliği grupları arasındaki deneyimleri ele almanın ötesinde, nesnelleştirme teorisinin yalnızca zayıflık baskılarından ziyade sosyalleşme ve cinsel nesnelleştirme deneyimlerine olan ilgisi, cinsiyetin ırk, etnik köken, cinsel yönelim ve diğer kültürel unsurlarla birleşmesi ile şekillenen benzersiz baskıları keşfetmeye izin verir. Örneğin, cilt tonu, saç rengi ve dokusu, yüz özellikleri ve vücut bölümlerinin şekli ve boyutu hakkındaki baskılar, beden gözetimi, beden utancı ve diğer nesnelleştirme teorisi yapılarının tezahürlerini şekillendirebilir ve beden imajına ve ırksal veya etnik olarak yeme sorunlarına katkıda bulunabilir. Çatışan kültürlerle uyum sağlamakla ilişkili marjinalleşme ve stres, baskın kültürel çekicilik standartlarının içselleştirilmesini şekillendirebilir ve işitme engelli kadınların yanı sıra ırksal veya etnik olarak azınlıktaki kadınlar için de beden imajı ve yeme sorunları ile bağlantılı olabilir (örn., Moradi

ve Rottenstein 2007; Perez ve ark. 2002). Cinsiyet uyumsuzluğu için çocuklukta taciz, çocuklukta cinsel istismar, homofobik saldırılar, transfobik damgalanma beklentileri ve içselleştirilmiş homofobi, cinsel nesneleştirme deneyimlerine ek olarak beden imajı ve yeme sorunları ile bağlantılı sosyalleşme deneyimlerini yansıtabilir. Aynı zamanda erkeklerin eril ve kaslı beden idealleri, erkeklerin nesneleştirme ve beden imajı deneyimleriyle ilgili olabilir (örn., Kimmel ve Mahalik 2004, 2005; Thompson ve Cafri 2007). Nesneleştirme teorisinin yapıları ve çerçevesi, bize farklı popülasyonlarda göze çarpan bir dizi sosyalleşme deneyimini barındırma esnekliği sunar.

Cinsiyet kimliği grupları arasındaki deneyimleri ele almanın ötesinde, nesneleştirme teorisinin yalnızca zayıflık baskılarından ziyade sosyalleşme ve cinsel nesneleştirme deneyimlerine olan ilgisi, cinsiyetin ırk, etnik köken, cinsel yönelim ve diğer kültürel unsurlarla birleşmesi ile şekillenen benzersiz baskıları keşfetmeye izin verir. Örneğin, cilt tonu, saç rengi ve dokusu, yüz özellikleri ve vücut bölümlerinin şekli ve boyutu hakkındaki baskılar, beden gözetimi, beden utancı ve diğer nesneleştirme teorisi yapılarının tezahürlerini şekillendirebilir ve beden imajına ve ırksal veya etnik olarak yeme sorunlarına katkıda bulunabilir. Çatışan kültürlerle uyum sağlamakla ilişkili marjinalleşme ve stres, baskın kültürel çekicilik standartlarının içselleştirilmesini şekillendirebilir ve işitme engelli kadınların yanı sıra ırksal veya etnik olarak azınlıktaki kadınlar için de beden imajı ve yeme sorunları ile bağlantılı olabilir (örn., Moradi ve Rottenstein 2007; Perez ve ark. 2002). Cinsiyet uyumsuzluğu için çocuklukta taciz, çocuklukta cinsel istismar, homofobik saldırılar, transfobik damgalanma beklentileri ve içselleştirilmiş homofobi, cinsel nesneleştirme deneyimlerine ek olarak beden imajı ve yeme sorunları ile bağlantılı sosyalleşme deneyimlerini yansıtabilir. Aynı zamanda erkeklerin eril ve kaslı beden idealleri, erkeklerin nesneleştirme ve beden imajı deneyimleriyle ilgili olabilir (örn., Kimmel ve Mahalik 2004, 2005; Thompson ve Cafri 2007). Nesneleştirme teorisinin yapıları ve çerçevesi, bize farklı popülasyonlarda göze çarpan bir dizi sosyalleşme deneyimini barındırma esnekliği sunar.

II. Nesneleştirme Kuramı Kullanılarak Cinsiyete Dayalı Beden İmajı Araştırmalarının Yapılması ve Önemi

Cinsiyete dayalı beden imajı ve nesneleştirme teorisi üzerine araştırmaları ilerletmek için önemli olan, kendi kendini nesneleştirme kavramsallaştırılmasının ve cinsiyetlendirilmiş beden imajı ve nesneleştirme teorisi üzerine araştırmalarda açıkça ölçülen yapılar olarak kültürel çekicilik standartlarının ve beden gözetiminin içselleştirilmesinin önemine yönelik

ampirik desteğe katkıda bulunmaktadır. Böyle bir vurgu aynı zamanda kültürel çekicilik ve vücut gözetimi standartlarının nesnelleştirilmiş beden bilinci, ikili yol ve üçlü etki modelleri ile yakınlaşma noktaları olarak içselleştirilmesiyle de tutarlıdır. Kültürel çekicilik standartlarının içselleştirilmesinin ve vücut gözetiminin rollerinin yeniden vurgulanması, kendini nesneleştirmeyi işlevselleştirmeye yönelik önceki girişimlerdeki bazı tutarsızlıkların çözülmesine yardımcı olabilir; buna, katılımcıların görünüşe dayalı ve yeterlilik temelli vücut niteliklerinin algılanan önemi arasındaki fark olarak ölçülmesi de dahildir. İçselleştirme ve beden gözetimi rolleri için biriken ampirik destek göz önüne alındığında, belki de nesnelleştirme teorisinde kavramsal bir kaymadan söz edilmelidir.

Kendini nesneleştirme, doğrudan ve ayrı olarak ölçülecek tek bir yapı olmayabilir. Daha ziyade, cinsel nesneleştirme deneyimleriyle desteklenen, kültürel çekicilik ve vücut gözetimi standartlarının içselleştirilmesi ve bunların sırayla daha büyük beden utancı, daha fazla endişe, azaltılmış akış ve azaltılmış içsel beden ile bağlantılarıyla kendini gösteren bir süreç olabilir. Ayrıca, daha önce tartışıldığı gibi, nesneleştirme teorisindeki ara değişkenler kümesini (yani içselleştirme, beden gözetimi, Kendi kendini nesneleştirme sürecinin potansiyel sonuçları olarak beden utancı, kaygı, akış, içsel bedensel farkındalık), gruplar ve ölçüt değişkenler arasında kendini nesneleştirmenin tezahürleri olarak bu değişkenlerin farklı belirginliğini ortaya çıkarabilir (örn. cinsel azınlık erkekleri arasındaki semptomlar, kaslılık odaklı beden imajı anlayışına olan belirginliğine göre cinsel azınlık veya heteroseksüel erkekler arasındaki ilişkiler; Martins et al. 2007; Wiseman ve Moradi 2010).

SONUÇ

Nesneleştirme teorisi yapılarının benzersiz tezahürlerine ve belirginliğine dikkat çekmek önceki araştırmalarda verimliliği arttırmıştır. Bu tür standartlar daha kapsayıcı çekicilik yorumları sağlıyorsa – örneğin kadınlar için daha büyük bedenleri kabul eden kültürler – baskın kültürel standartların içselleştirilmesini azaltabilir veya modelde yer alan bazı bağlantılarda tampon görevi görebilir. Buna karşılık, bu standartlar farklı ama eşit derecede kısıtlayıcı çekicilik yorumları olarak deneyimlenirse, aracı beden imajı risk faktörlerine benzersiz şekillerde katkıda bulunabilirler. Nesneleştirme teorisinin temel ilkelerini destekleyen araştırma kanıtlarının artan yakınsaması, nesneleştirme teorisinin, literatürü cinsiyet ve kültürün birbirleriyle nasıl kesiştiğini açıklayacak şekilde temellendirmek ve genişletmek için yararlı bir çerçeve olabileceğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- Ålgars, M., & Santilla, P. (2010). Conflicted Gender Identity, Body Dissatisfaction, And Disordered Eating In Adult Men And Women. *Sex Roles, This Issue*.
- Aubrey, J. S. (2010). Looking Good Versus Feeling Good: An Investigation Of Media Frames Of Health Advice And Their Effects On Women's Body-Related Self-Perceptions. *Sex Roles, This Issue*.
- Buchanan, T. S., Fischer, A. R., Tokar, D. M., & Yoder, J. D. (2008). Testing A Culturespecific Extension Of Objectification Theory Regarding African American Women's Body Image.
- Jung, J., Forbes, G. B., & Chan. P. (2010). Global Body And Muscle Satisfaction Among College Men In The United States And Hong Kong-China. *Sex Roles, This Issue*.
- Kimmel, S. B., & Mahalik, J. R. (2004). Measuring Masculine Body Ideal Distress: Development Of A Measure. *International Journal Of Men's Health, 3*, 1–10.
- Kozee, H. B., Tylka, T. L., Augustus-Horvath, C. L., & Denchik, A. (2007). Development And Psychometric Evaluation Of The Interpersonal Sexual Objectification Scale. *Psychology Of Women Quarterly, 31*, 176–189.
- Larkin, J., Rice, C., & Russell, V. (1996). Slipping Through The Cracks: Sexual Harassment, Eating Problems, And The Problem Of Embodiment. *Eating Disorders: The Journal Of Treatment And Prevention, 4*, 5–26.
- Levesque, M. J., & Vichinsky, D. R. (2006). Raising The Bar On The Body Beautiful: An Analysis Of The Body Image Concerns Of Homosexual Men. *Body Image, 3*, 45–55.
- Mahalik, J. R., Locke, B. D., Ludlow, L. H., Diemer, M. A., Scott, R. P., Gottfried, M., Et Al. (2003). Development Of The Conformity To Masculine Norms Inventory. *Psychology Of Men & Masculinity, 4*, 3–25.
- Martins, Y., Tiggemann, M., & Kirkbride, A. (2007). Those Speedos Become Them: The Role Of Self-Objectification In Gay And Heterosexual Men's Body Image. *Personality And Social Psychology Bulletin, 33*, 634–647.

VLADİMİR NABOKOV’UN *LOLITA* ADLI ROMANININ FEMİNİST ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Aylin SOUKSU*

ÖZET

Yayınlandığı günden beri eleştirilerin odağı olan, aynı zamanda Batı’da en çok okunan, en iyi roman listelerine giren *Lolita* (Лолита) romanı, Rus asıllı Amerikalı yazar Vladimir Nabokov tarafından kaleme alınır. İlk olarak 1955 yılında Paris’te, avangart ve erotik edebiyat eserlerini yayınlamasıyla bilinen Olimpiya Yayınevi’nde İngilizce olarak yayınlanır. XX. yüzyılın sansasyonel ve yasaklı eserlerinden biri olan Nabokov’un kültleşmiş erotik romanı *Lolita*, XXI. yüzyılda da yazar ve okurların ilgi odağı olmaya ve tartışılmaya devam etmektedir. İranlı yazar Azer Nefisi’nin 1955 yılında yayınlanan Tahran’da *Lolita* Okumak adlı romanında, üçüncü dünya kadınının gözünden *Lolita* eserinin değerlendirilmesi eserin güncelliğini koruduğunu kanıtlar niteliktedir.

Beyaz ırktan dul bir erkeğin itirafları (Исповедь Светлокожего Вдовца) adıyla da bilinen *Lolita* romanı, orta yaşlarındaki Humbert Humbert’in çocuk yaşta bir kızla olan saplantılı ilişkisini konu alır. Tüm kadınları nesneleştiren ve manipüle eden Humbert karakterinin ağızdan anlatılan eser, erkek karakterin güçlü bir figür olarak tasvir edildiği ve genç kızın objeleştirildiği bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle söz konusu roman, feminizm hareketi içinde cinsiyet rolleri ve kadınların objeleştirilmesi konularında önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Birçok feminizm savunucusu, *Lolita* gibi yapıtların kadınların gördüğü şiddete ve istismara âdeta katkıda bulunduğunu, bu nedenle ortadan kaldırılmaları gerektiğini savunur. Azımsanmayacak bir kesim ise bu tür eserlerin ifade özgürlüğü ile ilgili olduğunu ve yasaklanmalarını gerektiğini düşünür.

Bu çalışmada, kadın olmak ve *Lolita* eseri arasındaki bağlantıyı feminist eleştiri kuramıyla inceleyerek sanatın cinsiyetçilikteki rolüne dikkat çekmek amaçlanmıştır. Feminizm, genellikle güçlü kadın karakterlere sahip eserler üzerinden tartışılmaktadır. Diğer birçok bilimsel çalışmadan farklı olarak bu çalışma, sapkın bir erkeğin gözünden (Humbert) yazılmış bir roman üzerinden kadın haklarına, toplumsal algılara ve cinsiyet rollerine odaklandığı için önem taşır.

---

* Anadolu Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Öğrencisi.

Sonuç olarak, feminizm kadınların güçlendirilmesi ve eşit haklara sahip olmaları için mücadele ederken, Lolita gibi eserler de cinsiyet algısının tartışılması ve sorgulanması için bir fırsat sunar. Nitekim romanın sonunda da Humbert, artık yanında olmayan Lolita'yı cinsel bir obje olarak değil, farklı bir insan olarak anımsar.

Anahtar Sözcükler: Vladimir Nabokov, Lolita, feminist eleştiri, cinsiyetçilik.

GİRİŞ

Feminizm, kadınların toplumsal, siyasî, kültürel ve ekonomik haklarının erkeklerle eşit olması gerektiği düşüncesine dayalı bir harekettir. Kadınların eşitliği ve özgürlüğü için mücadele etmekle birlikte, feminizm toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda da farkındalığı arttırmayı da hedefler. Kadınların tarihsel olarak maruz kaldığı ayrımcılığı, tacizi, şiddeti ve sömürüyü ortaya çıkararak, bu sorunların üstesinden gelmek için çalışır. Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiği düşüncesi, feminizmin merkezî ilkesidir. Feminizm, edebiyat, sinema, tiyatro, görsel sanatlar ve müzik gibi sanatın birçok dalında kendini gösterir ve kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği ve özgürlüğü için verdiği mücadeleye katkıda bulunur. Feminist sanat, kadınların güçlenmesine ve özgürleşmesine yardımcı olurken, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine yönelik eleştirel bir bakış açısı sunar.

Edebiyatta feminizm, genellikle kadınların sosyal, politik ve kültürel haklarına ilişkin konuları işleyen eserlerde yer alır. Edebiyat eserleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkileri, kadınların güçsüzlüğü ve erkek egemenliği gibi konuları ele alarak, feminist düşünceleri yansıtır. Bir yazar feminizmi işlemek istediğinde, çoğunlukla kadın karakterleri güçlü, bağımsız ve özerk bir şekilde tasvir etmeyi seçer. Aynı zamanda, kadınları toplumsal cinsiyet rollerine göre sınırlandırmak zorunda olmadıklarını göstermek için, erkek karakterler de dâhil olmak üzere tüm karakterleri eşit ve adil bir şekilde ele alır. Feminist edebiyatta, kadınların güçlenmesine yardımcı olabilecek, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların haklarına ilişkin farkındalığı arttırabilecek, cinsiyet ayrımcılığı, kadınların siyasî, sosyal ve ekonomik hakları, cinsel taciz, ensest ve kadına şiddet gibi birçok tema ve konu işlenir. Edebiyatta feminizm, kadınların toplumsal, siyasî ve kültürel haklarının yanı sıra, kadınların güçlenmesine ve eşitliğe yönelik pozitif düşüncelerin oluşmasına odaklanan bir yaklaşımı ifade eder. Bunun toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda bilinçlenmeyi sağlamak için önemli bir araç olduğu söylenebilir.

Birçok feminizm savunucusu kadına şiddet, istismar gibi kadınların özgürlüğünü kısıtlayan, kadınları hor gören ve onların birer cinsel obje olarak kullanıldığı konuların ele alındığı eserlere karşı eleştirel bir tutum sergiler. Feministler, kadınların şiddet ve istismar konularında maruz kaldıkları gerçekleri vurgular ve bu tür eserlerin, kadınların zaten zayıf ve savunmasız olduğu toplumsal yapıları tekrarlamasından dolayı endişe duyarlar. Feminist eleştirmenlerin çoğu, kadına yönelik şiddeti içeren eserlerin, kadınları sadece şiddetin kurbanı olarak görerek, kadınların gerçek hayatta karşılaştığı şiddetin normalleştirilmesine neden olduğunu savunurlar. Ayrıca, bu tür eserlerdeki kadın karakterlerin çoğu, genellikle erkek karakterlerin varlığına bağımlı olarak veya erkek karakterlerin güçsüz birer yardımcısı olarak gösterildiği için, kadınların güçlenmesi ve özgürleşmesine yardımcı olmadığına da dikkat çekerler. Bununla birlikte, bazı feminist eleştirmenler de kadın şiddeti içeren eserlerin, gerçek hayatta kadınların maruz kaldığı şiddetin anlaşılmasına yardımcı olabileceğini ve kadınların haklarını savunmak için daha fazla farkındalık yaratılmasına katkıda bulunabileceğini savunurlar. Kadın istismarı ve şiddeti içeren eserlerin, toplumdaki kadınların maruz kaldığı cinsel taciz, şiddet, ayrımcılık ve sömürü gibi sorunlara dikkat çekmelerinin önemli olduğunu öne sürerler. Onlara göre kadın istismarı ve şiddetinin yaygınlığına ve ciddiyetine dikkat çekerek, bu sorunların toplumsal düzeyde ele alınması ve çözümlenmesi gerektiği, bu tarz eserlerde vurgulanır. Aynı zamanda, bu eserler, kadınların yaşadığı tüm zorluklarla mücadele etmek için toplumun tüm kesimlerinin sorumluluk alması gerektiğine işaret eder. Kadınların sesini duyurmasına ve toplumun kadınlara yönelik olumsuz bakış açısının değişmesine de katkıda bulunur. Kadın istismarı ve şiddeti konusunda açık ve cesur bir şekilde konuşulması, toplumsal bir dönüşüme öncülük ederek, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği ve özgürlüğü için mücadele etmelerine yardımcı olur.

Birbiriyle çelişkili birçok feminist eleştiriyi üzerine çeken bir eser de Rus asıllı Amerikalı bir yazar ve entomolog olan Vladimir Vladimiroviç Nabokov'un (Владимир Владимирович Набоков) 1955'te yayınlanan ve edebiyat dünyasında tartışmasız bir klasik olarak kabul edilen "Lolita" (Лолита) adlı romanıdır. Roman, orta yaşlı bir edebiyat profesörü olan Humbert Humbert'in "supericigi" olarak kategorize ettiği kız çocuklarına duyduğu saplantıyı, özellikle de on iki yaşında bir kız çocuğu olan Lolita'ya olan takıntılı aşkını konu edinir. Humbert Humbert romanda çok sık geçen supericiklerini detaylı olarak şöyle tanımlar:

"Dokuz ve on dört yaş sınırları içinde rastlanabilecek kimi kız çocukları vardır ki kendilerinin iki misli ya da daha yaşlı bazı talihsizlere, varlıklarının aslında insana değil de perilere özgü

olan niteliklerini gösteriverirler. Bu seçilmiş yaratıkları 'supericikleri' diye tanımlamak amacındayım" (Nabokov, 2022: 20).

Nabokov'un "Ünlü olan *Lolita*, ben değilim." (V. Nabokov'un "Paris Review"daki söyleşiden, 1967) dediği roman yayımlandığı dönemde büyük tartışmalara ve sansüre neden olur, ancak aynı zamanda eleştirmenlerden övgü toplayabilmeyi de başarır. Nabokov bu kadar övgü ve yergiye karşın, romanı yazarken, bir çocukluk aşkının ardından gelişen obsesyon temasını ele almak istediğini belirtir ve kitap için Edmund Wilson'a yolladığı mektubunda "*Lolita*'yı okumaya karar verdiğinde, lütfen onun son derece ahlakî bir kitap olduğunu unutma" diyerek onu uyarır (Bunny-Volodya, 1940-1971). *Lolita*'nın tamamen kurgusal bir eser olduğunu ve gerçek hayatta böyle bir şeyin gerçekleşmeyeceğini her fırsatta belirten Nabokov'a göre bu eser sadece bir fantezi ürünüdür ve böyle bir durumu asla desteklememektedir. Nabokov bu romanla birlikte bir hikâyeye anlatmakla kalmayıp, okuyucuların kendi âhlaki değerleri hakkında düşüncelerini sağlamayı amaçlar. Humbert Humbert karakterinin bir suçlu olduğunu ve bu karaktere karşı bir sempati duyulmasını beklemediğini açıklayan Nabokov, *Lolita*'yı aşk ve saplantı arasındaki ince çizgiyi keşfetmek için yazdığını da söylemektedir.

Romanın ana kahramanı olan Humbert'ın çocukluk aşkını travmatik bir şekilde kaybetmiş ve bu travmayı kendisiyle beraber büyütmüş olması aslında eserin çerçevesini oluşturmaktadır. *Lolita*'yı ilk gördüğü anda Humbert'ın ilk düşündüğü şey onun çocukluk aşkına ne kadar benzediğidir. Bu tema, roman içerisinde oldukça detaylı işlenmektedir. Nabokov'un *Lolita*'yı yazarken kullandığı dil, karakterizasyon teknikleri ve anlatım tarzı birçok insan tarafından rahatsız edici bulunabilir. Bu sebeple "*Lolita*" gibi bir eseri feminist bakış açısıyla incelemek oldukça zorlu olabilir. Bu çalışma bu zorlu konuya değinmekle birlikte cinsiyet konularına bakış açısını anlamayı ve Humbert Humbert karakterinin kadınlara ve kız çocuklarına yönelik saldırgan tutumunu göz önünde bulundurarak, Nabokov'un eserinin tartışmalı yönlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın bir başka hedefi de *Lolita* romanının kadın cinselliği, kadın bedeni, kadın kimliği ve kadın karakterlerinin tasvirleri gibi feminist teorik yaklaşımlarla ilgili bir analiz sunmaktır. Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümü Humbert Humbert karakterinin kişiliğine, ikinci bölümü *Lolita*'nın kadın karakterlerine ve Humbert Humbert'ın kadın karakterlere yönelik tutumuna ve son olarak üçüncü bölümü ise romanın dilinin ve anlatımının feminizm açısından değerlendirilmesi üzerine odaklanır. Bu bölümler, feminist eleştiri araştırma yöntemlerinin kullanımıyla *Lolita*'nın bir feminizm metni olarak okunmasına yardımcı olur ve genişletilmiş bir bakış açısı sunar.

I. Humbert Humbert’ın Psikolojik Profili

Romanın anlatıcısı ve aynı zamanda öykünün suçlu kahramanı olan Humbert, orta yaşlı, oldukça zeki ve kültürlü bir yazar, aynı zamanda bir edebiyat profesörüdür. Çok karmaşık bir kişiliğe sahip olan Humbert Humbert, Nabokov’un tanımladığı gibi yalnızca “beyaz bir dul erkek” (Nabokov, 2022) değil, aynı zamanda, her zaman kendini üstün gören, egoist ve sapkın da biridir. Romanın başlarında kendisine yönelik olumlu bir izlenim bırakmak için yazdığı, “Bütün bahtsızlıklarına rağmen olağanüstü yakışıklı bir erkektim, hâlâ da öyleyim. Hareketlerim yavaş ve uyumlu, boyum uzun, koyu renk saçlarım ipek yumuşaklığında, yüzüm düşünceli olduğu ölçüde baştan çıkarıcıdır...” (Nabokov, 2022: 30) sözlerinde açık bir şekilde kendini beğenmişliğini gösterir. İstese karşı cinste yaşıtı olan kadınlarla da birliktelik yaşayabileceğini ama onun bunu tercih etmediğini, supericiklerine özel bir ilgisi olduğunu ve bu durumu yaşamayan diğer erkeklerin çok şey kaçırdığını söyler:

“Heyhat, elimi sallasam istediğim yetişkin dişinin kollarımın arasına düşeceğini çok iyi biliyordum. Hatta olmuş armut gibi her dakika kucağıma düşmesinler diye kadınlara yüz vermemeyi alışkanlık haline getirdiğimin de farkındaydım” (Nabokov, 2022: 30).

“Diğer yetişkin hemcinslerimin eşit derecede yetişkin karşı cinsle giriştikleri, gürültüsü dünyayı tutan ‘doğal’ cinsel ilişkiden en azından söz konusu hemcinslerimin duyduğu hazları duymuş olmam mümkündür. Ne var ki, ben bu beylerin hiçbir zaman fark edemeyeceği, karşılaştırma kabul etmeyecek ölçüde baştan çıkarıcı, bambaşka hazları göz ucuyla da olsa görmüştüm (Nabokov, 2022: 22).

Küçük çocuklara karşı duyduğu hisleri daima savunan Humbert, okuyucuya kendini açıklamaya ve aklamaya çalışır. Okuyucuyu, ergenliğe henüz girmemiş kızlara karşı çekim duymanın oldukça ‘normal’ olduğuna ikna etmeye çalışır. Hükümet ve yasaları da işin içine katarak sinirlenir:

“Sayın jüri üyeleri, bayanlar baylar, çocuk-kızlarla kalbi küt küt attıran, zevkten inleyen ama bedensel olsa da her zaman cinsel olmayan ilişkiler kurma peşinde koşan suçluların büyük çoğunluğu zararsız, yarım yamalak, nereye çekerseniz oraya giden, pısrık gariplerdir. Toplumdan tek diledikleri oldukça zararsız, “sapkınca” diye bilinen eğilimlerini, terli, ıslak, sıradan, özel cinsel sapkınlıklarını tepelerinde polis ve toplum baskısı olmaksızın doyurmaktır. Cinsel suçlular değiliz biz! Savaş sırasındaki yiğit

askerler gibi ırza da geçmeyiz. Mutsuz, kendi halinde, kuçu kuçu bakışlı beyleriz biz, yetişkinlerin yanındayken arzularımızı denetim altına alabilecek kadar toplumsallaşmışızdır, ne var ki bir supericiğine el sürebilmek için hayatımızın kaç yılını vermeye hazırız, bilseniz! (Nabokov, 2022: 102).

Toplum normları ile dalga geçen Humbert, yaşadığı durumun garipsenmemesi gerektiğine inanır. Buna karşı herhangi bir psikolojik yaklaşımı reddeder:

“Toplumun yasaklarının baskısını yoğun biçimde duyuyordum. Ruhbilimciler çevremde pervane oluyor, bana olmayan cinsel dürtülerimden olamayacak kurtuluş umutları veriyorlardı” (Nabokov, 2022: 22).

İçinde birçok Humbert taşıdığını söyler ve bu Humbertların zaman zaman birbirleri ile tartıştığını dile getirir:

“Ahlâkçı yanım on iki yaşındaki kızların nasıl davranması gerektiğini belirleyen geleneksel görüşlere sığınarak konudan uzaklaşıyordu. Çocuk ruh sağlığı doktorluğuna özenen yanımda (o doktorların hepsi de sahte doktordur ya) yeni Freud’cu akımın saçmalarını geveleyip durarak, Lo’yu hep küçük kızın abartılı cinsel uyanmaları içinde hülyalara dalarken gözünün önüne getiriyordu. Son olarak, şehvet düşkününü yanım da (koca, çulgın bir canavardı bu) kurbanımın az buçuk ahlâk düşkünlüğü göstermesine ses çıkarmıyordu” (Nabokov, 2022: s. 144).

Çevresindeki tüm kadınları eleştiren ve onlardan hoşnutsuzluk duyan Humbert birçok karaktere yaptığı gibi, saplantılı âşık olduğu Lolita’yı da yargılar ancak bu sözleri küçük bir kız çocuğuna söylediğini unutmamak gerekir:

“Kafa yapısı olarak mide bulandıracak kadar tutucu bir küçük kızdı bence. Fıkır fıkır caz müziği, iki çiftle yapılan danslar, yapış yapış şerbetli dondurmalar, müzikal filmler, sinema dergileri falan- kusursuz sevdiği şeyler listesinde bunlar başı çekiyordu. Her yemek yiyişimizde yanı başımızda bitiveren o göz alıcı müzik kutularına kaç yüz tane metelik atmışımıdır. Tanrı bilir. (...) bütün reklamların kendisine adandığı bir kızdı o; kusursuz bir tüketici, her kokuşmuş ilanının hem öznesi hem nesnesiydi” (Nabokov, 2003, 170-171).

Lolita'da ayrıca Clare Quilty adlı karakter de bulunur. Bu karakter Humbert'ın ne kadar saplantılı olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Quilty cinsel olarak özgür bir karakter olarak tasvir edilir ve *Lolita*'nın da bu özgürlüğü keşfetme arzusunu temsil eder. Quilty, Humbert Humbert'ın neredeyse 'efsunlu' bir şekilde takıntılı olduğu biridir. Bu takıntının sebebi olarak ikisinin benzer birkaç özelliği olması söylenebilir. Örneğin her iki karakter de dolandırıcıdır, insanları kandırmak için yalan söylemeyi tercih ederler. İkisi de insanları manipüle etmek için karakterlerini değiştirir. Humbert güvenilir bir baba figürü oynayarak *Lolita*'dan yararlanmaya çalışırken, Quilty *Lolita*'yı Humbert'tan kurtarmak için kendini kahraman olarak gösterir. Hem Humbert'ın hem de Quilty'nin *Lolita*'ya karşı cinsel ilgisi bulunmaktadır ve yine her ikisi de sanatsal yeteneklere sahiptir; Humbert bir yazardır, Quilty ise bir tiyatro yönetmeni ve yazardır. Aralarındaki en önemli fark ise Humbert'ın Dolares'e sapkın ve istismarcı yaklaşımına karşın Quilty'nin kurtarıcı ve romantik yaklaşımıdır. Quilty asıl olarak, Dolores'in kaçmasında önemli bir rol oynar. Quilty, *Lolita*'yı Humbert'tan kurtarmak için onu bir tiyatro oyununa davet eder ve *Lolita*'nın sevgilisi Charlie, Quilty'nin yardımıyla *Lolita*'yı kaçırmaya çalışır. Fakat bu deneme başarısız olur ve Humbert *Lolita*'yı tekrar yanına alır. Sonrasında Quilty, *Lolita*'yı kendi başına kaçırmak üzere Humbert'ın yanına gider ve çıkan kavgada Humbert tarafından silahla öldürülür. Humbert Humbert'ın *Lolita*'yı kaçırdığı haberleri polise ulaştığında Humbert birçok yer değiştirir. Ancak sonunda polisler tarafından yakalanıp tutuklanır. Öldüğü güne kadarsa hep *Lolita*'yı hatırlar.

Humbert'ın egosu ve empati yoksunluğu, onun çevresindeki insanlara, özellikle kadınlara, karşı davranışlarını çok kez etkiler. Okuyucu bu durumda hikâyenin Humbert'ın anlatımı ile sınırlandırıldığını ve hiçbir zaman Dolares ve Charlotte Haze'in kendi hikâyelerini anlatmalarına fırsat verilmediğini fark eder. Bu durum, kadınların öznelliğinin görmezden gelindiği ve onların hikâyelerinin erkekler tarafından ele geçirildiği ve manipüle edildiği cinsiyetçi kültürü de yansıtmaktadır.

II. Humbert'ın Gözünden *Lolita*'da Kadın Karakterler

Lolita eserinde kadın karakterler Humbert Humbert'ın ağzından oldukça detaylı anlatılır. Humbert Humbert'ın hayatında önemli rol oynadığı için okuyucuya anlattığı ilk kadın karakter ise Annabel'dir. Annabel, Humbert Humbert'ın hem çocukluk hem de ilk aşkıdır. Buna rağmen, dokuz ve on dört yaş arasındaki bazı küçük kız çocuklarına 'supericiği' diyen Humbert, Annabel'i supericiği olarak görmemektedir. Bunu ise "*İkimiz de çocukken sevgili Annabel,*

benim için supericiği değildi. O zamanlar kendim de küçük bir keçi ayaklı tanrı olduğumdan, zamanın o büyüğü adasında birbirimize eşittik” diyerek açıklamaktadır (Nabokov, 2022: 21). Humbert Annabel’e duyduğu aşk için şunları söyler: “Birbirimize, hemen deli gibi, sakarca, utanmazca, ıstıraplar içinde âşık olduk; umutsuzca diye de eklemeliyim, çünkü birbirimize sahip olmak için duyduğumuz delicesine karşılıklı arzu ancak birbirimize bedenimizin ve ruhumuzun son zerresine kadar sahip olmak, birbirimizin içinde erimekle doycak gibiydi” (Nabokov, 2022: 15). Annabel çocuk yaşında tifüsten ölünce, bu Humbert’ta büyük bir boşluk yaratır ve çok kısa sürmüş bir ilişki yaşamalarına rağmen Humbert bu kaybın üstesinden gelemmez. Onun ölümü için, “Ölümünden çok sonraları bile, onun düşüncelerinin benim düşüncelerimi yalayıp geçtiğini hissettiğim anlar oldu” diyen Humbert (Nabokov, 2022: 17), Annabel’in hayatında ne kadar önemli bir role sahip olduğunu ise şöyle özetler: “*Ne var ki Lolita olayının kaderin bir çeşit büyüğü oyunu sonucu, Annabel’le başladığına inanmış bulunuyorum*” (Nabokov, 2022:16).

Romanın önemli kadın karakterlerinden biri de Charlotte Haze’dir. Charlotte, Humbert’ın ev sahibi olan dul bir kadındır. Charlotte’un Dolares adında bir kız çocuğu vardır. Humbert Dolares’e, kelime olarak cinsel cazibesi olan küçük kız anlamına gelen ‘Lolita’ lakabını takar. Humbert çocukluk aşkı Annabel’e çok benzettiği ve içinde cinsel ve duygusal olmak üzere birçok duyguyu uyandıran, Lolita’ya yakın olabilmek için Lolita’nın annesi Charlotte Haze’in yazdığı itiraf mektubu üzerine, onunla evlenir. Charlotte Humbert’tan oldukça hoşlanmaktadır ve onun kızına olan ilgisini ilk başlarda fark edememektedir. Öyle ki Humbert’a olan mektubunda “*Senin için bir hiçim. Koca bir hiç. Ama eğer, itirafı okuduktan sonra o anlaşılmaz, romantik Avrupalılığınla mektubumda söylediklerimden yararlanmaya, benimle flört etmeğe kalkışacaksan, bilmiş ol benim için bir katilden, kaçırdığı çocukların ırzına geçen bir çocuk hırsızından farkın kalmayacak.*” (Nabokov, 2022: 78-79) diye yazmıştır.

Charlotte, Lolita ile Humbert’ın arasındaki ilişkiyi öğrendiğinde ise buna şiddetle karşı çıkar ve Humbert’ın planlarına engel olmaya çalışır. İkilinin arasını bozmak isteyen Chorlette, Lolita’yı ondan kaçırıp bir okula kaydeder. H. Humbert, Lolita ile yalnız kalabilmenin tek yolu olarak Charlotte’un ölmesi gerektiğini düşündüğünden çok kez onu öldürmeyi aklından geçirir. Böyle vahşice bir şeyi elbette düşünmek, yapmaktan çok daha kolay olduğundan Humbert bir türlü cesaret edip Charlotte’u öldüremez. Bunu ise ne kadar çok istese de yapamadığını, “*O zaman anladım ki iç burkucu gerçek, onu ne yarın, ne cuma günü ne de başka bir gün ya da gece öldüreremeyeceğimdi*” sözleri ile anlatır (Nabokov, 2022: 101). Daha sonraları ise

Charlotte trajik bir şekilde, araba kazası sebebiyle ölür. Humbert bu ölümü Lolita'dan bir süre gizlemeye çalışır. Lolita'yı okulundan alıp kaçıtır, ona annesinin çok hasta olduğunu söyler ve birlikte otel otel gezmeye başlarlar. Lolita başlarda durumu pek sorgulamaz fakat en sonunda annesini telefonla aramak ister. Humbert Lolita'ya bunu yapamayacağını “Çünkü, annen öldü,” diyerek itiraf eder (Nabokov, 2022: 163). Lolita ilk başta bu duruma çok üzümlü sinirlense de Humbert'ı affeder, çünkü annesi ve Humbert'tan başka hiç kimsesi yoktur.

Humbert'ın roman boyunca Charlotte'e olan tutumu oldukça serttir. Onu yaşlı, çirkin biri olarak görmektedir. Charlotte'u sevmediğini hatta ondan iğrendiğini belli etmemek için çabalarken bazı düşünceleri aklından geçirir. Bunlar Charlotte'un da bir zamanlar Dolares gibi olduğu, Dolares'in genlerini ondan almış olduğu gibi oldukça irite edici bulunabilecek şeylerdir. Bu düşünceleri detaylı olarak şöyle açıklar:

“Yatağa girmeden önce duble viskilerimizi yuvarlamıştık, bunların da yardımıyla annesini okşarken gözlerimin önünde kızını canlandırabileceğimi umuyordum. İşte bu 1934'te küçük supericiğimin içinde mini mini bir balık gibi kıvrılıp yattığı pembe beyaz göbek. Elimi sürdüğümde ya da kokladığımda kimyasal madde duygusu veren bu özene bezene boyanmış saçlar, dört direkli zarif yatağımızda belli ışıklar altında Lolitaman buklelerinin dokusu değilse de rengini çağırabiliyordu. Capcanlı karşımda duran karıcığımı tavında dövmeye çalışırken, kendi kendime hiç değilse biyolojik olarak Lolita'cığma bundan daha yakın olunamayacağını söylüyordum. Lolita'nın yaşındayken, diyordum, herhalde Lotte de onun kadar arzu uyandıran bir okullu kızdı; bir gün Lolita'nın da kızı olacak, aynı olay yinelenenecekti...” (Nabokov, 2022: 88-89).

Amerikalı yazar Philip Roth'un “*Lolita, edebiyatın özünde olan en yıkıcı öge olan istismarın öyküsüdür*” (Reading Myself and Others) dediği bu romanda en önemli kadın karakter, tartışmasız esere ismini de veren Lolita'dır. Humbert'ın “*Sabahları ayağında çorabının teki, bir elli boyu ile Lo idi, sadece Lo. Ayağında bol gündelik pantolonu ile Lola. Okulda Dolly. Kayıtlardaki noktalı çizgilerde Dolares. Ama benim kollarımda hep Lolita idi*” dediği Lolita'ya olan yaklaşımı okurlar tarafından tartışılır (Nabokov, 2022: 11). Humbert Lolita'yı genç ve çekici bir kadın olarak görmektedir. Onu öyle ilgi çekici bulur ki ona karşı yoğun bir arzu duyar. Onu ilk gördüğünde, “*Annabel'le Lolita'nın bütün ortak noktaları onları tek bir kişi yapmaya yetmişti*” diye düşünür (Nabokov, 2022: s. 47).

Humbert'ın Lolita'ya daha yakın olmak için annesiyle evlenmeye karar verdiğinde aklında kurduğu bazı planlar vardır. Bu planları Humbert; *“Gözümün önünde bin türlü cinsel mutluluk hayali gidip geliyor, gülücükler yağdırıyordu bana. Hem kıza hem de anasına etkili bir uyku ilacı verip gece boyunca en ufak bir tehlikeye atılmaksızın küçüğü okşamayı düşünüyordum”* diyerek anlatır (Nabokov, 2022: 82).

Humbert, kendi istekleri doğrultusunda Lolita'yı şekillendirmeye çalışır ve onu istediği gibi giydirmeye, makyaj yapmasını sağlamaya, kendi cinsel arzularını tatmin etmek için kullanmaya çalışır. Lolita, Humbert için hayatının anlamı haline gelir ve Humbert'ın tek amacı Lolita ile birlikte olmaktır. Lolita çocukken Humbert ile ilişki yaşamaktan çekinmez ve bu durum genellikle Humbert'ın manipülasyonu sonucu oluşan bir durum olarak açıklanabilir. Humbert, Lolita'yı sevgi ve ilgisiyle manipüle ederek onun güvenini kazanır ve onu adeta kendi cinsel arzularını tatmin etmek için kullanır. Humbert, Lolita'yı bir tür aşk oyununa dâhil ettiği için Lolita, bu durumun oldukça normal ve doğal olduğunu düşünür:

“Buraya bak, Lo. Şunu baştan açık açık konuşalım. Her konuda baban sayılırım senin. Öyle büyük bir sevecenlik besliyorum ki sana karşı... Annenin yokluğunda seni rahat ettirmeye çalışmak görevim. Zengin sayılmayız, bu yüzden de gezilerimizde, zorunlu olarak – demek istiyorum ki, aynı kaderi paylaşacağız. Bir odayı paylaşan iki kişi kaçınılmaz olarak bir çeşit –nasıl söyleyeyim- bir tür ilişki içine-” sözlerine karşılık *“Baba-kızın yasak aşkı”* derler ona” (Nabokov, 2022: 138).

Ancak, aslında Humbert onun hayatını ciddi şekilde etkileyen bir istismarcı rolündedir. Lolita, yaşının ve deneyimsizliğinin verdiği savunmasızlık nedeniyle, Humbert'ın manipülasyonlarını fark edemez. Humbert'ın, *“Biliyorsunuz gidecek hiç ama hiç kimsesi yoktu”* sözleri de buna işaret eder (Nabokov, 2022: 163). Yine de Lolita, Humbert'a her zaman aynı şekilde karşılık vermez ve zaman zaman onu reddeder ve isteksiz davranır. Özellikle çocukluk yıllarında, Lolita 'kurban' durumundadır. Lolita zaman ilerledikçe, Humbert'ın özgürlüğünü kısıtladığı, ona zarar verdiği ve onu cinsel olarak istismar ettiği için Humbert'a karşı öfke duyar. Lolita'nın karakter gelişimi üzerine kitapta çok fazla bilgi verilmediği için, onun ileriki yaşamı hakkında yorum yapmak zordur fakat Humbert ile ilişkisi bittikten sonra, başka bir erkekle evlendiği ve çocuk sahibi olduğundan bahsedilir. Ayrıca Humbert öldükten sonra bile onun hayatındaki etkisi devam eder.

Sonuç olarak, *Lolita* eserinde kadın karakterler, Humbert Humbert'ın cinsel saplantılarının birer nesnesi olarak tasvir edilirler. Ancak roman boyunca kadın karakterlerin de kendi kişiliklerini ve duygularını yansıtmalarının yanı sıra, Humbert'ın tutumuna karşı koyabilmeleri ve kendi özgürlüklerini arayabilmeleri de ele alınır. Bu, *Lolita*'nın feminist bir perspektifle okunmasını sağlayan önemli bir unsurdur.

III. *Lolita*'nın Anlatım Dili ve Feminist Eleştiri

Amerikalı yazar Joyce Carol Oates'in, "*Uluslararası edebiyatın en ünlü, en tartışmalı, en aldatıcı ve en güçlü romanlarından biri*" (The Faith of a Writer) olarak nitelendirdiği *Lolita*, oldukça özgün bir anlatım tarzına sahiptir. Sofistike ve karmaşık bir dil kullanan Nabokov, roman boyunca çeşitli metaforlara ve zengin şiirsel metinlere başvurur. Akıcı bir üslup kullanması okuyucunun eserin okuma deneyimini zenginleştirir. Aynı zamanda *Lolita*'nın anlatımının çok ayrıntılı olduğunu vurgulamakta da yarar vardır. Öyle ki bu durum, bazı okuyucular tarafından rahatsız edici bulunabilir. Romanın feminizm açısından değerlendirilmesini tartışmalı kılan bu özelliği, akıllara bu eserin kadınların nesnelleştirilmesi üzerine kurulu olduğu düşüncesini akıllara getirir. Ancak genel olarak, *Lolita*'nın anlatımının kadın karakter üzerindeki erkek bakış açısının bir sonucu olduğu ve bu sebeple eleştirel bakış açısına sahip olduğu söylenebilir.

Birçok feminist eleştirmenin parmak bastığı nokta, romanın ana karakteri Humbert Humbert'ın *Lolita*'yı cinsel olarak objeleştirmesini ve istismarını romantik bir şekilde anlatıyor olmasıdır. Bu nedenle, çoğunluklu olarak okuyucuların düşündüğü; romanın anlatım dilinin, kadın bedeninin nesnelleştirilmesi ve kadınların sadece erkeklerin arzularını tatmin etmek için var olduklarına dair toplumsal inancı pekiştirdiği yönündedir.

Diğer eleştirmenler ise romanın anlatım dilinin, Humbert Humbert'ın karakterinin yozlaşmışlığını yansıttığını savunmaktadır. Bu düşüncede olan kişiler, anlatım dilinin, Humbert'ın saplantıları ve rahatsız edici düşünceleri nedeniyle çarpık bir şekilde öznel olduğu belirtmektedir.

Romanın aynı isimde 1962 ve 1997 yapımı iki film uyarlaması da bulunmaktadır. Bu sinema uyarlamalarından birini yöneten ünlü yönetmen Stanley Kubrick de zamanında birçok eleştirmenin merkezi olmuştur. Kendisi de Nabokov gibi eserde cinsel sapkılığın normalleştirildiği düşüncesine karşı çıkmaktadır. Roman ve film arasında birçok benzerlik ve

farklılık bulunur. Benzerlikler için, her ikisinin de Lolita karakterinin nesneleştirilmesi ve cinselleştirilmesi üzerine yoğunlaştığı, Lolita'nın iç dünyasını ve duygularını yansıtmak yerine, onu daha çok bir nesne veya bir araç olarak ele alındığı ve hem romanın hem de filmin, Humbert Humbert'in saplantılı düşünceleri ve davranışlarına odaklandığı söylenebilir. Fakat, roman, Humbert'in dilini kullanarak Lolita'yı nesneleştirirken, film onun görüşünü yansıtmaktan kaçınmaktadır ve daha objektif bir bakış açısı sunmaktadır. Roman, Lolita'nın duygularına biraz daha fazla yer verirken, film daha çok Humbert'in bakış açısını yansıtmaktadır ve roman Humbert'in saplantılı düşüncelerini ele alırken, film daha çok Humbert'in davranışlarını göstermekte ve bu nedenle daha az içsel bir anlatıma sahip olmaktadır. Feminist bir bakış açısından, her ikisinin de kadınların nesneleştirilmesi konusunda eleştirilere maruz kaldığı çok açıktır. Roman, Humbert'in nesneleştirici dilini kullanırken, film Lolita'yı bir kitaptaki gibi ele almaktan kaçınmaya çalışıyor olsa bile, yine de onu bir obje olarak kullanır.

Sonuç olarak, *Lolita* romanının anlatım dilinin hem feminizm açısından eleştirildiği hem de romanın karakteri Humbert'in saplantıları nedeniyle öznel olduğu için savunulduğu söylenebilir.

SONUÇ

Lolita'nın feminist eleştirisi, Humbert'in Lolita'ya olan saplantılı ve tacizci davranışlarının eleştirisi üzerine odaklanmaktadır. Eserde, kadın karakterlerin çoğunun Humbert'in gözünden ve erkek bakış açısından anlatılması, kadınların nesneleştirilmesine yol açar. Ayrıca, Lolita'nın Humbert'in objesi olmasının yanı sıra, birçok kez kendi özgürlüğüne dair seçimler yapamadığı için de acı çektiği görülmektedir.

Feminist eleştiri yoluyla *Lolita*'nın incelenmesi, eserin cinsiyetçi unsurlarını ortaya çıkararak okuyuculara farklı bir perspektif sunar. Eserdeki cinsiyetçi temaların fark edilmesi, toplumda kadınların nasıl nesneleştirildiği ve taciz edildiği konusunda farkındalık yaratmaya yardımcı olabilir.

Vladimir Nabokov'un *Lolita* adlı romanının feminist eleştiri bağlamında incelendiği bu çalışmada, romanın cinsiyet, kadın bedeni ve objeleştirme konularına ayrıntılı değinilmiştir. Bu bağlamda, romanın feminist eleştiri açısından önemli olduğunu vurgulanabilir çünkü roman, cinsiyet rollerini, kadın bedenini, erkek egemenliğini ve patriyarkal kültürü eleştiren bir yapıya sahiptir. Lolita karakterinin, birçok kadın karakterin erkeklerin cinsel arzularını tatmin etmek

için kullanıldığı bir tür roman geleneğini değiştirerek katkıda bulunduğu da belirtilebilir. Roman, birçok açıdan feminist bir yenilik olarak Lolita karakterine sahip olması nedeniyle övülebilir. Eserin ana karakteri Humbert Humbert'ın Lolita'yı objeleştirme, kontrol altında tutma ve sömürme eğilimleri, romanın feminist eleştirel olarak okunması açısından önemli bir husustur. Bu konu, birçok kültürde kadınların nasıl objeleştirildiğini gösterir.

Romanın feminist eleştirisi açısından zor da olsa önemli bir örnek olarak incelenebileceğini vurgulanır. Bu çalışma, feminist eleştirinin, edebi metinleri, cinsiyetçi yanlarına dikkat çekerek ele almaktadır.

Son olarak, “*Lolita*” adlı romanın feminist eleştirisi bağlamında incelenmesi, kadınların nasıl objeleştirdiğini eleştirerek, okurlara cinsiyet eşitliği açısından farkındalık kazandırmayı amaçlar.

KAYNAKÇA

- Börekçi Gülnay, (18.03.2012), “Lolita” Yahut Bir Kapak Kızının Hikayesi”.
<https://Egoistokur.Com/Lolita-Bir-Kapak-Kizinin-Hikayesi/> Erişim Tarihi: 20.04.2023.
- Brunell Laura & Burkett Elinor, (07.04.2023), “Feminism”.
<https://Www.Britannica.Com/Topic/Feminism> Erişim Tarihi: 20.04.2023.
- Demir Banu, (20.07.2022), “Vladimir Nabokov Ve Lolita”.
<https://Www.Bookinton.Com/Kitap/Dunya-Edebiyati/Lolita-Vladimir-Nabokov/>
Erişim Tarihi: 13.04.2023.
- Işıkil Fırat, (11.12.2018), “Bir Erkeğin İtirafı “Lolita” , <https://Www.Yazi-Yorum.Net/2018/12/11/Bir-Erkegin-İtirafı-Lolita-Firat-İşikil/> Erişim Tarihi: 21.04.2023.
- Jr. Appel, A. (1970) “The Artifice Of Lolita” The Annotated Lolita Edited By Alfred Appel Jr. Mcgraw-Hill.
- Kubrick, S. Lolita. (1962). <https://Www.Imdb.Com/Title/Tt0056193/>.
- Lyne, A. Lolita. (1997). <https://Www.Imdb.Com/Title/Tt0119558/>.
- Malcolm, D. “Lolita: The Poor Nymphet”,
<https://Www.Newyorker.Com/Magazine/1958/11/08/Lo-The-Poor-Nymphet> Erişim Tarihi: 19.04.2023.

- Marshall, C. (2020), “How Vladimir Nabokov Wrote Lolita, “My Most Difficult Book”: A 1989 Documentary”. <https://www.openculture.com/2020/07/how-vladimir-nabokov-wrote-lolita-my-most-difficult-book-a-1989-documentary.html> Erişim Tarihi: 20.03.2023.
- Nabokov, V. (2022). Lolita. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nobokov, V. (1953). The Paris Review,.
- Oates, J. C. (2009).”The Faith Of A Writer: Life, Craft, Art”, Harpercollins.
- Önel, D. (2016). “Lolita’nın Basım Serüveni Kolay Olmadı”, <https://oggitto.com/icerikler/lolita-nin-basim-seruveni-kolay-olmadi/11597> Erişim Tarihi: 13.04.2023.
- Özkaya, A. (2020). “Feminizm Nedir? Mekânın Oluşturulmasında Dezavantajlı Grupların Dışlanmasına Eleştirel Bir Bakış...” <https://evrimagaci.org/feminizm-nedir-meknin-olusturulmasinda-dezavantajli-gruplarin-dislanmasina-elistirel-bir-bakis-8209> Erişim Tarihi: 17.04.2023.
- Prodis, S. J. (2013). “Audrie Pott Suicide: Grim Picture Of Saratoga Teen’s Final Online Cries Of Despair.” https://www.theoaklandpress.com/news/audrie-pott-suicide-grim-picture-of-saratoga-teens-final-online-cries-of-despair/article_a077e690-2671-58c0-8c2fe16198204899.html. Erişim Tarihi: 17.04.2023.
- Romney, R. (2013) “The Story Behind Lolita By Vladimir Nabokov”, <https://www.baumanrarebooks.com/blog/story-behind-lolita-vladimir-nabokov/> Erişim Tarihi: 17.04.2023.
- Roth P. (2001). “Reading Myself And Other”, Vintage.
- Saraç, H. (2012). “Lolita: Müstehcenlikten, Edebiyatın Zirvesine”, <https://www.martidergisi.com/lolita-mustehcenlikten-edebiyatin-zirvesine/> Erişim Tarihi: 10.04.2023.
- Studysmarter, “Feminist Literature”, <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/literary-devices/feminist-literature/> Erişim Tarihi: 20.04.2023.
- Wilson, E. (2001). Dear Bunny, Dear Volodyathe Nabokov-Wilson Letters, 1940-1971. University Of California Press.
- Wulforst, A. (2020) This Is What Makes Us Girls: Recovering The Feminine Voice İn Nabokov’s Lolita.
- Yavuz, Y. (2017). “Vladimir Nabokov’un Güzellik Anlayışı ve Lolita”, <https://t24.com.tr/k24/yazi/vladimir-nabokovun-guzellik-anlayisi-ve-lolita,1000> Erişim Tarihi: 17.04.2023.

Yılmaz, M. (2020). “Lolita’nın Art Niyeti”,
<https://www.novelheroes.com/tr/etiket/meltemyilmaz> Erişim Tarihi: 10.04.2023.

UNDP TÜRKİYE TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN İSTİHDAM VE GİRİŞİMCİLİK PROJELERİNİN KADINLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma Nur İLBEY* - Kumru UYAR**

ÖZET

Sürdürülebilir kalkınmada, kadınların çalışma hayatına girerek ekonomik anlamda adaletin sağlanması ve kadınlar istihdam edilirken ya da girişimci olurken sosyal alanlarda eşitlikçi bir tutum sergilenmesi oldukça önemlidir. Sürdürülebilir kalkınma, çoğulcu bir anlayışa sahip olmayı gerektirir, kadınlar hesaba katılmadan sürdürülebilir bir kalkınmayı gerçekleştirmek, sürdürülebilir kalkınmanın doğasına aykırı bir durumdur. Bu çalışmanın amacı, UNDP'nin Türkiye'de istihdam ve girişimcilik alanında yürüttüğü projelerin sürdürülebilir kalkınma bağlamında etkililik ve verimliliğini kadın özelinde incelemektir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasının sistematik durum çalışması modeline göre tasarlanıp yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, seçkisiz örnekleme yöntemlerinden amaçlı örneklemin ölçüt örnekleme yöntemine göre seçilen, 2018-2020 yılları arasında Türkiye'de Kayseri, Konya, Gaziantep, Adana ve Mersin illerinde UNDP destekli olarak yürütülen “Proje Girişimcilik Eğitimleri-Fikir Fabrikası: Kayseri & Konya” ve “Suriye Krizine Müdahalede Türkiye Dayanıklılık Projesi İş Yaratma Bileşeni Türkiye'de Girişimcilik Eğitimleri: Gaziantep, Mersin ve Adana” projelerine katılan toplam 22 kadın katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmada veriler, nitel araştırmalarda, veri toplamada sıklıkla kullanılan görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Veriler, betimsel analiz ve içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, UNDP'nin Türkiye'de istihdam ve girişimcilik alanında yürüttüğü projelerde eğitim alan kadın katılımcıların büyük çoğunluğunun sunulan eğitim hizmetleri, mentörlük hizmetleri ve eğitim ortamı imkânlarından memnun kaldıkları; ancak katıldıkları eğitim sonunda aldıkları sertifikanın istihdam ve girişimcilik alanında kadın olmaktan ve kadına toplumun yüklediği geleneksel rollerden dolayı toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kaldığı ve çalışma hayatlarında kendilerine istihdam ve girişimcilik anlamında bir avantaj sunmadığı bu durumun sürdürülebilir kalkınma açısından ciddi bir olumsuzluk yarattığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak toplumsal anlamda bütüncül ve

* Erciyes Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi.

** Erciyes Üniversitesi, İşletme Bölümü Doçenti.

dengeli bir kalkınmada kadınlara girişimcilik ve istihdam edilme fırsatlarının yaratılmasının sürdürülebilir kalkınmaya sağlayacağı katkılara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Sürdürülebilir Kalkınma, Girişimcilik, İstihdam, UNDP

BİBLİOSHNY PROGRAMI İLE “TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİN” TEMALI ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Sedanur ÖZKAYA *

ÖZET

Ataerkil toplumlarda kendisine biçilen rollerle beraber hayatın her alanında ikinci plana atılmış kadın figürü, tarih boyunca toplumsal cinsiyet algısına göre biçimlendirilmiştir. Kadının dünyaya gelme sebebinin, varlığının, cinsel dürtülerinin kısacası varoluşunun karşılığı eril cinsiyet üzerinden konumlandırılmıştır. Bu konumlanışın sonucu olarak toplumsal cinsiyet algısıyla şekillenen rollerin oluşturduğu bir kültür doğmuştur. Bu kültür toplumsal cinsiyet algısıyla biçimlendiği için kadın ve erkek figürü oldukça farklı roller ve anlamlar taşımaktadır. Bu rollerin oluşmasında farklı din algıları önemli bir yere sahiptir. Din, birey yaşantısının her aşamasında, temel ilişkilerin oluşmasında etkin olarak hissedilen bir olgudur. Kadın ve erkek cinsiyeti ile ilgili özellikler, zaman içinde din algıları ve farklı toplumsal kültürler ile harmanlanarak belirli kalıplara sığdırılmıştır. Dinlere ait kutsal kitaplardaki cinsiyet söylemlerinin oldukça ayrımcı bir tutum ile yorumlanması bu kalıpların oluşmasına örnek olarak gösterilebilir. Literatür çalışması esnasında bütün dinlerde görüldüğü gibi ataerkil toplumsal yapının boy gösterdiği bir ortamda gelişen semavi dinlerde de kadınların yaratılışları ve sorumlulukları konusunda kadına ve erkeğe atfedilen özelliklerin, hükümlerin, her zaman varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Bu çalışmanın amacı ise toplumsal cinsiyet algısının oluşmasına neden olan etkenlerin belirginlik kazanması değil bu algıyla şekillenen toplumsal yapının ve kültürün doğmasında en önemli kaynaklardan biri olan toplumsal cinsiyet algısı ve din arasındaki etkileşim ve ilişki biçimini ortaya koymaktır. Bu amaçla Web of Science veri tabanında “gender” ve “religion” konularını içeren bir sınırlama ile tarama yapılarak elde edilen yayınlar, R programı “biblioshiny for bibliometrix” uygulaması ile analiz edilmiştir. Buradan elde edilen verilerle, yazarların ele aldıkları konular, kelime bulutu şeklinde verilmiştir. Bunun yanı sıra bibliyometrik analizin diğer aşamaları gerçekleştirilmiş olup, yazarların akademik verimlilikleri oraya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Kadın, Toplum, Toplumsal Cinsiyet, Bibliyometrik Analiz

---

* Ordu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencisi.

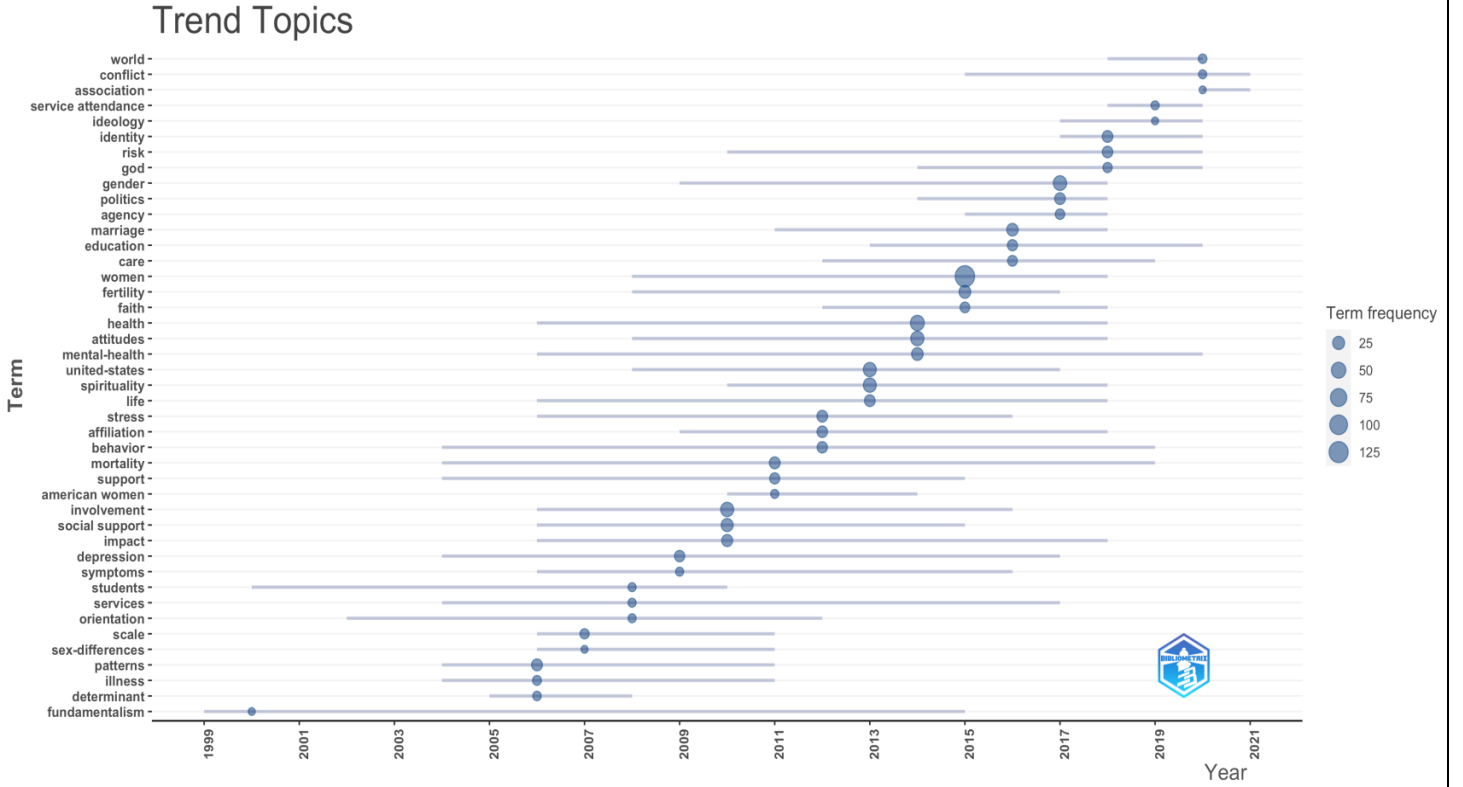
Amaç ve Kapsam

Din; toplumsal yapı içerisinde algının, düşüncenin şekillenmesinde tarih boyunca büyük bir yer edinmiştir. İnsanlık tarihinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkan din günümüzde de önemini korumaktadır. Din olgusunun en önemli işlevlerinden biri, bireylere dünya karşısında tutum ve davranışlarının seyrini belirleyen zihniyeti ve savundukları ideolojiyi kazandırmaktır. Yani dini inançlar bireylere belirli bakış açısı ve dünya görüşü sağlamaktadır. Dinin algılanışı ve etki derecesi toplum, kültür ve coğrafya gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermiştir. Din teorik olarak uygulanışından farklı olabilmektedir. Bu, farklı toplumların dini farklı algılayıp yorumlamasından kaynaklıdır. Toplumsal cinsiyet algısının şekillenmesi ve cinsiyetler üzerine biçilen rollerin oluşmasında da yine din olgusu karşımıza çıkmaktadır. Din çerçevesindeki farklılaşma toplum içinde kadın ve erkeğin konumlarını belirlemiş, farklı temellendirmeler ile belirli kalıplara sığdırılan rollerin dağılımı kadın ve erkek cinsiyetine atfedilmiştir. Atfedilen roller zaman içerisinde, yaşamsal zorunluluk haline gelen toplumsal tabuların ve erkeklik-kadınlık geleneğinin oluşmasına yol açmıştır. Bu gelenekler toplumların dini algıları ve inançları ile meşrulaştırılmıştır. Toplumlarda kalıplaşan cinsiyet söylemleri dini kural, dini buyruk gibi yorumlanarak, kabul gören dolayısıyla doğru olan şekilde algılanmıştır. İnsanın varoluşundan günümüze kadar dinlerin var olduğu bilinmektedir (GÜRHAN, 2010). Oluşan algı tüm dinlerde genellikle kadınları ikincil konumda tutmuştur. Çalışmanın amacı ise yapılan literatür taraması sonucunda din ve kadın ilgili yapılan araştırmaların ülkelere, yazarlara, yayın yıllarına, konularına göre gösterdiği dağılımların ve eğilimlerin analiz edilmesidir. Bu çalışma kapsamında 1975'ten 2023'e kadar kadın ve din kavramı ile ilgili yapılan araştırmaları incelenmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler bibliyometrik analiz ile incelenmiştir. Kadın ve din kavramı ile ilgili Web of Science veri tabanında taranan araştırmalar bibliyometrik göstergeler kullanılarak aktarılmıştır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik atıf analizi tekniği kullanılmıştır. Analizini gerçekleştirmek amacıyla benzer bazı bibliyometrik çalışmalarda kullanılan yöntemden yararlanılmıştır. Literatür taraması yapılarak incelenen konunun haritası belirlenmiştir. İncelemiş olduğumuz konu üzerine daha önce yapılan çalışmalar, çalışmaların kimler tarafından yapıldığı, yıllara göre konuya yapılan atıflar, ülkelere göre konunun ele alınma oranları incelenmiştir. Web of Science veri tabanında “gender” ve “religion” konularını içeren bir sınırlama ile tarama yapılarak elde edilen yayınlar, R programı “biblioshiny for bibliometrix” uygulaması ile analiz edilmiştir. Buradan elde edilen verilerle, yazarların ele

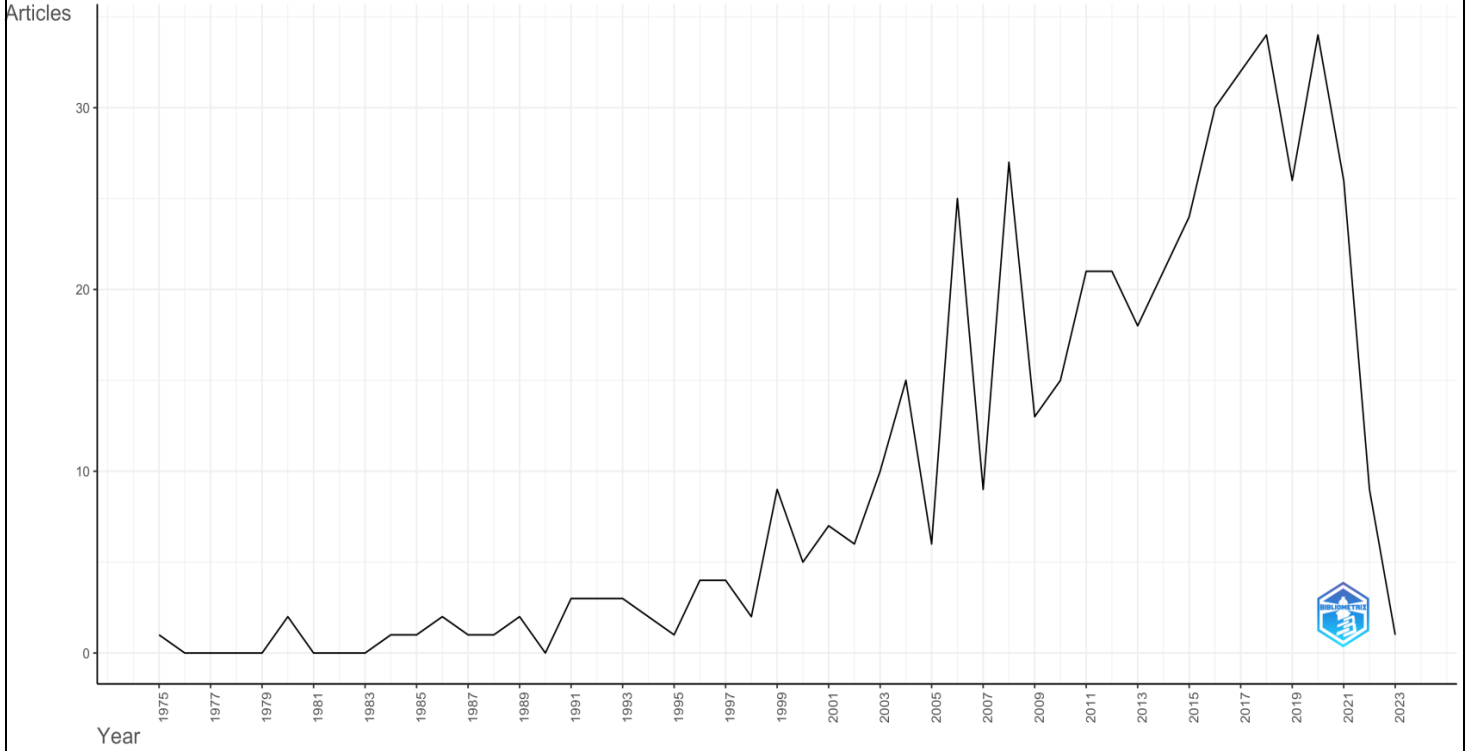

Tablo 2: Yıllara Göre En Çok Bahsedilen Terimler

Tablo 2’de en çok konuşulan terimler verilmiştir ve bu konular yıllara göre oranlanmıştır. Hangi terimden hangi yıllar arasında kaç kez kullanıldığı grafikte verilmiştir. Yani 1999-2001 yılları arasında köktendincilik terimi çok kez kullanılmıştır. 2001-2005 yılları arasında en sık konuşulan terimlerle ilgili bir veriye rastlanmamış olup 2005-2009 yılları arasında sırasıyla en çok konuşulan konular; belirleyici, hastalık, örüntü, cinsiyet farklılıkları, ölçek, oryantasyon, hizmetler ve öğrenciler şeklindedir. 2009-2013 yılları arasında ise belirtiler, depresyon, darbe, sosyal destek, katılım, Amerikan kadınları, destek, ölümlülük, davranış, bağlılık ve stres terimleri konu içinde sıklıkla işlenmiştir. 2013-2017 yılları arasına bakacak olursak hayat, maneviyat, Amerika Birleşik Devletleri, akıl sağlığı, tutum, sağlık, inanç, doğurganlık, kadınlar, bakım, eğitim, evlilik terimleri bu yıllar arasında öne çıkmıştır. Son olarak 2017-2021 yılları arasında ajans, siyaset, cinsiyet, tanrı, risk, kimlik, ideoloji, hizmet katılımı, dernek, anlaşmazlık, Dünya terimleri çok konuşulmuştur. Tablodan da gördüğümüz üzere çalışmada ele aldığımız toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde ki algının zaman içerisinde nasıl değiştiğini görmekteyiz. Zamanda yaşarken konu taşınmış ve gündem üzerinden ele alınmıştır.

Tablo 3: Yıllık Bilimsel Üretim

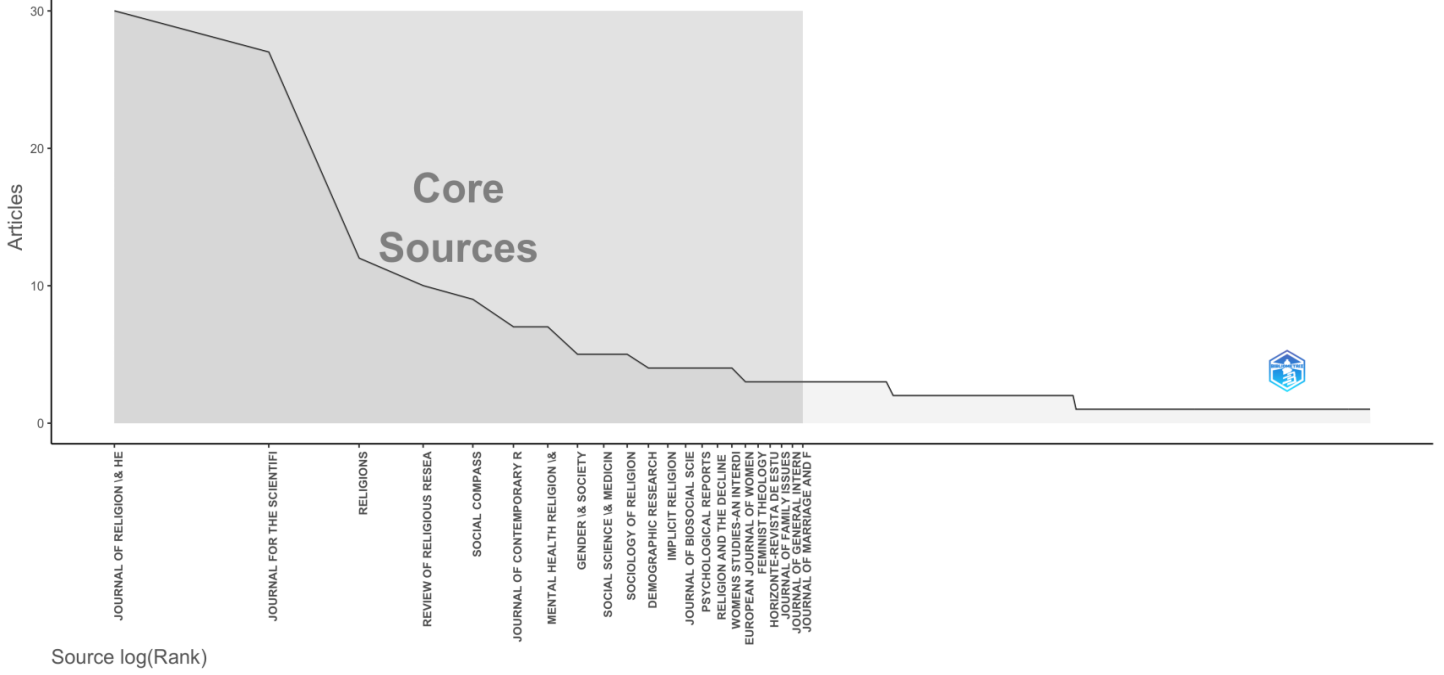
Annual Scientific Production

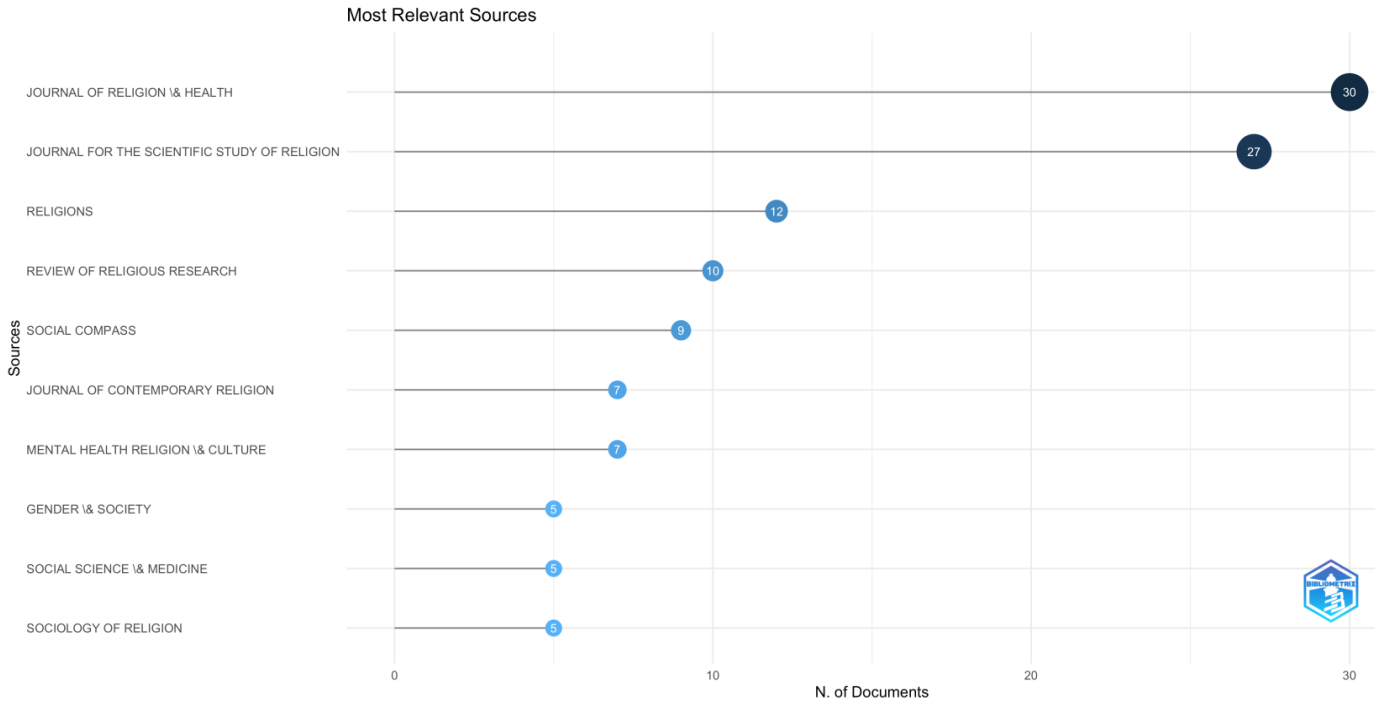
Tablo 3’te incelediğimiz konu kapsamında 1975’ yılından 2023 günümüze kadar devam eden süreçte ortaya çıkan üretim sayısını görmekteyiz. *Fransız İhtilali’nden sonra yayılmaya başlayan kadın hakları ve kadınların kamusal alanda görünürlük kazanarak erkeklerle aynı şartlara sahip olma arzuları, basın sayesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda da ilgi çeken ve Osmanlı Türk kadınları arasında yeni bir “kadınlık anlayışı” düşüncesini doğuran bir sorunsal olarak görülür. (KANTER, 2012)* Kadınların görünürlüğü özellikle sanayi devriminden sonra teknolojinin hız kazanmasıyla birlikte giderek artmıştır. 1970’li yıllarda dünyanın ortak küresel ahlakı sanayileşmiş toplumlarda kadınlar daha çok belirgin olmaya başladı. Kadınlar için roller daha esnek ve çeşitli olmaya başladı ve kadın işgücü oranı artmaya başladı. *1980’li yıllarda var olan yeni feminist hareket, toplumsal cinsiyet kalıplarını, egemen kültür tarafından belirlenen kadınlık, erkeklik kimliklerini ve rollerini sorgulayarak ataerkil değerlere karşı önemli bir toplumsal hareket başlatmıştır (MORALIOĞLU, 2012).* Dini inançlar, farklı yorumlamalar ve birçok etken nedeniyle kalıplaşan cinsiyetçi tutum ve kalıplar yavaş yavaş aşılmaya başlamıştır. 1990’lı yıllar feminist hareketlerin toplumsal düzeyde yarattığı gündem ve kurumsallaşmaların önemli yansımalarının olduğu dönemlerdir. Tabloda da gördüğümüz üzere kadın, toplumsal cinsiyet ve din konularında üretilen makalelerin sayıları da bu gelişmelere bağlı olarak günümüze kadar sürekli artmıştır.

Tablo 4: Bradford Yasası'na Göre Temel Kaynaklar

Core Sources by Bradford's Law

Tablo 5: En Alakalı Kaynaklar

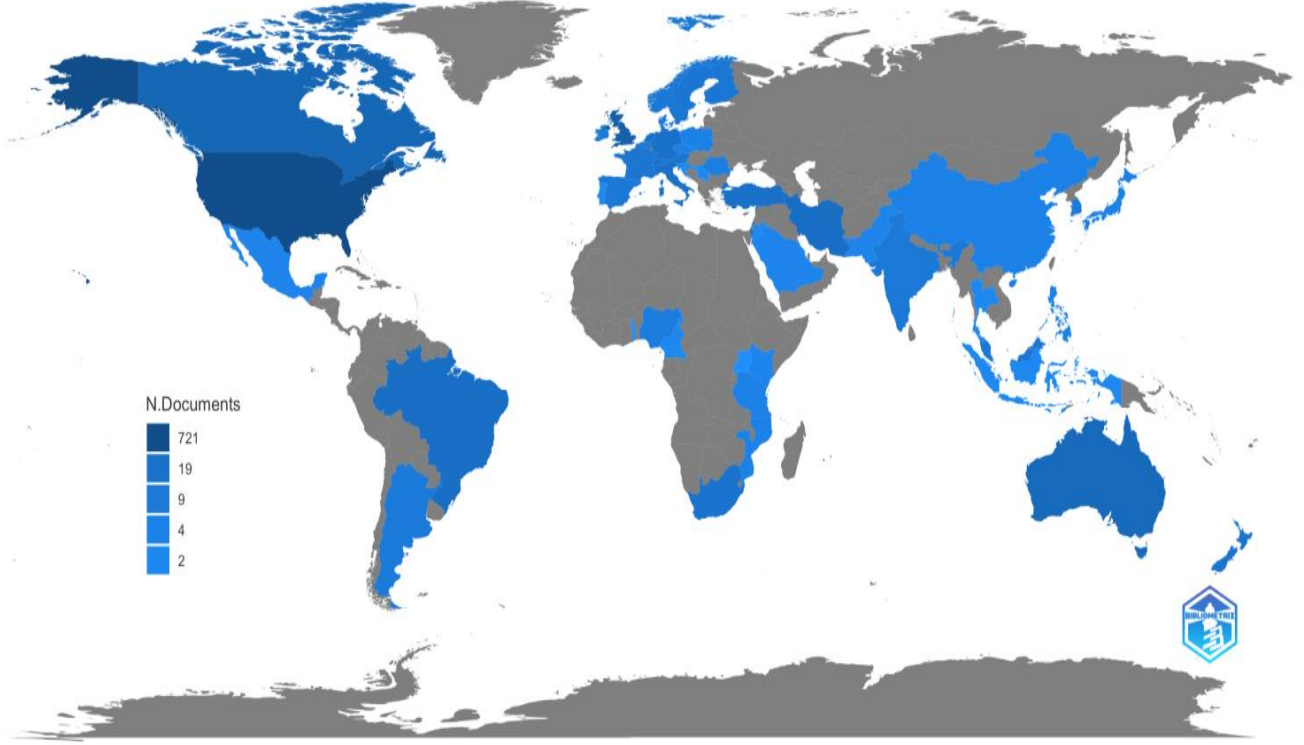
Bradford Yasası kütüphanelerde koleksiyon yönetiminden atıf analizine kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Bradford Yasasındaki benzer bir yoğunlaşma literatürde atıf yapılan makalelerin dergilere dağılımında da gözlenmiştir (AL, 2008). 4. ve 5. tablolarda incelemiştir

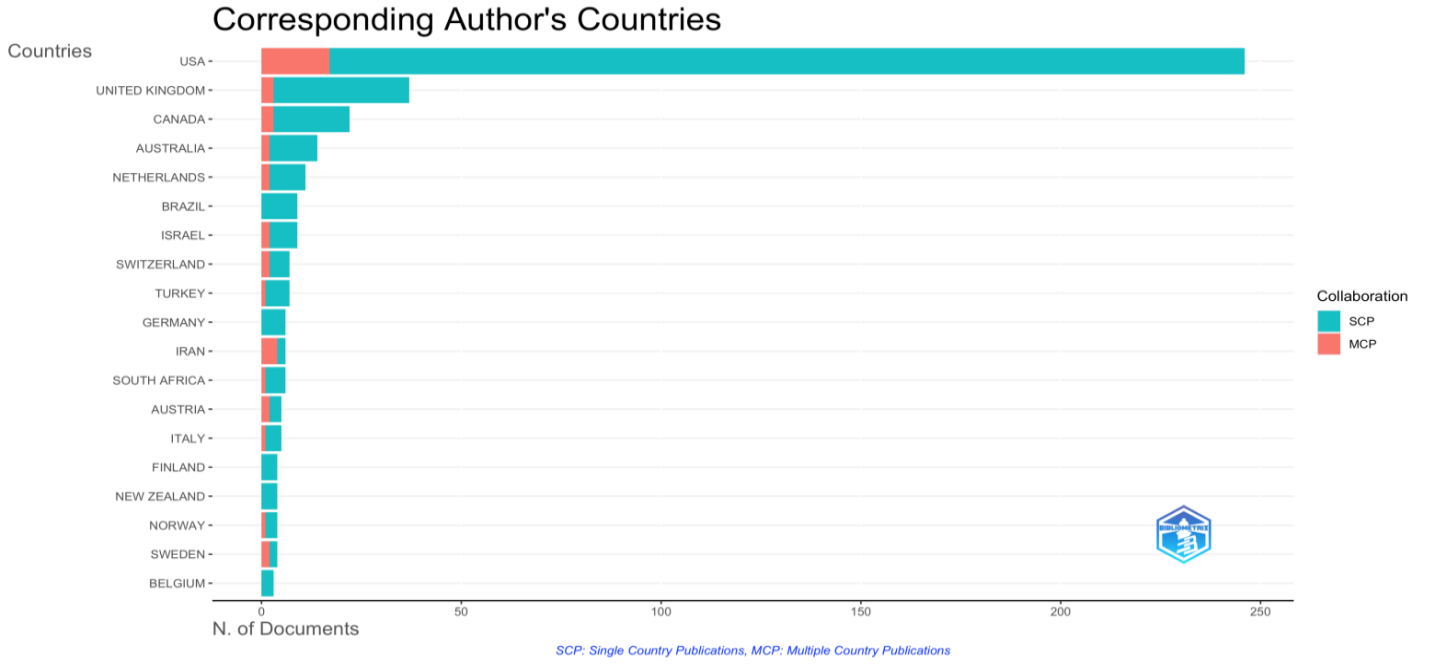
olduğumuz makalelerin hangi dergilerde yayınlandığını görmekteyiz. Konuyla ilgili makalelerin en çok sayıda toplayan dergi “Din ve Sağlık Dergisi (Journal Of Religion /& Health)” olmuştur.

Tablo 6: Ülkelerin Bilimsel Üretimi

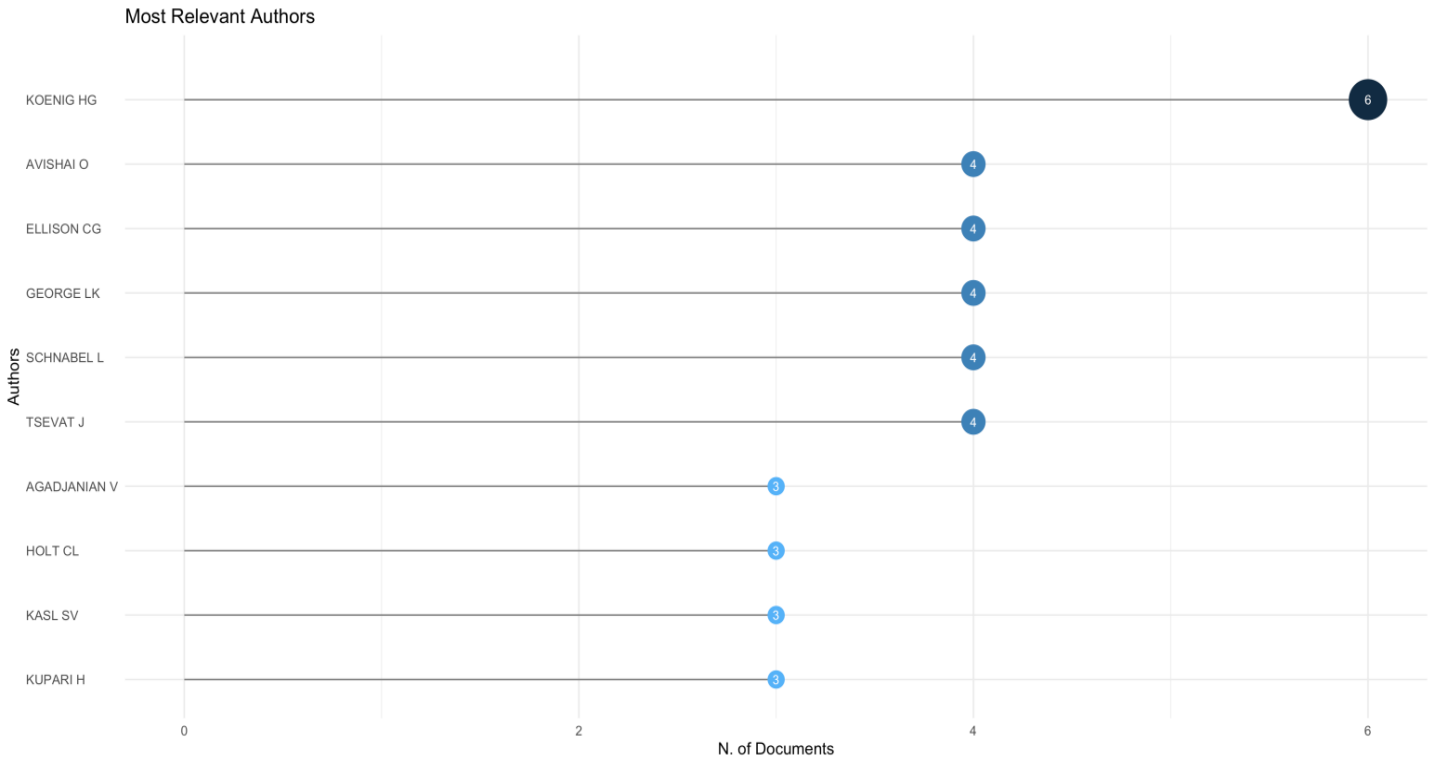
Country Scientific Production

Tablo 6’da hangi ülkelerin konuyla alakalı ne kadar kaynak çıkardığını görmekteyiz. Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri toplamda araştırma kapsamındaki süre içinde 721 adet çalışma yapmıştır. Koyu renkte olan ülkeler açık renkteki ülkelere göre daha yoğun miktarda üretim yapmıştır.

Tablo 7: İlgili Yazarların Ülkeleri

Tablo 7 'de araştırdığımız konuyla alakalı çalışma yapan yazarların ülkelerini görmekteyiz. Amerika Birleşik Devletleri'ne mensup yazarlar konuyla alakalı en çok çalışmayı yaparak tabloda 1. Sırayı almıştır. Birleşik Krallık, Kanada, Avusturalya, Hollanda, Brezilya, İsviçre, Türkiye, Almanya, İnan, Güney Afrika, Avusturya, İtalya, Finlandiya, Yeni Zelanda, Norveç, İsvi ve Belçika'da da konuyla alakalı çalışan yazarların oranları tabloda ifade edilmiştir.

Tablo 8: En Alakalı Yazarlar

Tabloda konuyla alakalı en çok çalışma yapan yazarları çalışmalarının sayılarını görmekteyiz. Örneğin; ilk sırada yer alan yazar Harold G. Koenig, Duke Üniversitesi fakültesinde bir psikiyatristtir. Fikirleri, bazı araştırmalarının ve klinik uygulamalarının odak noktası olan din, maneviyat ve sağlıkla ilgili Newsweek ve diğer haber medyasında yer almıştır. İkinci sırada yer alan Orit Avishai ise Rose Hill’de Sosyoloji profesörüdür. Cinsiyet, din, cinsellik, feminist teori, Yahudi Çalışmaları, aile ve annelik üzerine çalışmalar yapmıştır. Üçüncü sıradaki Ellison “Din Sosyolojisi” üzerine çalışmalar yapmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, kadının toplumsal cinsiyet tabanı kapsamında dinlerde algılanış farklılıklarını daha iyi anlamak ve analiz etmek amacıyla Web Of Science veri tabanındaki makaleler, bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Sonuç olarak kadınlık kimliğinin oluşmasına etken olan birden çok faktör vardır. Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkek için toplumun uygun gördüğü doğal olmayan yapay değer kalıplarıdır. Bu kalıplar dinlere göre farklılaşmıştır. Kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığı pek çok dini öğretilerde görülmekte birlikte ayrımcılığın türü ve derecesi farklıdır. Örneğin kadını düşman olarak nitelendiren Yahudilikte var olan cinsiyet ayrımcılığı ile Hıristiyanlıktaki kadını suçlayıcı ve toplumsal hayattan tamamen ayırıcı tutum ile kadına aşağılamayı ibadet olarak gören Hinduizm arasında temelde birçok ortak yön

bulunmasına rağmen farklılıklar mevcuttur. İslam dininde ise ilke olarak kadına karşı eşitlikçi tutum olmasına rağmen ne yazık ki bu dinin yorum geleneğinde ataerkil sistemden miras olarak kadına karşı diğer dinlerdeki gibi ikincil konum hasredilmeye çalışılmış ve sanki bu dinin temel öğretisi imiş gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Kadın ve din ilişkisi kelime bulutu şemasında da görüldüğü üzere farklı farklı anlamlar üzerine oturtulmuştur. Bunun nedeni ele alınan makale yazarlarının dini inançlarının, yaşadıkları ülkelerin farklı oluşu dikkate alınmadan genel bir analiz yapılmış olmasıdır. Çalışmada kadının konumunun dinler içerisinde farklılaşması yalnızca algılanıştan kaynaklı değildir. Yaşanılan dönem de oldukça önemlidir. Bu duruma ise yıllar içerisinde incelediğimiz makalelerde vurgulanan kelime öbekleri açıklık getirmektedir. Kadın ve din konusu hakkındaki atıfların ülkelere göre yoğunluğunun değişmesinde toplum, kültür ve gündem de etkilidir.

KAYNAKÇA

- Akarpınar, Bahar (2008). “Anadolu’da Çok Tanrılı Dinler Döneminde Görülen Bereket Törenleri”, Türk birliği / Türkoloji Araştırmaları Dergisi 1 / 1, 178-184.
- Akyıldız Ercan, Cemile (2009, Mayıs). Mitolojide Kadın, Toprak ve Kötücül Kadın İmgesi, Uluslararası Mitoloji Sempozyumu, Ankara.
- Berktaş, Fatmagül (2006). Tarihin Cinsiyeti, İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, Judith (2008). Cinsiyet Belası, (Çev. Başak Ertür), İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürhan, Nazife (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din, Mardin: e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: 4.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü “Türkiye’de Kadının Durumu”, <http://www.ksgm.gov.tr/>.
- Kanter, Beyhan (2012). Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Savunuculuğunda Gelenekçi Bir Yazar: Avanzade Mehmet Süleyman, Mardin: Erdem Yayınları.
- Kaval, Musa (2016). İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (55), 306-324.
- Klaussen Jytte (2005). İslam’ı Yeniden Düşünmek: Batı Avrupa’da Siyaset ve Din (M. Aydın Çev.). Ankara: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi Cilt 5, sy. 3.
- Moralıoğlu, Aysin (2012). 80’Li Yıllarda Kadın Hareketi ve Kampanyalar, İstanbul: Türkiye Barolar Birliği Dergisi, sy. 99.
- Özüdoğru, Halide Nur (2009). “Kırsal Yaşamda Kadın ve Din (Konya Örneği)”, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı Doktora Tezi.

Tonta,Y. Al, U. (2008). Türkçe Makalelerin Dergilere Dağılımı ve Bradford Yasası, Bilgi Dünyası 2008, 9(1), 41-66.

Yılmaz, Hüseyin (2007). Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi, Değerler Eğitimi Dergisi, 5 (14), 107-130.

Zan, B. U. (2013). “Türkiye’de Bilim Dallarında Karşılaştırmalı Bibliyometrik Analiz Çalışması” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KADIN HAKEMLERE YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ: BİR METAFOR ÇALIŞMASI

Yunus Emre ÖTER* - Pelin USTAOĞLU HOŞVER**

ÖZET

Spor turnuvalarında ve müsabakalarında, sporcuların ve takımların kazandığı ve kaybettiği sayıların belirlenmesi, müsabakalardaki branşın belirlenen kurallarını uygulanması, bu kurallara uymayan takım ya da sporcuların cezalandırılması, takımlar arasında köprü görevi görmesi hususunda spor branşlarında hakemin önemi büyüktür. Dünya genelinde spor branşlarında erkek hakem egemenliği yoğunluktadır. Gelişen ve değişen toplumsal olgular doğrultusunda son yıllarda kadın hakemleri de sahada görmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kadın hakemlere yönelik algılarının incelenmesidir.

Araştırmaya spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören 117 öğrenci gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Katılımcıların 73'ü erkek 44'ü kadın öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı ortalama 18 ila 26 yaş aralığındadır. Bu araştırma nitel araştırma yöntemiyle şekillenmiştir. Veriler, katılımcılara “Kadın hakem .... gibidir çünkü ....” sorusu yöneltilerek Google Form üzerinden elde edilmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda ... katılımcının vermiş olduğu cevaplar metafor açıklamalarına uygun olmadığından dolayı değerlendirmeye alınmamıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Değerlendirilen bulgularda 117 gönüllü öğrencinin vermiş olduğu cevaplarda ‘Sosyal Rol’ başlığı altında 15, ‘Meslek’ başlığında 3, ‘Duygu’ başlığında 21, ‘Cinsiyet Eşitliği’ başlığında 7, ‘Bitki’ başlığında 7, ‘Hayvan’ başlığında 4, ‘Olumlu başlığında 4, ‘Nesne başlığında 3, ‘Doğa’ başlığında 3, ‘Olumsuz’ başlığında 3, ‘Temel İhtiyaç’ başlığında 1 adet cevap verilmiştir.

Anahtar kelime: Kadın, Hakem, Kadın Hakem, Metafor

* Düzce Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Lisans Öğrencisi.

** Düzce Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze spor hayatımızda yer alan evrensel bir olgudur. Spor olgusunu oluşturan seyirci, hakem ve sporcular olmak üzere üç temel öge mevcuttur. Bu üç öge hemen hemen tüm spor dallarında önemli bir yere sahiptir. Gerek ulusal gerek uluslararası turnuvalar, yarışmalar ve müsabakalar düzenlenmektedir. Düzenlenen bu müsabakalar geniş kitleler tarafından büyük bir heyecan ve ilgi ile takip edilmektedir. Bu müsabakaların en temel ortak noktaları seyirci, hakem ve sporculardır ancak en önemli öğelerinden biri de tartışmasız hakemdir, hakem müsabakaların başlaması ve gerçekleştirilmesi sırasında spor dalının kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi ile görevli olan kişidir. Hakemler tribünde seyirciler, sahada sporcularla birlikte mücadele veren ve müsabakaların kaderini belirleyen sporun en önemli paydaşlarından biridir (Atılğan, 2019; Pepe ve ark. 1992).

Türk Dil Kurumunun sözlük tanımına göre hakem; spor müsabakalarını, belirlenen kurallar çerçevesinde yöneten, tarafsız, adil kişi ve/veya kişilerdir (<https://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 03.04.2023 12.42).

Türk Dil Kurumu sözlük tanımından yola çıkarak hakemlerin müsabaka öncesinde, müsabaka anında ve müsabaka sonrasında dikkat etmesi gereken temel bazı kurallar vardır bunlar:

- a. Oyun kurallarını uygulamak
- b. Oyun esnasında diğer hakemlerle iletişimde bulunmak
- c. Oyunun başlamasını ve denetimini gerçekleştirmek
- d. Oyun süresi boyunca oyun esnasında yaşanan olaylar ve durumlar doğrultusunda oyun süresinde uzatma ve süre belirlemek.
- e. Oyun sırasında ve sonrasında meydana olan tüm olayları rapor olarak hazırlamak ve ilgili kuruma vermek.
- f. Uygun gördüğü durumlarda sporculara ya da antrenörlere ceza vermek gibi (Sarıkol, 2018).

Spor müsabakalarında hakemlik her ne kadar belirlenmiş kurallar çerçevesinde, aynı kalıplarda sistematik bir şekilde yapılsa da iyi bir hakem olabilmenin zor olduğu kesindir (Ekmekçi, 2011).

Özellikle kadın hakem olarak spor müsabakalarında yer almak daha da zor olduğu söylenebilir. Spor müsabakalarında, performans ve beden kavramlarında cinsiyetçi yaklaşıma

sıkça rastlanmaktadır. Kadın ve erkek kavramları toplumda güçlü mesajlar içermektedir. Sporun erkekler için daha uygun olduğu düşüncesi sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüncenin yer aldığı toplumsal düşüncede kadın sporcu olarak sahalarda yer almak ne kadar zorsa izleyicisinin, sporcularının ve antrenörlerinin çoğunun erkek olduğu bir toplumda kadın hakem olmak daha da zordur diye düşünülmektedir (Theberge, 1993).

Engin, Yüce ve Katırcı'nın (2019) yapmış olduğu araştırmada futbol liglerinde yaklaşık olarak 6750 hakem görev yapmaktadır ve bu hakemlerin sadece 80 tanesi kadın hakemden oluşmaktadır. Türkiye'de futbol liglerinde görev yapan hakemlerin %1.18'inin kadın hakem olduğu tespit edilmiştir ve Türkiye Futbol Federasyonu bünyesinde aktif olarak görev yapan 9 kadın hakemle yapmış oldukları araştırma doğrultusunda kadın hakemlerin sosyolojik ve fizyolojik olarak olumsuz deneyim yaşarken manevi, mesleki kazanım ve fairplay ruhu olarak olumlu deneyim yaşadıklarını tespit etmişlerdir.

Bu araştırmanın amacı sporun içinde, sportif müsabakalarda yer alan ve gelecekte de bir şekilde yer alacak olan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kadın hakemlere yönelik algılarının incelenmesidir.

I. Yöntem

I.a. Araştırma Modeli

Bu araştırmada veriler metaforlar aracılığı ile toplanmıştır ve nitel araştırma modeli dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme, gözlem, doküman analizi gibi yöntemlerle verilerin toplandığı, olay ve algıların doğal ortamı içerisinde gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya çıkarılarak sürecin takip edildiği araştırmalara nitel araştırmalar denir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 41). Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre, araştırmalarda metaforlar var olan durumu belirlemek ve süreci iyileştirmek amacıyla kullanılabilir. Bu araştırmada metafor bir durum, olay ve olguyu var olan haliyle betimlemek amacıyla kullanılmıştır.

I.b. Katılımcılar

Bu araştırmanın çalışma grubu 2022-2023 eğitim öğretim yılı güz döneminde Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya öğrenciler gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Yaşları 18 ile 26 yaş aralığında olan katılımcıların 44'ü kadın 73'ü erkek olmak üzere toplam 117 katılımcıdan oluşmaktadır.

I.c. Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılım sağlayan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin ‘kadın hakem’ kavramına yönelik sahip oldukları metaforları belirlemek amacıyla, öğrencilerden “*Kadın Hakem* (1).....*gibidir,* *çünkü* (2).....” cümlesini Google form üzerinden oluşturulan dosya mail ve WhatsApp uygulaması üzerinden katılımcılara ulaştırılmıştır ve 29.12.2022 ile 31.01.2023 tarihleri arasında veri toplama süreci tamamlanmıştır.

I.d. Verilerin Analizi

Verilerin analizi içerik analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İçerik analizindeki genel amaç elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkiye ulaşmaktır. İçerik analizi ile verilerin kodlanması, temalara ulaşılması ve temalara göre yeniden düzenlenmesi işlemleri gerçekleştirilmektedir. Tümevarımcı analiz yolu ile gerçekleştirilen bu yöntem sonucunda bulgular yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, 242-252). Bu araştırmada da içerik analizi yönteminin aşamaları takip edilerek veriler analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen tüm işlemlerin ardından kadın hakem ile ilgili sosyal rol, meslek, duygu, kişi, spor cinsiyet eşitliği, bitki, hayvan, olumlu, nesne, doğa, olumsuz, temel ihtiyaç olmak üzere on üç farklı temaya ulaşılmıştır.

I.e. Güvenilirlik ve Geçerlilik

Araştırmacılar tarafından toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde açıklanarak rapor edilmesi, sonuçların araştırmacılar tarafından nasıl ulaşıldığının açıklanması, nitel araştırmalarda geçerliliğin sağlanması için çok önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu araştırmada verilerin geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla elde edilen veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Birbirinden bağımsız bir şekilde kodlama yapan araştırmacılar olası eksik ve hataları gidermeye çalışmış ve kendi aralarında uzlaşma sağlamışlardır. Araştırmacılar, ulaştıkları kavramsal kategoriler altında kodlar oluşturmuşlardır ve oluşturdukları kodların kavramsal kategoriye temsil edip etmediğini belirlemek için de farklı uzman görüşlerine başvurmuşlardır ve uzman görüşleri sonucunda görüş birliğine ulaşmışlardır.

II. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen 117 veri içerisinde analize uygun olmayan verilerin araştırma kapsamı dışında tutulması ile geriye kalan 102 veri alanında uzman iki araştırmacı tarafından analiz edilmiş ve kadın hakem kavramına yönelik spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin üretmiş olduğu metaforlar toplamda on üç kavramsal kategori altında toplanmıştır. Tablo 1’de spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kadın hakem kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlardan oluşan on üç temaya yer verilmiştir.

Tablo 1: Kadın Hakem Kavramsal Kategorileri

Kavramsal Kategori	Kadın Hakem	
	n	%
Sosyal Rol	15	14,70
Meslek	9	8,82
Duygu	29	28,43
Kişi	3	2,95
Spor	3	2,95
Cinsiyet Eşitliği	8	7,84
Bitki	8	7,84
Hayvan	5	4,90
Olumlu	4	3,92
Nesne	11	10,64
Doğa	3	2,95

Olumsuz	3	2,95
Temel İhtiyaç	1	0,98
TOPLAM	102	100

Tablo 1'e bakıldığında kadın hakem kavramını, katılımcıların %14,40'nın (n=15) sosyal rol; %8,82 'sinin (n=9) meslek; %28,43'ünün (n=29) duygu; %2,95'inin (n=3) kişi, spor, doğa, olumsuz ; % 7,84'ünün (n=8) cinsiyet eşitliği; %7,4'ünün (n=8) bitki; %4,90'nın (n=5) hayvan; % 3,92 'sinin (n=4) Olumlu; %10,64'nın (n=11) nesne, %0,98'inin (n=1) temel ihtiyaç şeklinde metaforladıkları görülmektedir.

II.a. Kadın Hakem Kavramını “Sosyal Rol” Olarak Gören Metaforlar

Katılımcıların Kadın Hakem kavramını metaforladıkları sosyal rol (n=15) kategorisinde, katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan elde edilen sosyal rol altında toplanan metaforlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Sosyal Rol Kategorisine Ait Metaforlar

Sosyal Rol	Katılımcı	Toplam
Anne	K2,K26,K34,K43,K70,K79,K81,K91,K102,K11	15
Ebeveyn	K7,K23	
Hakim	K12,K72,K80	

Sosyal Rol kategorisi altında toplam 3 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar anne (n=10), ebeveyn (n=2), hakim (n=3) şeklindedir.

Sosyal Rol kategorisi altında en çok tekrar edilen metafor anne için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K2: Kadın hakem anne gibidir; çünkü duygusaldır.

K26: Kadın hakem anne gibidir çünkü her zaman adaletli ve tarafsız olur.

K34: Kadın hakem anne gibidir; çünkü her sporcuyla kendi evladımış gibi görevini yapar.

Sosyal Rol kategorisi altında beyan edilen ebeveyn metaforu için katılımcının açıklaması şu şekildedir:

K7: Kadın hakem ebeveyn gibidir; çünkü

Sosyal Rol kategorisi altında beyan edilen hâkim metaforu için katılımcıların açıklamalarından bazıları şu şekildedir;

K80: Kadın hakem hâkim gibidir; çünkü taraf tutmaksızın eşit bir şekilde oyunun adilce oynanmasını sağlar.

II.b. Kadın Hakem Kavramını ‘Meslek’ Olarak Gören Metaforlar

Tablo 3: Meslek Kategorisine Ait Metaforlar

Meslek	Katılımcı	Toplam
Hakem	K28,K61	9
Yönetmen	K49	
Yönetici	K66	
Ressam	K104	
Öğretim Görevlisi	K106	
Meslek	K45	
Hoca	K73	

Meslek kategorisi altında toplam 7 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar hakem (n=3), yönetmen (n=1), yönetici (n=1), ressam (n=1), öğretim görevlisi (n=1), meslek (n=1), hoca (n=1) şeklindedir.

Meslek kategorisi altında en çok tekrar edilen hakem metaforu için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K28: Kadın hakem hakem gibidir; çünkü hakemdir.

K61: Kadın hakem hakem gibidir; çünkü o bir hakemdir.

II.c. Kadın Hakem Kavramını “Duygu” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 4: Duygu Kategorisine Ait Metaforlar

Duygu	Katılımcı	Toplam
Adalet	K37, K52, K57, K59, K67, K78, K88	29
Yufka Yürekli	K8	
Acımasız	K11	
İyi	K14	
Net	K19	
Cesur	K20, K115	
Nazik	K29	
Kırılgan	K31	
Objektif	K32, K38, K74, K86	
Güven verici	K47, K85	
Otoriter ve Dikkatli	K77, K100	
Güçlü	K89, K92, K94, K105	
Asil	K90, K109	

Duygu kategorisi altında toplam 13 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar adalet (n=7), yufka yürekli (n=1), acımasın (n=1), iyi (n=1), net (n=1), cesur (n=2), nazik (n=1), kırılgan (n=1), objektif (n=4), güven verici (n=2), otoriter ve dikkatli (n=2), güçlü (n=4), asil (n=2) şeklindedir.

Duygu kategorisi altında en çok tekrar edilen adalet metaforu için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K59: Kadın hakem adalet gibidir; çünkü içgüdüsel duyguları yüzünden hak yemek istemezler adil ve eşit olurlar.

K78: Kadın hakem duygu gibidir; çünkü hislerinden doğan eşitlik adalet duygusu sayesinde çoğu kadın hakem adildir.

Güçlü kategorisi altında tekrar edilen adalet metaforu için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K92: Kadın hakemler güçlü gibidir; çünkü kadınlar gücü ve gücün altındaki emeği temsil eder.

K105: Kadın hakemler güçlü gibidir; çünkü güçlü hissettirir çünkü istediği her şeyi başarır - kendinden emin ve özgüvenlidir çünkü istediği her şeyi başarır-.

II.d. Kadın Hakem Kavramını “Duygu” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 5: Kişi Kategorisine Ait Metaforlar

Kişi	Katılımcı	Toplam
Nurper Özbar	K53	3
Sabiha Gökçen	K54	
Felix Brych	K69	

Kişi kategorisi altında toplam 3 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar Nurper Özbar (n=1), Sabiha Gökçen (n=1), Felix Brych (n=1) şeklindedir.

Kişi kategorisi altında en çok tekrar edilen Sabiha Gökçen metaforu için katılımcının açıklaması şu şekildedir:

K54: Kadın hakem Sabiha Gökçen gibidir; çünkü cesurdur.

II.e. Kadın Hakem Kavramını “Spor” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 6: Spor Kategorisine Ait Metaforlar

Spor	Katılımcı	Toplam
Sörfçü	K3	3
Futbolcu	K18	
Penaltı	K24	

Spor kategorisi altında toplam 3 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar sörfçü (n=1), futbolcu (n=1), penaltı (n=1) şeklindedir.

Spor kategorisi altında beyan edilen sörfçü metaforu için katılımcının açıklaması şu şekildedir; K3: Kadın hakem sörfçü gibidir; çünkü kocaman dalgaların içinde sörf tahtası üzerinde durmaya çalışır.

II.d. Kadın Hakem Kavramını “Cinsiyet Eşitliği” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 7: Cinsiyet Eşitliği Kategorisine Ait Metaforlar

Cinsiyet Eşitliği	Katılımcı	Toplam

Cinsiyetin bir önemi yoktur	K63, K65, K76, K83, K97, K107, K111, K71	8
-----------------------------	--	---

Cinsiyet Eşitliği kategorisi altında cinsiyetin bir önemi yoktur (n=7) şeklinde 1 tane metafora rastlanılmaktadır.

Cinsiyet Eşitliği altında en çok tekrar edilen metafor için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K63: Kadın hakem cinsiyetin bir önemi yoktur çünkü; cinsiyetin bir önemi yoktur.

K111: Kadın hakem cinsiyetin bir önemi yoktur çünkü; cinsiyet hakemlikte bir fark oluşturmaz.

II.e. Kadın Hakem Kavramını “Bitki” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 8: Bitki Kategorisine Ait Metaforlar

Bitki	Katılımcı	Toplam
Gül	K21, K30, K82	8
Papatya	K35, K36	
Çiçek	K44, K46	
Yonca	K103	

Bitki kategorisi altında toplam 4 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar gül (n=3), papatya (n=2), çiçek (n=2) ve yonca (n=1) şeklindedir.

Bitki kategorisi altında en çok tekrar edilen gül metaforu için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K21: Kadın hakem gül gibidir; çünkü kendini hemen en güzel özelliği ile belli eder ve her şeyin en iyisini yapmaya çalışır.

K30: Kadın hakem gül gibidir; çünkü gül Yaprığı gibi yumuşak dikenini kadar da serttirler

II.f. Kadın Hakem Kavramını “Hayvan” Olarak Gören Metaforlar**Tablo 9:** Hayvan Kategorisine Ait Metaforlar

Hayvan	Katılımcı	Toplam
Kuş	K13, K75	5
Aslan	K110, K114	
Arı	K95	

Hayvan kategorisi altında toplam 3 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar kuş (n=2), aslan (n=2), arı (n=1) şeklindedir.

Hayvan kategorisi altında ifade edilen kuş metaforu için katılımcılardan yapılan açıklamalar şu şekildedir:

K13: Kadın hakem kuş gibidir; çünkü keskin gözler detaycı bakışlar, bir kadınlara bir de yırtıcı kuşlara özgüdür

K75: Kadın hakem kuş gibidir; çünkü gerekli sorumlulukları yerine getirebilmesi ne rağmen çevresi tarafından yetersiz görülecektir

II.g. Kadın Hakem Kavramını “Olumlu” Olarak Gören Metaforlar**Tablo 10:** Olumlu Kategorisine Ait Metaforlar

Olumlu	Katılımcı	Toplam
Çekirdek	K1	4
İyi	K50, K93	
Sahanın yıldızı	K96	

Olumlu kategorisi altında toplam 3 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar çekirdek (n=1), iyi (n=2), sahanın yıldızı (n=1) şeklindedir.

Olumlu kategorisi altında en çok tekrar edilen metafor iyi için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K50: Kadın hakem iyi gibidir; çünkü İşini daha iyi yapabilme gayreti içerisindedir

K93: Kadın hakem iyi gibidir; çünkü iyidir.

II.h. Kadın Hakem Kavramını “Nesne” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 11: Nesne Kategorisine Ait Metaforlar

Nesne	Katılımcı	Toplam
Duvar	K4	11
Terazi	K10,K48	
Düdük	K17	
Boru	K22	
Ateş	K27	
Eşitlik Sembolü	K41	
Maden	K64	
Altın	K99	
İsviçre Çakısı	K101	
Elmas	K112	

Nesne kategorisi altında toplam 10 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar duvar (n=1), terazi (n=3), düdük (n=1), boru (n=1), ateş (n=1), eşitlik sembolü (n=1), maden (n=1), altın (n=1), İsviçre çakısı (n=1) şeklindedir.

Nesne kategorisi altında en çok tekrar edilen metafor terazi için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K10: Kadın hakem terazi gibidir; çünkü dengeyi sağlar.

K48: Kadın hakem terazi gibidir; çünkü dengeyi sağlar.

II.i. Kadın Hakem Kavramını “Doğa” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 12: Doğa Kategorisine Ait Metaforlar

Doğa	Katılımcı	Toplam
Güneş	K25,K39	3
Bahar	K68	

Doğa kategorisi altında toplam 2 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar Güneş (n=2), bahar (n=1) şeklindedir.

Doğa kategorisi altında en çok tekrar edilen metafor güneş için katılımcılardan bazılarının açıklamaları şu şekildedir:

K25: Kadın hakem güneş gibidir; çünkü herkese aynı şekilde ışık saçar. Ayrımcılık yapmaz.

K39: Kadın hakem güneş gibidir; çünkü parlaklığıyla göz kamaştırır.

II.j. Kadın Hakem Kavramını “Olumsuz” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 13: Olumsuz Kategorisine Ait Metaforlar

Olumsuz	Katılımcı	Toplam
Yeteneksiz	K6	3
Zor	K56	

Gereksiz	K58	
----------	-----	--

Olumsuz kategorisi altında toplam 3 farklı metafora rastlanılmaktadır. Bunlar yeteneksiz (n=1), zor (n=1), gereksiz (n=1) şeklindedir.

Olumsuz kategorisi altında ifade edilen metafor yeteneksiz için katılımcılardan katılımcının açıklaması şu şekildedir:

K6: Kadın hakem yeteneksiz gibidir; çünkü o bir kadındır.

II.k. Kadın Hakem Kavramını “Temel İhtiyaç” Olarak Gören Metaforlar

Tablo 14: Temel İhtiyaç Kategorisine Ait Metaforlar

Temel İhtiyaç	Katılımcı	Toplam
Yemek	K84	1

Temel İhtiyaç kategorisi altında yemek (n=1) metaforuna rastlanılmaktadır.

Temel İhtiyaç kategorisi altında ifade edilen yemek metaforu için katılımcının ifadesi şu şekildedir:

K84: Kadın hakem tuzsuz yemek gibidir; çünkü birtakım eksikleri vardır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada analizi gerçekleştirilen 102 veri sonucunda kadın hakem kavramına ilişkin on üç kavramsal kategoriye ulaşılmıştır. İki ve daha az metaforlanan kavramlar araştırmanın akışını bozmamak için araştırmanın bu bölümünde yer verilmemiş olup bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kadın hakem kavramını en fazla metaforladıkları kategori ‘sosyal rol’ teması içinde anne (n=10) metaforudur. Araştırmamızda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin anne metaforunu açıklarken “duygusaldır, her sporcu evladı gibi görür, adaletlidir, vicdanlıdır, çocukları arasında ayırım yapmadığı gibi sporcuların arasında da ayırım yapmaz, şefkatlidir, doğru karar verir, merhametlidir” şeklinde cevaplamışlardır. Ada (2019) ‘nın araştırmasında her kadının bir potansiyel anne adayı olarak görüldüğü ve spor

ortamlarında kadınların anaç özelliklerini saha ya yansıttıklarını duygusal yönleri nedeniyle daha ılımlı oldukları ve sporcular üzerinde olumlu etkilerinin olduğu düşünülmektedir. mevcut araştırmada katılımcıların verdikleri cevaplarla Ada'nın (2019) araştırmasındaki bulgular benzerlik göstermektedir. Araştırmasında iyi bir anne olmaya çalışan bir kadının işinde de başarılı olmak için elinden gelenin en iyisini yapacağını vurgulayan Dökmen (2010)'nun ifadelerinden yola çıkarak iki araştırmada elde edilen bulguların benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin kadın hakem kavramını en fazla metaforladıkları kategori 'sosyal rol' teması içinde hakim (n=3) metaforudur. Araştırmamızda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin hakim metaforunu açıklarken "olayları taraf tutmadan doğrusu neyse onu yapan kişidir, adildir, her şeyi bilir" şeklinde cevaplamışlardır. Hakemlerin spor mücadelesi esnasında adaletli davranışları ile hakimlerin adaleti sağlamakla yükümlü oldukları sorumlulukları benzer kabul edilebilir (Yurtcan, 2004).

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin kadın hakem kavramını metaforladıkları kategori 'duygu' teması içinde adalet (n=7), objektif (n=4) ve güçlü (n=4) metaforlarıdır. Turner (2014)'in yapmış olduğu araştırmada mevcut araştırmanın bulguları ile paralellik gösteren düşüncelere yer verilmiştir, Turner kadın hakemlerin daha güçlü olduğu ve daha fazla kadın hakemin tahkim heyetlerinde ve sahalarda yer alması daha objektif, daha adaletli bir sürecin işleyeceği düşüncesindedir.

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin kadın hakem kavramını metaforladıkları 'cinsiyet eşitliği' teması içinde cinsiyetin önemi yok (n=8) metaforudur. Adil bir karar ile spor müsabakalarını kurallara uygun tarafsız bir şekilde yönetmek hakemlerin görevi olarak kabul edilmektedir. Adaletin sağlanması herhangi bir cinsiyete yüklenen bir görev değildir. Cinsiyetten bağımsız bir unsurdur, bu durumda hakemlik mesleğinde cinsiyetin bir önemi yoktur şeklinde düşünülmektedir. (Orta, 2002; Radnedge, 1997).

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin kadın hakem kavramını metaforladıkları 'bitki' teması içinde gül (n=3) metaforudur. Araştırmamızda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin gül metaforunu açıklarken "hem kararları ile öne çıkar, hem kartları ile batar, gül yaprağı gibi yumuşak dikenini kadar da serttirler" şeklinde cevaplamışlardır. Kadın hakemlerin güle benzetilerek sahada görülmek istenildiği ve sahaya renk kattıkları düşünülebilir.

Sonuç olarak; spor bilimleri fakültesi öğrencileri kadın hakem kavramını toplamda 13 kavramsal kategori altında topladığı görülmektedir. Kadın hakem kavramına dair en çok metaforladıkları temalar anne, hakim, adalet, objektif, güçlü, cinsiyetin önemi yok, gül şeklinde olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ada, Ö. (2019) “Türkiyede 21. Yüzyılda Sporda Kadın Algısı”. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atılğan, D., & Tükel, Y. (2019). Hakemlerin karar verme stillerinin incelenmesi. *Sport Sciences*, 14(2), 22-32.

Dökmen, Y. Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ekmekci, R., Weinberg, R. S., Richardson, P. A., & Ekmekçi, R. (2011). “İyi Bir Hakemin Özellikleri”. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 2(1), 1-5.

Engin, S. G., Arif, Y. Ü. C. E., & Katırcı, H. (2019). “Erkek Dünyasında Pembe Kartlar: Yeşil Sahalardaki Kadınların Hakemliğe Bakışı”. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 2(1), 54-75.

Orta, L. (2002). “Dünyada ve Türkiye’de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi”. *Spor Araştırmaları Dergisi*. 6-16.

Pepe, H., Filiz K., Pepe, K. ve Can, S., (1992). “Futbol Hakemlerinin Hakemlik Geçmişleri ve Sporculuk Geçmişlerinin Tutarlı Karar Vermedeki Etkisinin İncelenmesi”. *Atatürk Üniversitesi BESYO, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2, 6-33.

Radnedge, K. (1997). *The Ultimate Encyclopedia Of Soccer: The Definitive Illustrated Guide To World Soccer*. Hodder & Stoughton.

SARIKOL, E. (2018) “Futbol Müsabakalarında Hakemlerin Görev Yetki ve Sorumlulukları”. *Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 29-34.

Theberge, N. (1993). “The Construction of Gender In Sport: Women, Coaching, And The Naturalization of Difference”. *Social Problems*, 40(3), 301-313.

Turner C E, “Old, White, and Male: Increasing Gender Diversity in Arbitration Panels”, 2014, (Unpublished fFnal Paper, Arbitration Practice & Advocacy, Pepperdine University School of Law).

Yıldırım, A., & Simsek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 baskı: 1999-2018).

Yurtcan, E. (2004), Cumhuriyet Savcısının ve Ceza Yargıcının Başvuru Kitabı, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul: Barosu Yayınları.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

<https://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 03.04.2023 12.42.

ÜLKEMİZDE SIK RASTLANAN KADIN HASTALIKLARINA YAKLAŞIM VE BU HASTALIKLARDAN KORUNMA YÖNTEMLERİ*

Helin YILMAZ**

ÖZET

Hastalıklar, insan yaşam kalitesini etkileyen durumların başında gelmektedir. Cinsiyet ayrımına bağlı olarak sadece kadınlarda görülen hastalıklar *kadın hastalıkları* olarak değerlendirilmektedir. Kadın sağlığı kavramı, kadınların fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak tam iyilik halinde olması durumunu ifade etmektedir. Kadın sağlığı sadece birey açısından değil aynı zamanda çocuk ve aile sağlığı açısından da oldukça önemlidir. Kadın hastalıklarının sıklığı fetal dönem, çocukluk dönemi (0-9 yaş), adolesan dönem (10-19 yaş), fertil dönem (15-49 yaş) ve menopoza dönemine (50 yaş ve üzeri) göre farklılık göstermektedir. Bu hastalıklar, *fetal* ve *çocukluk* döneminde cinsiyet seçimi, ailenin erkek çocuğunu önemsemesinden dolayı kız çocuklarının sağlık durumlarının ihmal edilmesi ve sağlık hizmetlerinden yararlandırılmaması malnütrisyon, enfeksiyon, ihmal, cinsel ya da duygusal istismar; *adolesan* dönemde cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, yeme bozuklukları, kadın sünneti, alkol-sigara-uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklar, intihar; *fertil* dönemde gebelik, doğum ve doğum sonu döneme ilişkin sorunlar, istenmeyen gebelikler, gebeliğe bağlı ölümler ve anne ölümleri, infertilite, sağlığa zararlı geleneksel uygulamalar, cinsel sağlık sorunları (vajinismus, cinsel istek ve tikslenme bozukluğu, orgazm bozuklukları gibi), meme kanseri, servikal kanser, şiddet; *menopoz* döneminde ise menopozal yakınmalar (ateş basmaları, gece terlemeleri, uykusuzluk gibi), cinsel istekte azalma, meme, akciğer ve kolon kanseri insidansında artış, menopoz sonrası östrojen seviyesinin ani azalmasına bağlı görülen kemik erimeleri, genital atrofi ve tabii ki yalnızlık, benlik saygısında azalma, depresyon ve demans gibi ruhsal ve mental sorunlar kadınların yaş aralıkları ve buldukları döneme göre çeşit ve örneklendirilebilir (Beji, vd., 2021: 106-107). Kadınlarda sağlık sorunları sıklıkla üreme çağına yani fertil dönemde ve üreme ile ilgili özelliklerine bağlı olarak gelişmektedir. Kadınlar yaşamlarının önemli bir bölümünü doğurganlık çağı olarak anılan dönemde geçirmektedir. Bu dönem kadınlar için gebelik ve doğum ile ilgili komplikasyonların en çok yaşandığı dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde anne ölümleri, istenmeyen gebelikler, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, toplumsal eşitsizlikler,

* Bu çalışmanın her aşamasında görüş ve önerilerini benden esirgemeyen, desteğiyle yanımda olan Moleküler Biyolog sayın Aleyna Yılmaz'a teşekkürlerimi sunarım.

** Atatürk Üniversitesi, Tıp Fakültesi Stajyer Doktor.

kadına yönelik şiddet vb. gibi sorunlar sıklıkla görülmektedir. Bu konularda bilinçlenmek, şüphelenmek ve düzenli doktor muayenesi, erken teşhis ve tedaviye imkân sağlar. Sorunlara yönelik önlemlerinin erkenden alınması kadın yaşam kalitesini yükseltirken morbiditenin azaltılmasına da katkı sağlar. Bu nedenle kadınların özellikle doğurganlık çağında yaşayabileceği jinekolojik ve obstetrik problemler ile baş edebilmesi için uygun sağlık hizmeti alması oldukça önemlidir. Bu makalede ülkemizde sık rastlanmakta olan bazı jinekolojik problemler ve bu problemlere yönelik korunma ve tedavi yöntemleri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Hastalıkları, Kadın Sağlığı, Üreme Sağlığı, Korunma

GİRİŞ

Türkiye’de 2017-2019 döneminde erkeklerde 75,9 yıl olan doğuştan beklenen yaşam süresi, kadınlarda ise 81,3 yıl olarak hesaplanmıştır. Genel olarak kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamakta olup, erkekler ve kadınlar arasındaki doğuştan beklenen yaşam süresi farkı 5,4 yıldır (TÜİK, 2020: 33711). Kadınların erkeklere göre daha uzun yaşamalarının, kronik hastalıklar ve geriatik problemleri de beraberinde getirdiği, bu durumun da kadınları olumsuz yönde etkilediği unutulmamalıdır. Kadınlar uzun yaşamaya ek olarak sağlık açısından daha dirençli bir hayat sürmeye eğilimlidir. Travma, bakteriyel veya viral enfeksiyonlarla baş etme gibi durumlarda kadınlar erkeklerden daha dirençlidir. Bunun en önemli sebebi, doğurganlık özelliği yani hormonların etkisidir. Erkeklerde daha çok salgılanan testosteron hormonu bağışıklığı zayıflatan bir etkiye sahipken, kadınlarda daha çok salgılanan östrojen hormonu bağışıklık etkinliğini artırır ve kadınların daha hızlı iyileşmesine olanak sağlar. Kadınlarda bağışıklığın daha iyi olması her zaman olumlu sonuçlanmamaktadır. Bağışıklık sisteminin aşırı duyarlılığı sonucunda vücudun kendi dokularına saldırmasıyla ortaya çıkan hastalıklar, yani otoimmün hastalıklar kadınlarda daha sık görülmektedir.

Östrojen esas olarak yumurtalıklarda kolesterolden sentezlenen bir hormondur. Ayrıca yağ dokusu ve adrenal bezler tarafından da salgılanır. Oluştuktan sonra kana karışır ve yarım saat sonra ilgili organa ulaşır. Hedef organlarda sinyaller üreterek hücre fonksiyonunu değiştirir. Östrojen, dişi cinsiyet özelliklerinin geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynayan hormondur. Ana işlevi meme gelişimini, kasık ve koltuk altı kıllarının büyümesini, adet döngüsünün düzenlenmesini ve üreme gelişimini desteklemektir. Kadınlar için en önemli hormonlardan bir diğeri de progesterondur. Progesteron, fetüsün rahime yerleşmesini ve gebeliğin devam etmesini sağlamak için rahim iç yüzeyini düzenlemekle görevlidir.

Bu çalışmada fetal ve çocukluk dönemi, adolesan dönem, fertil dönem, menopoz ve sonrası döneminde daha sık rastlanan kadın hastalıklarından ve bu hastalıklardan korunma yöntemlerinden bahsedilecektir.

I. Fetal Dönem ve Çocukluk Dönemi:

Gebeliğin 9. haftasından doğuma kadar olan süreçte oluşan canlı fetüs olarak anılır. Bu dönem fetal dönem ya da fetüs dönemi olarak tanımlanır. Doğumdan ilkökul çağına kadar olan dönem ise yaşa göre 3 gruba ayrılmaktadır: 2-4 yaş erken çocukluk dönemi, 5-7 yaş orta çocukluk dönemi, 8-9 yaş ise geç çocukluk dönemidir.

I.a. Cinsiyet Seçimi:

Cinsiyet seçimi, doğacak bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi ve tıbbi olmayan amaçlar için kullanılmasıdır. Ülkemizde cinsiyet seçimi tıbbi durumlar dışında yasal değildir. Tıbbi olmayan nedenlerden dolayı cinsiyet seçimi kadınlar aleyhine ayrımcılığı güçlendirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 1998 yılında prenatal tanının cinsiyet seçimi amacıyla yapılmasının kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. WHO, fertilizasyon veya implantasyon öncesi cinsiyet seçimini önermemekte yalnızca genetik hastalıklar için önermektedir (Koyun ve Büken, 2013:10).

Korunma: Sağlık sorunu olmaksızın bireyleri cinsiyetleri nedeniyle yaşam hakkından yoksun bırakmak cinsiyetçi bir yaklaşımdır. Cinsiyet bir hastalık olmamakla beraber doğumdan önce belirlenmesi ve önlem alınması gereken bir özellik olmamalıdır. Tüm sağlık profesyonelleri ve kuruluşları, tıbbi olmayan cinsiyet seçimini önlemek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ve yaşam hakkını korumak ve geliştirmek için doğru stratejileri uygulamalıdır.

I.b. Yetersiz Emzirme:

Emzirme, yeni doğan bebeklerin sağlıklı büyüme ve gelişmelerini sağlamanın en doğal yoludur. Dünya Sağlık Örgütü, emzirmeye doğumdan sonraki ilk 1 saat içinde başlanmasını, ilk 6 ay yalnızca anne sütü olmak üzere tüm bebeklerin iki yıla kadar anne sütü almalarını önermektedir. Ülkemizde erkek çocuklarda emzirme süresi 18,0 ay iken kız çocuklarında 16,2 ay olarak hesaplanmıştır (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2018: 145).

Korunma: Anne veya bebeğe ait emzirmeyi engelleyen sağlık problemlerinin tedavi edilmesi, anne ve ailenin emzirme teknikleri konusunda bilgilendirilmesi, yardımcı araçlarla sütün sağımının sağlanması tavsiye edilmektedir.

I.c. İhmal ve İstismar:

Çocuk ihmal ve istismarı dünyada ve ülkemizde son zamanlarda artış gösteren ve üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Çocuk istismarı; ebeveyn veya bakım veren kişiler ve yabancı kişiler tarafından gerçekleştirilen, çocuğa zarar veren, çocuğun gelişimini engelleyen her türlü kötü muamele olarak nitelendirilmektedir (Tıraşçı ve Gören, 2007). Çocuk ihmal ise ebeveynlerin veya bakım veren kişilerin, çocuğun beslenme, barınma, giyinme, eğitim, sağlık ve sevgi gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmaması sonucunda çocuğun gelişiminin zarar görmesi olarak tanımlanmaktadır (Butchart ve Harvey, 2006).

Korunma: Çocuk istismarı önlenebilir. Müdahaleler birincil, ikincil veya üçüncül seviye olabilir. Birincil önleme, durdurmaya çalışır. Örnek olarak iyi ebeveynlik hakkında eğitim verilebilir. İkincil önleme çabaları, risk altındaki kişilere yönelik müdahaleleri içerir; örneğin, kendileri de çocukken istismara uğramış yeni ebeveynlere özel ebeveynlik eğitimi sağlamak ve toplum kaynakları ve güvenlik planlaması hakkında bilgi sağlamak. Son olarak, üçüncül önleme ise çocuklarını istismar eden ebeveynlere terapötik bakım sunmak gibi, bir sorun ortaya çıktıktan sonra, bir daha ortaya çıkmayacak şekilde etkilerini düzeltmek için gerçekleşir (World Health Organization, 1999). Çocuğa yönelik anlık şiddet/istismar çağrılarında Alo 183 Hattı olarak vaka hakkında detaylı bilgiler alınarak emniyet veya jandarma birimlerine telefon ile durum iletilmektedir. Eş zamanlı olarak vakanın bulunduğu ildeki Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinde görevli Acil Müdahale Ekip Sorumluları ile irtibata geçilerek vaka oraya da bildirilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı).

II. Adolesan Dönem:

Türkiye nüfusunun %15,3'ünü genç nüfus oluşturmaktadır. Genç nüfusun %51,3'ünü erkek nüfus, %48,7'sini ise kadın nüfus oluşturmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Hızlı bir biyolojik, fiziksel gelişimle beraber cinsel ve psikososyal olgunlaşma ile başlayan ve bireyin bağımsızlığını ve sosyal üretkenliğini kazandığı bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Santrock, 2014).

II.a. Ergenlikte Üreme Sağlığı Sorunları:

Bu dönemdeki en önemli üreme sağlığı sorunları ergenlik dönemindeki evliliklere bağlı erken gebelikler, istenmeyen gebelikler, yasal olmayan düşükler, düşüğe bağlı olarak gelişen komplikasyonlar ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar (CYBH) oluşturmaktadır. DSÖ verilerine göre her yıl, her 20 gençten biri cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanmaktadır. Her yıl 2,4 milyon yeni HIV enfeksiyonu oluşmaktadır. Dünyanın birçok yerinde yeni HIV enfeksiyonunun çoğu, özellikle güvensiz ilişki nedeniyle 15-24 yaş grubunda görülmektedir. Genç kadınlar özellikle bu konuda risk altındadırlar (Giray ve Kılıç, 2004:13).

Risk altında oldukları bir diğer konu ise erken gebelikler ve sağlıksız düşüklerdir. Erken gebelik ve doğum hem anne hem de çocuk için yüksek risk taşımaktadır. Ergenlik çağındaki kadınlar 20-30'lu yaşlarındaki kadınlara kıyasla doğum için hazır değildir ve 20'li yaşlarındaki kadınlara göre anne ölümü, gebelik ve doğum komplikasyonları açısından daha yüksek risk altındadır.

Korunma: Üreme sağlığı eğitimi okullarda yaygınlaştırılıp cinsel yolla bulaşan hastalıklar, gebelikten korunma eğitimlerinin adolesan dönemindeki bireylere verilmesi ve istenmeyen gebelik durumlarında gebeliğin sağlıklı ortamlarda sonlandırılması yönünde teşvik edilmesi gerekmektedir. Ergen gebelerin doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası izlemlerinde sağlık hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırılmalıdır.

II.b. Yeme Bozuklukları:

Yeme bozuklukları tıbbi, sosyal ve psikolojik sorunlara yol açan, yaşam kalitesini olumsuz etkileyen davranış bozukluklarıdır (Fairburn ve Harrison, 2003:407-16). Yeme bozukluklarına en sık 12-19 yaş grubu arasında rastlanmaktadır (Demirel vd., 2005:188-91). Toplumda görülme sıklığı %5 olan, biyolojik, psikolojik ve sosyal etkileşimi de olumsuz etkileyen, önemli psikiyatrik bozukluklardan birisi olan bu bozukluklar grubu, bedensel belirtilerden kaynaklanıyormuş gibi görünse de ruhsal kaynaklıdır ve önemli ruhsal sorunlarla bir arada görülebilir (Ağırman ve Maner, 2010:121).

Yeme bozuklukları kendi içinde çeşitlere ayrılır, bazı hastalar hastalığının farkında iken bazı hastalar kendisinin sağlıklı ya da çok zayıflamış olmasına rağmen normal kiloda olduğunu düşünebilir.

Korunma: Yeme bozukluğu psikiyatrist veya psikologlar tarafından verilecek bilişsel davranışçı terapi ile tedavi edilebilmektedir. Psikoterapi ile hedeflenen kiloya ulaşma konusunda hastanın desteklenmesi ve komplikasyonların önlenmesi açısından doktor kontrolü oldukça önem taşımaktadır. Yeme bozukluğu multidisipliner bir şekilde doktor, diyetisyen, psikolog ve ailenin tedavi sürecinde iş birliği sağlaması ile tedavi edilmektedir.

II.c. Zararlı Alışkanlıklar:

Ergenlik döneminde en çok karşılaşılan riskli davranışlar sigara içme, madde kullanımı, riskli cinsel davranışlar, şiddet ve kazalardır (Call vd., 2002:69-98). Çocukluktan ergenliğe geçiş sürecinde ergenlerin çevresi tarafından kabulünde, anne babadan bağımsızlığını kazanmasında, kimlik gelişiminde, olgunlaşmasında riskli davranışlar aracılık edebilmektedir (Aras vd., 2005:72-82). Ülkemizde 1235 lise öğrencisi üzerinde yapılan yaş ortalaması 15,71±1,16 olan bir çalışmada öğrencilerin toplam sigara kullanım oranı %15,8, yaşam boyu sigara dışı herhangi bir madde kullanma/deneme sıklığı %5 olarak ve öğrencilerin ortalama sigara içme süresi 6 ay olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre yapılan analizde erkek öğrencilerde sigara içme oranı %24,1 kız öğrencilerde %7,7 erkek öğrencilerde sigara dışında bağımlılık yapıcı herhangi bir madde kullanma oranları %8,2, kız öğrencilerde %1,9 olarak bulunmuştur (Mete vd., 2020:64-71).

Korunma: Madde bağımlılığının zararları konusunda adolesan eğitimi, riskli gruplara yönelik planlar, okullarda öğrencilerin sigara-alkol kullanımı konusunda takibi çalışmaları, aile eğitimleri ve bağımlı ailelere aile terapisi, gerekirse çocuk-ergenin koruma altına alınması, bağımlı ergenlerin tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanması konusunda yönlendirilmesi önem taşımaktadır.

III. ERİŞKİN/FERTİL DÖNEM:

Erişkinlik fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimin tamamlandığı dönem olarak değerlendirilebilir. Erişkinlik döneminde en sık rastlanan hastalıklara infertilite, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve meme kanseri örnek verilebilir. Ayrıca premenstrüel sendrom ve kadına yönelik şiddet kadınların erişkin dönemde yaşadığı diğer önemli durumlar arasındadır.

III.a. İnfertilite:

Kadınlarda infertilite, gebe kalamama durumu olarak açıklanabilir. Adet görememe hali ya da düzensiz adet döngüsü infertilite belirtisi olabilmektedir. İnfertiliteyi etkileyen birçok faktör

bulunmaktadır. Cinsel yolla bulaşan hastalıklar, sigara ve alkol kullanımı, obezite ya da düşük kiloya sahip olmak infertilite için önemli risk faktörlerindedir (Pedro vd., 2017:1). Rahim ağzı hastalıkları, endometriozis ya da polikistik over gibi çeşitli jinekolojik rahatsızlıklar da infertiliteye sebep olmaktadır.

Korunma: İnfertilite riskini azaltmak için alkol ve sigara alışkanlığının bırakılması, radyasyon oranına en az seviyede maruz kalınması, sağlıklı beslenmeye yönelimin artması ve stresten uzak durulması gerekmektedir. İnfertilite tedavisi içinde birkaç farklı yöntem uygulanabilir. Öncelikli olarak kadın doğum uzmanına danışılmalı ve kişinin kendi özgeçmişi, yaşayış koşulları, meslek hayatı ve alışkanlıkları incelenerek etiyojide bir jinekolojik hastalık varsa tedavi edilerek ilerlenmelidir.

III.b.Meme Kanseri:

Meme dokusunda bulunan hücrelerin değişmesi ve değişme sonrası kontrolsüz çoğalması ile oluşan bir hastalıktır. Meme kanseri dünyada, kadınlarda en sık rastlanan kanser türüdür. Kadın olmak, geç yaşta doğum yapmak, tütün ürünleri kullanmak, kontrolsüz artan-azalan kiloya sahip olmak ve aile geçmişinde genetik olarak meme kanseri tanısı bulunması meme kanseri insidansını artıran risk faktörleri arasındadır.

Korunma: Meme kanseri için erken tanının önemi aile hekimleri ve bireylerin maruz kaldığı kamu spotlarında vurgulanarak belirli aralıklarla el ile meme kontrolü yapılması ve hissedilen sertlik durumunda kadın doğum hekimine başvurması konusunda bilinçlendirilmelidir. Ayrıca alkol ve sigaradan uzak durulması, kilo kontrolü ve sağlıklı beslenme konusunda teşvik edilmelidir. Emzirmenin meme kanserine karşı koruyuculuğu konusunda anne ve anne adaylarının bilinçlendirilmesi ve 40 yaş üstü kadınların yıllık mamografi takibinin önemi konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir.

III.c.Premenstrüel Sendrom (PMS):

Premenstrüel dönem kadınların sosyal yaşamlarını, günlük aktivitelerini etkileyen ve menstrüel kanama ile kaybolan bir durum olarak tanımlanır. PMS menstrüel döngü ile paralel ilerlemektedir. Üreme çağında olan çoğu kadın bu durumdan etkilenebilir. Kadınlarda PMS psikolojik olarak yorgunluk, dikkat dağınıklığı, konsantrasyon bozukluğu, uyku sürecinde değişiklik, çabuk kızma, gerginlik, çökkünlük, duygu durumunda değişkenlik şeklinde belirtiler vermektedir (Aktaş vd., 2012:39). PMS, fiziksel olarak da ekstremitelerde ödem, konstipasyon,

sıcak basması, memelerde hassasiyet, baş ağrısı ve akne gibi belirtiler vermektedir (Berkman ve Topuz, 2004; Karaçavuş vd.,1997).

Korunma: PMS için kullanılabilir bir tedavi yöntemi henüz yoktur. Kadınlarda PMS sebebi ile oluşabilecek belirtilerin (dikkat dağınıklığı, yorgunluk, vb.) tedavisine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Kadının PMS ile ilgili yaşadığı rahatsızlıkların belirlenmesi ve bu sürecin geçici olduğuna dair kadına bilgi verilmesi sürecin daha kolay atlatması açısından faydalı olacaktır. PMS hakkında kadınlara, rahatsızlığın hayatı tehdit eden bir hastalık olmadığı konusunda danışmanlık yapılmalıdır (Steiner, 2000). Kadınlara PMS dönemlerinde karbonhidrat yönünden zengin gıdalar ile beslenmeleri konusunda öneride bulunmalıdır. Çünkü karbonhidratlı besinlerin, serotonini artırıp PMS semptomlarını azaltabileceği düşünülmektedir (Berkman ve Topuz, 2004; Steiner, 2000).

III.d.Cinsel İşlev Bozuklukları:

Cinsel işlev bozuklukları WHO tarafından, “*bireyin umduğu cinsel ilişkiyi yaşayamaması durumu*” olarak tanımlanmaktadır. Dünya genelinde yapılan araştırmalar her 3 insandan en az bir tanesinin yaşamının belli bir döneminde cinsel işlev bozukluğu yaşadığını ortaya çıkıştır. Cinsel işlev bozuklukları; cinsel istek bozuklukları (hipoaktif cinsel istek ve cinsel tiksinti), uyarılma bozuklukları, orgazm bozuklukları, cinsel ağrı bozuklukları (disparoni, vajinismus, non-koital genital ağrı bozuklukları) şeklinde sınıflandırılmaktadır (İncesu, 2004:3-13). Kültürel değerlerin cinsel işlev üzerinde önemli bir etkisi vardır. Türkiye gibi muhafazakâr ülkelerde bekarete verilen önem, kadın cinselliğinin namus ile eş anlamlı olarak görülmesi ve bu sebeple ortaya çıkan cinselliğe getirilen kısıtlamalar, cinsel eğitim eksikliği ve katı tabu kuralları nedeniyle vajinismus, orgazm kasılmaları gibi çeşitli cinsel problemler cinsel açıdan daha özgür toplumlara göre daha yaygındır.

Korunma: Kadınların cinsel sorunlarını ifade edebilmeleri için cesaretlendirmek, cinsel sorunların nedenlerini ve özelliklerini belirlemek, belirlenen sorunların çözümü için uygun girişimlerde ve yeterli medikal ya da psikiyatrik desteğin sağlanmasına katkıda bulunmak ve kadınların yaşam kalitesini yükseltmek amaçlanmaktadır.

III.e.Dismenore:

Dismenore kelime anlamıyla “ağrılı adet” olarak tanımlanmaktadır. Kadınların yaşam kalitesini bozan, sosyal yaşamını ve günlük aktivitelerini engelleyen ağrılı bir periyottur. Her yaş ve

ırdaki kadınlarda görülmekle birlikte adolesan ve genç kadınlarda daha yaygındır (Lefebvre vd, 2005; 1117-46). Adolesan öğrencilerde okul devamsızlığının birinci sebebinin dismenore olduğu belirtilmiştir (Kuşaslan Avcı ve Sarı, 2018).

Korunma: Düzenli egzersiz, yeterli ve dengeli beslenme, düzenli uyku, lokal sıcak uygulama ya da ılık banyo ve sıcak içecekler rahatlatıcı olarak tavsiye edilebilir. Gerekli durumlarda Aile Hekimi yönlendirmesi ile uygun ağrı kesici tercih edilebilir.

III.f.Kadına Yönelik Şiddet:

Şiddet, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından, fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması durumu olarak tanımlanmaktadır. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması sonuçlarına göre ülkemizde her 10 kadından 4'ü fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Bölgeler açısından bakıldığında Marmara Bölgesi'nde yaşayan kadınlar arasında şiddet görülme oranı %25 civarında iken, Doğu Anadolu'da %50'nin üzerine çıkmaktadır.

Korunma: Aile içi şiddetin ortaya çıkmasını engellemek için önlemler alınmalıdır. Şiddete maruz kalan kadınları, risk altındakileri ve şiddet uygulayanları tespit edip şiddet tespit edildiği anda müdahale edilmelidir. Şiddet sonucu oluşan yaralanmaların yeterli tedaviye ulaştırılması ve gerekli kurumlara bildirilmesi gerekmektedir. Şiddet uygulayan ve maruz kalan kişilerin rehabilitasyonu da maruziyet sonrası büyük bir önem taşımaktadır. Bunlardan da önemlisi çocukların temel haklar, bireye saygı ve şiddet konusunda bilinçlendirilmesi, kadına şiddet hususunda çeldirici kanunların yürürlüğe girmesi ve bu kanunların doğru bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

IV. MENOPOZ VE SONRASI DÖNEM:

Dünya Sağlık Örgütü, menopoza yumurtalıkların aktivitelerini kaybetmeleri sonucu adet döngüsünün kalıcı olarak kesilmesi olarak tanımlamaktadır. Menopoz yaşı dünya genelinde 45-55 yaşdır. Türkiye'de ise ortalama menopoz yaşının 48-51 arasında olduğu rapor edilmektedir (Selam ve Topçuoğlu, 2004; 38-43). Menopoz öncesi dönem premenopoz, menopoz sonrası dönem ise postmenopoz olarak adlandırılır. Klimakterium ise bu 3 dönemi kapsamaktadır. Premenopozal dönem kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişmekle birlikte 35-40 yaşları

arasında başlayıp 55-60 yaşlarına kadar devam edebilmektedir. (Saraçoğlu, 1998;76-88) Premenopoz dönemindeki kadınların klimakterium konusunda eğitilmeleri gerekmektedir.

Via.Menopozal Yakınmalar:

Menopoz döneminde, östrojen hormonunun azalmasına bağlı olarak kadınlarda hormonal, fiziksel ve duygusal değişimler meydana gelmektedir. Meydana gelen bu değişimler kısa ve uzun süreli sorunlar olarak gruplandırılmaktadır. Kısa süreli sorunlar, vazomotor, atrofik ve psikolojik değişiklikler, uzun süreli sorunlar ise kardiyovasküler hastalıklar ve osteoporoz yani kemik erimesidir. Kısa süreli sorunlardan olan vazomotor değişiklikler ciltte ısı artışı, vazodilatasyon ile başlayan menopoz semptomları arasında en sık rastlanan ve rahatsız eden semptomdur. Vazomotor belirtiler yüz kızarması, gece terlemesi ve sıcak basması olarak bilinmektedir (Oğurlu, 2008:2).

Korunma: Menopozal dönemdeki kadınlara yaşadıkları sıkıntıları azaltmaya yönelik geleneksel bir tedavi olan Hormon Replasman Tedavisi (HRT) kullanımı önerilmektedir. Bugün dünyadaki kadınların %10'unun HRT tedavisi aldığı düşünülmektedir. Ancak menopozal dönem sıkıntılarında kullanılan HRT'nin bu alandaki rolü hala karışıktır (Saraçoğlu 1998, Erdem 2006). Hormon tedavisine alternatif olarak yoga, egzersiz, diyet değişikliği tavsiye edilmektedir.

SONUÇ

Tüm dünyada kadınlar cinsiyetleri sebebiyle şiddete, ayrımcılığa, çeşitli hastalıklara ve psikososyal sorunlara erkeklere göre daha fazla maruz kalmaktadır. Menstrual sorunlar, gebelik, doğum ve ailenin diğer bireylerin bakımını üstlenme gibi durumlar kadının stres seviyesini arttırmaktadır. Yaşlanmaya bağlı erkeklere göre daha sık olarak ortaya çıkan sorunlar kadınlar için hem bedensel hem de psikososyal açıdan zorlayıcı olmaktadır. Kadınlar erkeklere göre iş hayatında daha az yer almakta ve daha az kazanmaktadır. Sosyal ve kültürel faktörler, aile yapısı, kadının hayatındaki olumlu/olumsuz olaylar, kişilik özellikleri de kadınların yaşamları boyunca yaşadıkları ruh sağlığı sorunlarına eklenmektedir. Bu nedenle kadın sağlığı, yaşam döngüsüne göre doğumdan ölüme kadar bütüncül olarak ele alınmalı ve bu hususta bütün dönemler ayrı ayrı değerlendirilerek hem sosyo-kültürel hem de sağlık açısından önüne çıkan ve çıkabilme potansiyeli taşıyan sorunlara karşı önlem alınmalıdır. Sağlıklı kadının sağlıklı toplum demek olduğunun farkına varıp kadın sağlığının korunmasının ve sağlığa erişimine imkân sağlanması ve teşvik edilmesinin toplumsal cinsiyet adaleti için gerekli olduğu

unutmamalı ve bu konuda sadece sağlık çalışanları ve hukukçular değil toplumu oluşturan her bir birey organize bir şekilde çalışmalıdır.

KAYNAKÇA

Ağırman A., Maner F. (2010). “Yeme Bozuklukları ve Duygusal İstismar: Olgu Sunumu” *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 23(2), 121-127.

Aktaş D., Şahin E., Gönenç İ. (2012). “Kadın Sağlığını Etkileyen, Sık Görülen Bazı Jinekolojik Problemler ve Hemşirelik Yaklaşımları”. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 38-53.

Aras Ş., Şemin S., Günay T. (2005) “Lise Öğrencilerinin Cinsel Tutum ve Davranış Özellikleri” *Türk Pediatri Arşivi*, 40(2), 72-82.

Beji N.K., Kaya G., Savaşer S. (2021). “Ülkemizde Kadın Sağlığının Öncelikli Sorunları”. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 105-112.

Berkman S., Topuz S. (2004). “Premenstruel Sendrom ve Dismenore. Jinekoloji”. *Nobel Tıp Kitabevleri*, 41-49.

Butchart A., Harvey A., Fürniss T., Mian M. (2006). “Preventing child maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence.” World Health Organization, Switzerland.

Call KT., Riedel A., Hein K. (2002). “Adolescent Health and Well-Being in the Twenty-First Century: A Global Perspective”. *J Res Adolesc*, 12, 69-98.

Demirel F., Bideci A., Çamurdan O., Yeşilkaya E., Cinaz P. (2005). “Bilinçsiz Zayıflama Diyeti Uygulayan Ergen Kızlarda Gelişen Hipotiroidi: Olgu sunumu” *TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED)*, 14, 188-191.

Erdem Ö. (2006). “Menopoz Dönemindeki Kadınların Yaşadıkları Sorunlar ve Baş Etme Yolları” Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Fairburn CG., Harrison PJ. (2003). “Eating Disorders” *Lancet*, 361, 407-16.

Giray H., Kılıç, B. (2004) “Bekar Kadınlar ve Üreme Sağlığı” *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 13 (8), 286-289.

Gnoth C., Godehardt E., Frank-Herrmann P., Friol K., Tigges J., Freundl G. (2005) “Definition and Prevalence of Subfertility and Infertility”. *Human Reproduction – Oxford Academic*, 20 (5), 1144–1147.

İncesu C. (2004). “Cinsel İşlevler ve Cinsel İşlev Bozuklukları”. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3, 3-13.

Koyun A., Büken N. (2013) “Bir Eşitlik ve Yaşama Hakkı İhlali: Cinsiyet seçimi”. *International Journal of Human Science*, 10(1), 34-46.

- Kuşaslan Avcı D., Sarı E. (2018). “Üniversite Öğrencilerinde Dismenoreye Yaklaşım ve Dismenorenin Sosyal Yaşam ve Okul Performansına Etkisi”. Van Tıp Dergisi, 25 (2), 188-193.
- Lefebvre G., Pinsonneault, O., Antao, V., Black, A., Burnett, M., Feldman, K., Lea, R., Robert, M. (2005). “Primary Dysmenorrhea Consensus Guideline”. Journal of Obstetric Gynaecology, 27 (12), 1117–1146.
- Mete B., Söyler V., Pehlivan E. (2020). “Adölesanlarda Sigara İçme ve Madde Kullanma Prevalansı”. Bağımlılık Dergisi – Journal of Dependence, 21(1), 64-71.
- Oğurlu N. (2008). “Kadınların Menopozal Yakınmaları ve Baş Etme Yöntemlerinin İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Ana Bilim Dalı, Aydın.
- Pedro J., Brandão T., Schmidt L., Costa M., Martins M. (2008). “What Do People Know About Fertility? A Systematic Review On Fertility Awareness and Its Associated Factors?”. Upsala Journal of Medicine Sciences, 123 (2), 71-81.
- Santrock JW. (2014) (Ergenlik (14. Basım) (Çev. & Ed.: Siyez ÇM). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Saraçoğlu F. (1998) “Menopoz ve Hormon Replasman Terapileri”. Turkish Journal of Geriatrics, 1 (2), 76-88.
- Selam B., Topçuoğlu A. (2004) “Menopozda Hormon Replasman Tedavisi Kullanımı ile İlgili Tartışmalar ve Güncel Yaklaşım”. Düzce Tıp Fakültesi Dergisi, 3, 38-43.
- Steiner M. (2000). “Premenstrual Syndrome and Premenstrual Dysphoric Disorder: Guidelines for Management”. Journal of Psychiatry & Neuroscience, 25 (5), 459-468.
- Tıraşçı Y., Gören S. (2007). “Çocuk İstismarı ve İhmali”. Dicle Tıp Dergisi, 34(1), 70-74.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tabloları-2017-2019-33711>
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. (2018). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 145, http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/TNSA2018_ana_Rapor.pdf
- WHO, (1999) “Report of the Consultation on Child Abuse Prevention”. Switzerland.